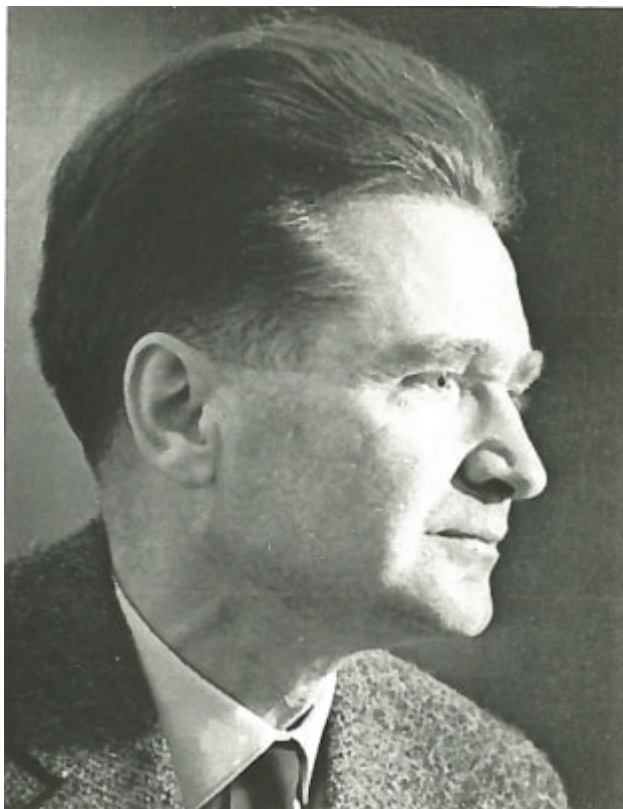

E. M. Cioran

CĂDEREA ÎN TIMP

„Tot ce-și propune să acționeze asupra omului — inclusiv religiile — e întinat de un sentiment grosolan al morții. Și tocmai pentru a căuta unul adevărat, mai pur, se retrăgeau sihaștrii în deșert, văzând în el o negare a istoriei și comparându-l pe bună dreptate cu îngerul, pentru că, susțineau ei, nici unul, nici celălalt nu cunoaște păcatul, căderea în timp. [...] După ce a stricat adevărata eternitate, omul a căzut în timp, unde a izbutit, dacă nu să prospere, cel puțin să trăiască : sigur e că s-a obișnuit cu noua lui condiție. Procesul acestei căderi și al acestei deprinderi se numește Istorie.“

Emil Cioran (1911-1995)

EMIL CIORAN
CĂDEREA ÎN TIMP

1964

Copacul vieții

Nu-i bine pentru om să-și amintească în fiecare clipă că este om. E rău fie și numai să se aplece asupra-și ; dar e și mai rău să se aplece asupra speciei cu zelul unui obsedat, dând astfel mizeriilor arbitrarie ale introspecției un fundament obiectiv și o justificare filozofică. Atâta vreme cât îți macini propriul eu, poți crede că cedezi unui capriciu ; dar de îndată ce toate eurile devin centrul unei interminabile ruminății, regăsești pe o cale ocolită neajunsurile generalizate ale propriei condiții, propriul accident înălțat la rangul de normă, de caz universal.

Percepem mai întâi anomalia faptului brut de a exista și abia după aceea pe cea a situației noastre specifice : uimirea de *a fi* precede uimirea de a fi *om*. Totuși, caracterul insolit al acestei stări ar trebui să constituie datul primordial al perplexităților noastre : e mai puțin *firesc* să fii om decât să fii pur și simplu. Simțim asta instinctiv ; de unde și voluptatea ce ne cuprinde de fiecare dată când ne întoarcem fața de la noi înșine pentru a ne cufunda în somnul preafericit al obiectelor. Nu sântem cu adevărat noi înșine decât atunci când, față în față cu sinele, nu coincidem cu nimic, nici măcar cu singularitatea noastră. Blestemul ce ne copleșește apăsă și asupra primului nostru strămoș, cu mult înainte ca acesta să fi privit către copacul cunoașterii. Nemulțumit de sine, el era încă și mai nemulțumit de Dumnezeu, pe care-l invidia în mod inconștient ; a devenit conștient de asta datorită bunelor oficii ale ispititorului, auxiliar mai curând decât autor al ruinei sale. Înainte trăia cu presimțirea cunoașterii, cu o știință ce se ignora pe sine, într-o *falsă* inocență, propice înfloririi geloziei, viciu zămislit de frecventarea unuia mai norocos decât sine ; or, strămoșul nostru îl avea în preajmă pe Dumnezeu, pândindu-l și fiind pândit de el. Asta nu putea duce la nimic bun.

„Din toți pomii din rai poți să mănânci, iar din pomul cunoștinței binelui și răului să nu mănânci, căci în ziua în care vei mânca din el, vei muri negreșit.“ – Avertismentul venit de sus se dovedi mai puțin eficace decât sugestiile venite de jos : mai bun psiholog, șarpele a învins. De altfel, omul nu cerea decât să moară ; vrând să-și egaleze Creatorul prin cunoaștere, nu prin nemurire, el nu dorea să se apropie de copacul vieții, ce nu-l interesa nicidecum ; lucru de care Iahve păru că-și dă seama, de vreme ce nu-i interzise să se apropie de el : de ce s-ar fi temut de nemurirea unui *ignorant*

? Dacă ignorantul ar fi gustat din fructele ambilor copaci, și dacă s-ar fi înstăpânit atât asupra veșniciei cât și a cunoașterii, atunci totul s-ar fi schimbat. De îndată ce Adam gustă din fructul cu pricina. Dumnezeu, înțelegând în sfârșit cu cine are de-a face, fu cuprins de panică. Așezând copacul cunoașterii în mijlocul grădinii, lăudându-i meritele și mai ales primejdiile, el săvârși o gravă imprudență, mergând în întâmpinarea celei mai tainice dorințe a creaturii. Ar fi fost mai iscusit dacă i-ar fi interzis *celălalt* copac. N-a făcut-o pentru că neîndoielnic știa că omul, aspirând cu viclenie la demnitatea de monstru, nu se va lăsa sedus de perspectiva nemuririi *ca atare*, ce i s-ar fi părut prea accesibilă, prea banală : nu era ea oare legea, statutul acelui loc ? Cu mult mai pitorească, moartea, investită cu prestigiul noutății, putea în schimb să-l intrige pe un aventurier dispus să-și riște pentru ea și liniștea, și siguranța. Liniște și siguranță destul de relative, e drept, căci povestea căderii ne îngăduie să întvedem că, în însăși inima Edenului, întemeietorul rasei noastre simțea probabil o neliniște, căci altminteri nu ne-am putea explica ușurința cu care s-a lăsat dus în ispită. S-a lăsat ? Mai curând : a chemat la sine ispita. În el se manifesta încă de pe atunci acea inaptitudine la fericire, acea incapacitate de a o suporta pe care le-am moștenit cu toții. Avea fericirea la îndemână, putea să și-o însușească pentru totdeauna, dar a refuzat-o, și de atunci tot alergăm după ea în zadar ; și chiar dacă am găsi-o, n-am ști ce să facem cu ea. Dar la ce altceva te-ai fi putut aștepta când calea pe care a apucat începe printr-o încălcare a înțelepciunii, printr-o infidelitate față de *darul ignoranței* ce ne-a fost dat de Creator ? Azvârliți de cunoaștere în timp, ni s-a hărăzit astfel un destin. Căci nu există destin decât în afara paradisului. Dacă am fi decăzut dintr-o inocență totală, *adevărată*, am regreta-o cu atâta vehemență încât nimic n-ar fi mai presus de dorința noastră de a o recuceri ; dar otrava era în noi, de la bun început, ca un rău încă nedeslușit, pe cale de a se limpezi și de a ne lua în stăpânire, pecetluindu-ne, individualizându-ne pentru totdeauna. Acele clipe în care o negativitate esențială ne conduce faptele și gândurile, în care viitorul e perimat chiar înainte de a se fi născut, în care un sânge pustiit ne impune certitudinea unui univers cu misterele depoetizate, anemiât până la nebunie, prăbușit în sine, acele clipe în care totul se topește într-un suspin spectral, replică la milenii de încercări zadarnice, nu sânt ele oare prelungirea și agravarea neliniștii inițiale, fără de care istoria ar fi fost cu neputință, și chiar de negândit, de vreme ce, ca și ea, e alcătuită din intoleranța până și față de cea mai neînsemnată formă de

beatitudine staționară ? Această intoleranță, această oroare chiar, împiedicându-ne să găsim în noi rațiunea de a exista, ne-a silit să facem un salt în afara identității noastre și parcă în afară de propria noastră fire. Rupți de noi înșine, mai rămânea să ne rupem și de Dumnezeu : cum să nu nutrim, acum, când nu mai avem nici o obligație față de el, o asemenea ambiție, concepută în inocența de odinioară ? Și de fapt toate strădaniile și toate cunoștințele noastre tind să-l diminueze, îl pun la îndoială, îi știrbesc integritatea. Dorința de a cunoaște, îmbibată de perversitate și de corupție, ne face cu atât mai incapabili de a rămâne *înlăuntrul* unei realități, oricare ar fi ea, cu cât ne stăpânește mai mult. Cine e posedat de ea acționează ca profanator, ca trădător, ca agent al disoluției ; totdeauna alături de lucruri sau în afara lor, când i se întâmplă totuși să se strecoare în ele, o face precum viermele în fruct. Dacă ar fi avut o cât de slabă vocație pentru eternitate, omul s-ar fi mulțumit cu Dumnezeu, în apropierea căruia prospera, în loc să alerge către necunoscut, către nou, către ravagiile la care duce pofta de analiză. Dar el a vrut să se emancipeze, să se smulgă de acolo, și a reușit mai bine chiar decât spera. După ce a sfârșit unitatea paradisului, și-a dat toată osteneala s-o sfârșime și pe cea a pământului, introducând un principiu de fărâmițare ce urma să-i distrugă ordinea și anonimatul. Înainte murea, fără îndoială, dar moartea, împlinire în nediferențierea primordială, nu avea pentru el sensul pe care-l va dobândi mai târziu, și nici nu era încărcată de atributele ireparabilului. Îndată ce, despărțit de Creator și de creat, a devenit *indivîd*, adică fractură și fisură a ființei, îndată ce, asumându-și numele până la provocare, a știut că este muritor, orgoliul i-a sporit pe măsura derutei. Murea în sfârșit în felul său, și se mândrea cu asta, dar murea cu totul, ceea ce-l umilea. Nevrând un deznodământ pe care și-l dorise cu înverșunare, se întoarse în cele din urmă, plin de păreri de rău, către animale, tovarășele lui de odinioară : cele mai josnice ca și cele mai nobile, toate își acceptă soarta, se complac în ea sau se resemnează ; nici unul nu i-a urmat exemplul, și nici nu i-a imitat răzvrătirea ! Plantele, încă mai mult decât animalele, jubilează că au fost create : urzica însăși trăiește și ea în Dumnezeu, abandonându-i-se fericită ; doar el se sufocă, și oare nu tocmai această senzație de sufocare l-a incitat să se singularizeze în sânul creației, să facă figură de proscris ce consimte la soarta-i, de osândit voluntar ? Restul ființelor vii, prin chiar faptul că se confundă cu condiția lor, au asupra lui un anume ascendent. Și tocmai când le invidiază, când tânjește după gloria lor impersonală, înțelege gravitatea

propriului său caz. Zadarnic încerca-va să mai ajungă la viață, de care a fugit din curiozitate pentru moarte : nicicând familiar ei, va fi întotdeauna ori dincoace ori dincolo de ea. Cu cât i se sustrage ea mai bine, cu atât aspiră el mai mult s-o prindă și să o subjuge ; neizbutind, își mobilizează toate resursele voinței neliniștite și torturate, unicul său sprijin : e un inadaptat istovit și care totuși nu ostenește niciodată, fără rădăcini, cuceritor tocmai pentru că nu le are, un nomad doborât și totodată de nestăpânit, încercând cu lăcomie să-și împlinească lipsurile și, în fața eșecului, violentând totul în juru-i, un devastator îngrămădind nelegiuire peste nelegiuire, mânios că o insectă obține cu ușurință ceea ce el nu poate dobândi nici străduindu-se amarnic. Fiindcă a pierdut secretul vieții și a apucat pe un drum atât de ocolit încât nu-l mai poate regăsi și învăța din nou, se îndepărtează tot mai mult, pe zi ce trece, de vechea-i inocență, căzând întruna din eternitate. Poate că s-ar mai putea salva dacă ar binevoi să rivalizeze cu Dumnezeu doar în subtilitate, în nuanțe, în discernământ ; dar el pretinde aceeași putere. Atâta orgoliu nu se putea naște decât în mintea unui degenerat, înzestrat cu o încărcătură de existență limitată, constrâns de propriile-i deficiențe să-și sporească artificial mijloacele de acțiune și să-și înlocuiască instinctele compromise prin instrumente care să-l facă de temut. Și a devenit cu adevărat redutabil, tocmai pentru că puterea-i de degenerare nu cunoaște limite. Deși ar fi trebuit să rămână la silex și, ca rafinament tehnic, la roabă, cu o dexteritate de demon el inventează și mânuiește unelte ce proclamă ciudata supremație a unui deficitar, a unui specimen biologic declasat, despre care nimeni n-ar fi crezut că s-ar putea înălța la o nocivitate atât de ingenioasă. Nu el, ci leul sau tigru ar fi trebuit să ocupe locul pe care-l deține pe scara creaturilor. Dar totdeauna nu cei puternici, ci cei slabi râvnesc puterea și ajung la ea, prin efectul combinat al vicleniei și al delirului. Nesimțind nici o nevoie să-și sporească puterea, care este reală, un animal sălbatic nu se coboară până la unealtă. Omul fiind în totul un animal *anormal*, prea puțin înzestrat spre a subzista și a se afirma, violent din slăbiciune și nu din prea multă vigoare, de neînduplecat tocmai din pricina poziției sale slabe, agresiv prin chiar inadaptarea lui, el trebuia să caute mijloacele unei reușite pe care n-ar fi realizat-o, și nici măcar imaginat-o, dacă alcătuirea lui ar fi corespuns imperativelor luptei pentru, existență. El exagerează în toate, hiperbola fiindu-i necesitate vitală, tocmai pentru că, dezaxat și neînfrânat din pornire, el nu se poate fixa la ceea ce este, și nici nu poate constata sau suporta realul fără a vrea să-l

transforme și să-l împingă până la exces. Lipsit de tact, de știința *înnăscută* a vieții, mai mult, incapabil să discearnă absolutul în imediat, el apare, în totalitatea firii, ca un episod, o digresiune, o erezie, ca un nepoftit, un extravagant, un rătăcit ce a complicat totul, până și propria-i frică, devenită la el, prin agravare, frică de sine, spaimă în fața soartei sale de nevolnic sedus de enorm, aflat pradă unei fatalități ce l-ar intimida și pe un zeu. Tragicul fiind privilegiul său, el nu poate să nu simtă că are mai mult *destin* decât cel ce l-a creat ; de unde și orgoliul lui, și spaima, și acea nevoie de a fugi de sine și de a produce pentru a-și ascunde panica, pentru a evita întâlnirea cu sine. Preferă să se lase în voia faptelor, dar, abandonându-li-se, ascultă în realitate de poruncile unei frici ce-l pune în mișcare și-l biciuiește, și care l-ar paraliza dacă ar reflecta la ea cu deplină conștiință. Când, potolit, pare a se îndrepta către o inerție, ea urcă la suprafață, distrugându-i echilibrul. Însăși neliniștea pe care-o simțea în sânul paradisului nu era poate decât o frică *virtuală*, un început, o schiță de „suflet“. E cu neputință să trăiești în același timp în inocență și în frică, mai ales când ultima este sete de chinuri, deschidere către funest, poftă de necunoscut. Noi cultivăm fiorul în sine, nădăjduim nocivitatea, primejdia pură, spre deosebire de animale, cărora le place să tremure doar în fața unui pericol precis, unic moment de altfel când, alunecând spre omenesc și lăsându-se să cadă în el, ne seamănă ; căci frica – ce nu-i decât un fel de curent psihic care ar străbate dintr-odată materia, atât pentru a o însufleți cât și pentru a o dezorganiza – apare ca o prefigurare, ca o posibilitate de conștiință, ba chiar ca însăși conștiința unor ființe lipsite de conștiință... Ea ne definește în asemenea măsură, încât nu-i mai putem remarca prezența decât când slăbește sau se retrage cu totul, în acele intervale senine ce sânt totuși impregnate de ea și care reduc fericirea la o dulce și plăcută neliniște. Auxiliară a viitorului, ne stimulează și, împiedicându-ne să trăim în armonie cu noi înșine, ne silește să ne afirmăm *prin fugă*. Așa cum este, nimeni nu se poate lipsi de ea dacă vrea să acționeze ; doar izbăvitul se eliberează, sărbătorind un dublu triumf : asupra ei și asupra lui însuși ; căci a renunțat la calitatea și la menirea lui de om, și nu mai participă la acea durată plină de teroare, la acel galop prin secole ce ne-a impus o formă de spaimă al cărei obiect și a cărei cauză sântem, la urma urmei.

Dacă Dumnezeu a putut afirma că este „cel ce este“, omul, dimpotrivă, s-ar putea defini pe sine spunând că este „cel care nu este“. Și tocmai această lipsă, acest deficit de existență trezindu-i trufia, îl incită la sfidare

sau la cruzime. Părăsindu-și originile, schimbând veșnicia pe devenire, maltratând viața în măsura în care proiectează asupra-i recenta lui demență, el se înalță din anonim printr-o succesiune de renegări ce-l transformă în marele *transfug al ființei*. Exemplu de antinatură, izolarea-i nu-i egalată decât de precaritatea sa. Inorganicul își ajunge sieși ; organicul este dependent, amenințat, instabil ; conștientul este o chintesență de caducitate. Odinioară, ne bucuram de toate, dar nu și de conștiință ; acum, când o posedăm, când sântem hărțuiți de ea și când ea se desenează pentru noi – ca antipodul exact al inocenței primordiale, nu izbutim nici să o asumăm, nici să o abjurăm. A găsi oriunde mai multă realitate decât în tine însuși înseamnă a recunoaște că ai apucat pe o cale greșită și că-ți meriți decăderea.

Diletant, orice s-ar spune, în paradis, omul a încetat să mai fie de îndată ce a fost izgonit : n-a purces el pe dată la cucerirea pământului cu o seriozitate și cu o râvnă de care nimeni nu l-ar fi crezut în stare ? Totuși el poartă în sine și cu sine ceva ireal, ceva nepământean, care se dezvăluie în clipele de pauză ale febrilității sale. E atâta vag și atâta echivoc în el încât e deopotrivă de aici și de altundeva. Când îl observi în timpul absențelor sale, în acele clipe când mersul i se încetinește sau când se oprește cu totul, vezi în privirea-i exasperarea sau remușcarea de a-și fi ratat nu numai patria dintâi, ci și acel exil pe care l-a vrut cu atâta nerăbdare și lăcomie. O umbră în luptă cu simulacrele, un somnambul care se vede mergând, care-și contemplă mișcările fără să le înțeleagă direcția sau rațiunea. Forma de cunoaștere pentru care a optat este un atentat, un păcat dacă vreți, o indiscreție criminală față de creație, redusă la o grămadă de obiecte în fața cărora se înalță, se propune ca distrugător, demnitate susținută de el mai curând din bravadă decât din curaj, dovadă înfățișarea-i descumpănită din timpul scenei cu mărul ; dintr-o dată, s-a simțit singur în mijlocul Edenului, și avea să se simtă încă și mai singur pe pământ unde, din pricina blestemului aparte căzut asupra-i, avea să constituie „un imperiu într-un imperiu“. Clarvăzător și smintit, nu-și are asemănare : adevărată lovitură dată legilor naturii, apariția lui era cu totul imprevizibilă. Să fi fost oare *necesar*, el care, sub raport moral, este mai diform decât erau, sub raport fizic, dinozaurii ? Observându-l, aplecându-ne asupra lui fără complezență, înțelegem de ce e primejdios să faci din el un subiect de reflecție. Privirea unui monstru stăruind asupra unui alt monstru îl face de două ori monstruos : *a uita* omul, ba până și ideea pe care o întruchipează, ar trebui să

constituie preambulul oricărei terapeutici. Mântuirea vine de la ființă, nu de la ființe, căci nimeni nu se vindecă în contact cu racilele lor.

Omenirea a fost vreme atât de îndelungată legată de absolut pentru că nu putea găsi în ea un principiu de sănătate. Transcendența posedă virtuți curative : sub orice deghizare s-ar înfățișa, un zeu înseamnă un pas spre vindecare. Până și diavolul reprezintă pentru noi un leac mai eficace decât semenii noștri. Eram mai *sănătoși* când, implorând sau urând o forță care ne depășea, puteam recurge fără ironie la rugăciune și la blasfemie. De îndată ce am fost osândiți la noi înșine, ne-a sporit dezechilibrul. Să te eliberezi de obsesia sinelui : iată imperativul cel mai urgent. Dar poate un infirm să se abstragă din infirmitatea sa, din însuși viciul esenței sale ? Promovați la rangul de incurabili, sântem materie îndurerată, carne care urlă, oase măcinate de strigăt, și până și tăcerile noastre sânt doar văicăreli înăbușite. Noi singuri suferim mult mai mult decât celelalte ființe, și chinul nostru, uzurpând realul, i se substituie, înlocuindu-l, astfel încât cel care ar suferi în mod absolut ar fi și conștient în mod absolut, deci pe deplin vinovat față de imediat și de real, termeni corelativi în egală măsură cu cei de suferință și conștiință.

Și pentru că racilele noastre le depășesc în număr și în virulență pe cele ale tuturor creaturilor, luate laolaltă, înțelepții se străduie să ne învețe indiferența, stare la care nici ei înșiși nu izbutesc să ajungă. Nimeni nu se poate lăuda că a întâlnit vreodată un singur înțelept perfect, în timp ce ne lovim în fiecare clipă de tot felul de oameni ce reprezintă extreme atât în bine cât și în rău : exaltați, chinuiți până la tortură, profeți, uneori sfinți... Născuți printr-un act de insubordonare și de refuz, nu eram pregătiți să fim indiferenți. Apoi, o dată cu știința pe care am căpătat-o, am devenit chiar cu totul improprii indiferenței. Principala obiecție pe care o putem aduce acestei științe e că nu ne-a ajutat să trăim. Dar oare asta îi era funcția ? Nu ne-am întors către ea tocmai ca să ne confirme în proiectele noastre primejdioase, ca să ne măgulească visele de putere și de negare ? Animalul cel mai scârnav *trăiește*, într-un anume sens, mai bine decât noi. Fără a căuta în canale rețete de înțelepciune, cum să nu recunoaștem avantajele pe care le are asupra noastră un șobolan, tocmai pentru că-i șobolan și nimic altceva ? Mereu diferiți, nu sântem noi înșine decât în măsura în care ne îndepărtăm de definiția noastră, omul fiind, după cum spune Nietzsche, *das noch nicht festgestellte Tier*, animalul al cărui tip nu este încă determinat, fixat. Obnubiți de metamorfoză, de posibil, de grimasa iminentă a sinelui,

acumulăm ireal și ne dilatăm în fals, căci de îndată ce te știi și te simți om, aspiți către enorm, vrei să pari mai mare decât ești. Animalul rațional este singurul animal rătăcit, singurul care, în loc să persiste în condiția sa primă, s-a străduit să-și făurească o alta, în disprețul propriilor interese și printr-un fel de impietate față de propria-i imagine. Nu atât neliniștit cât nemulțumit (neliniștea cere o ieșire, deschide către resemnare), el se complace într-o insatisfacție vecină cu nebunia. Neasimilându-se niciodată pe de-a-ntregul nici cu sinele și nici cu lumea, originalitatea i se dezvăluie în acea parte a sinelui ce refuză să se identifice cu ceea ce simte sau întreprinde, în acea zonă a absenței, în acel hiatus dintre el și el însuși, dintre el însuși și univers ; și tot acolo se exercită facultatea sa de noncoincidență, cea care-l menține într-o stare de *nesinceritate* nu atât față de ființe, ceea ce-i legitim, cât, mai ales, față de lucruri, ceea ce-i mai puțin legitim. Dublu la rădăcină, crispat și tensionat, duplicitatea, ca și crisparea și tensiunea sa, derivă tot dintr-o lipsă de existență, dintr-o deficiență de substanță, care-l condamnă la excese de voinței. Cu cât ești mai mult, cu atât vrei mai puțin ! Ne împinge către faptă neființa din noi, debilitatea și inadaptarea noastră. Iar omul, debilul și inadaptatul prin excelență, are prerogativa și nefericirea de a se constrânge la opere prea mari pentru forțele sale, de a cădea pradă voinței, stigmat al imperfecțiunii sale, mijloc sigur de afirmare și de prăbușire...

În loc să încerce a se regăsi, a se întâlni cu sine, cu fondul său intemporal, el și-a orientat facultățile către exterior, către istorie. Dacă le-ar fi interiorizat, dacă le-ar fi modificat funcționarea și direcția, ar fi reușit să-și asigure mântuirea. De ce n-a făcut efortul opus celui pe care-l cere aderarea la timp ! Cheltuiești tot atât de multă energie pentru a te salva cât și pentru a te pierde. Pierzându-se, omul dovedește că, predispus la eșec, avea și forța necesară de a-l evita, cu condiția totuși de a refuza manevrele devenirii. Dar de îndată ce le-a cunoscut seducția, li s-a abandonat, lăsându-se amețit de ele : îmbătătoare stare de grație pe care o dăruiește doar consimțirea la irealitate. Tot ce a întreprins după aceea ține de o deprindere cu nesubstanțialul, de iluzia dobândită, de obișnuința de a privi ca existând ceea ce nu există. Specializat în aparențe, exersat în nimicuri (pe ce altceva și prin ce altceva și-ar putea satisface setea de dominare ?), acumulează cunoștințe ce nu sânt decât reflexul lor, dar e lipsit de adevărata cunoaștere : falsa lui știință, replică a falsei lui inocențe, îndepărtându-l de absolut, el știe numai ceea ce nu merită să fie știut. Există o totală antinomie între a gândi și a medita, între a sări de la o problemă la alta și a aprofunda una și

aceeași problemă. Prin meditație, percepi zădărnicia diversității și a accidentalului, a trecutului și a viitorului, doar pentru a pătrunde și mai adânc în nelimitarea clipei. E de o mie de ori mai bine să te dedici nebuniei sau să te nimicești întru Dumnezeu decât să prosperi prin mijlocirea unor simulacre. O rugăciune nearticulată, repetată lăuntric până la îndobitocire sau orgasm, atârână mai greu decât o idee, decât toate ideile. Să prospectezi orice lume, în afară de aceasta, să te anihilezi într-un imn tăcut înălțat vidului, să te lansezi în ucenicia lui *altundeva...*

A cunoaște cu adevărat înseamnă a cunoaște *esențialul*, a te angaja în el, a pătrunde în el cu privirea și nu cu analiza sau cuvântul. Acest animal flecar, scandalagiu și gălăgios, ce jubilează în plin vacarm (*zgomotul* este consecința directă a păcatului original), ar trebui redus la mutism, căci el nu se va apropia niciodată de izvoarele intacte ale vieții dacă pactizează în continuare cu cuvintele. Câtă vreme nu se va fi eliberat de o știință metafizic *superficială*, el va persevera în această existență falsificată în care e lipsit de o temelie, de o consistență, totul în el fiind precar. Pe măsură ce-și risipește ființa, el nu încetează a vrea dincolo de puterile sale : cu disperare, cu furie ; iar când va fi epuizat iluzoria realitate pe care o posedă, va voi cu o patimă încă și mai mare, până la anihilare sau ridicol. Inapt pentru viață, el se prefacă că trăiește ; iată de ce – cultul său pentru ceea ce este iminent apropiindu-se de extaz – se simte el atât de slab în fața a ceea ce ignoră și caută cu teamă, în fața clipei pe care o așteaptă, când speră să existe și când va exista tot atât de puțin ca și în clipa precedentă. Sânt lipsiți de viitor cei ce trăiesc idolatrizând ziua de mâine. Despuind prezentul de dimensiunea lui eternă, nu le mai rămâne decât voința : e marea lor soluție – și marea lor pedeapsă.

Omul ține de ordine incompatibile, contradictorii, iar specia noastră, în ceea ce are ea unic, se situează parcă în afara regnurilor. Deși exterior semănăm întru totul cu animalul și deloc cu divinitatea, teologia dă mai bine seama de starea noastră decât zoologia. Dumnezeu este o anomalie ; animalul nu ; or, ca și Dumnezeu, noi ne sustragem oricărei tipologii, existând doar prin ireductibilul din noi. Cu cât sântem mai în marginea lucrurilor, cu atât îl înțelegem mai bine pe cel care este în marginea a toate ; ba poate că nu-l înțelegem bine decât pe el... Căzul lui ne place și ne fascinează, iar anomalia lui, care este *supremă*, ne apare ca desăvârșirea, ca expresia ideală a propriei noastre anomalii. Totuși, întreținem cu el relații tulburi : neputându-l iubi fără echivoc și gând ascuns, îl copleșim cu un

potop de întrebări. Știința, înălțată pe ruinele contemplării, ne-a îndepărtat de unirea esențială, de privirea transcendentă care abolește uimirea și problema.

În marginea lui Dumnezeu, a lumii și a sinelui, mereu în margine ! Ești cu atât mai om cu cât simți mai bine acest paradox, cu cât meditezi mai mult la el și cu cât percepi mai bine nonevidența destinului nostru ; căci e *de necrezut* că poți fi om..., că dispui de mii de chipuri și de nici unul, și că-ți schimbi identitatea în fiecare clipă, fără să te desparți totuși de propria-ți decădere. Rupti de real, rupti de noi înșine, cum am putea să ne sprijinim pe noi sau pe ceilalți ? Cei puri și cei naivi ne seamănă atât de puțin, neapartenând rasei noastre, pentru că, *nedesăvârșindu-se*, neabandonându-se sinelui, au rămas la jumătatea drumului dintre paradis și istorie.

Operă a virtuozului unui fiasco, omul a fost ratat neîndoielnic, dar magistral ratat. El e extraordinar până și în mediocritatea sa, prestigios chiar și atunci când este abominabil. Pe măsură ce reflectăm asupra lui, înțelegem totuși că marele Creator „a suferit în inima-i“ după ce l-a creat. Să-i împărtășim decepția fără să o supralicităm și fără să cădem în dezgust, sentiment ce ne dezvăluie doar exteriorul creaturii și nu ceea ce are ea profund, supraistoric, *pozitiv* ireal și nepământean, refractar la ficțiunile copacului cunoașterii binelui și răului. Ficțiuni, căci de îndată ce considerăm că un act este bun sau rău, el nu mai face parte din substanța noastră, ci din acea ființă supraadăugată pe care ne-a dăruit-o știința, cauză a alunecării noastre în afara nemijlocirii, în afara trăirii. A califica, *a numi* actele înseamnă a ceda maniei de a exprima păreri ; or, după cum a spus un înțelept, părerile sânt „tumori“ care distrug integritatea naturii noastre și natura însăși. Dacă am putea să ne abținem de la a emite opinii, am intra în adevărata inocență și, arzând etapele *în urma* noastră, printr-o regresivitate salutară, am renaște sub copacul vieții. Înnămolindu-ne în evaluările noastre și lipsindu-ne mai curând de apă și de pâine decât de bine și de rău, cum să ne mai regăsim originile, cum să mai avem legături directe cu ființa ? Am păcătuțit împotriva ei, iar istoria, rezultat al rătăcirii noastre, capătă sens pentru noi doar dacă vedem în ea o lungă ispășire, o pocăință febrilă, o goană în care excelăm, *fără să credem în pașii noștri*. Mai iuți decât timpul, îl depășim, imitându-i totodată impostura și aparențele. De asemenea, în competiție cu Dumnezeu, îi maimuțăm laturile îndoielnice, fața demiurgică, acea parte din el care l-a făcut să creeze, să zămislească o operă ce urma să-l sărăcească, să-l diminueze, să-l arunce într-o *cădere*,

prefigurare a propriei noastre căderi. Odată începută, ne-a lăsat nouă grija să o desăvârșim, reintrând în sine, în veșnica-i apatie, din care mai bine n-ar fi ieșit niciodată. Dacă el însuși a hotărât altminteri, ce mai putem aștepta de la noi ? Imposibilitatea abținerii, obsesia facerii denotă, la toate nivelurile, prezența unui principiu demonic. Când sântem înclinați spre exagerare, spre lipsa de măsură, spre gest. Îl urmăm, în mod mai mult sau mai puțin conștient, pe cel care, năpustindu-se asupra neființei spre a extrage din ea ființa și a ne-o da nouă drept pradă, a devenit instigatorul viitoarelor noastre uzurpări. Există desigur în El o lumină funestă care se potrivește cu întunericul nostru. Reflex în timp al acestei lumini blestemată, istoria pune în evidență și prelungește dimensiunea nondivină a divinității.

Înrudiți fiind cu Dumnezeu, ar fi necuviincios să-l tratăm ca pe un străin, mai ales că, oricum, singurătatea noastră, la o scară mai modestă, o evocă pe a sa. Dar, oricât de modestă, ea ne zdrobește totuși, iar când se abate asupra noastră ca o pedeapsă și când cere, spre a fi îndurată, capacități, talente supranaturale – unde să ne refugiem, dacă nu lângă cel care, exceptând episodul creației, a fost totdeauna rupt de toate ? Cel singur merge către cel ce este cel mai singur, către *singurul*, către cel ale cărui fețe negative rămân, după aventura cunoașterii, unica noastră moștenire. Nu la fel ar fi fost dacă ne-am fi îndreptat către Viață. Am fi cunoscut atunci o altă față a divinității și poate că astăzi, învăluiti într-o lumină pură, neîntinată de tenebre și de nici un alt element diabolic, am fi la fel de lipsiți de curiozitate și de scutiți de moarte ca îngerii.

Pentru că nu am fost la înălțime la începuturi, acum alergăm, gonim spre viitor. Lăcomia și frenezia noastră nu vin oare din remușcarea de a fi trecut *pe lângă* adevărata inocență, a cărei amintire nu ne dă pace ? În ciuda grabei noastre și a felului cum ne luăm la întrecere cu timpul, nu ne putem înăbuși chemările țâșnite din adâncurile memoriei, ce poartă pecetea imaginii paradisului, a celui adevărat, care nu-i paradisul copacului cunoașterii, ci cel al copacului vieții, cel către care duce drumul ce avea să fie păzit de heruvimii cu „săbii rotitoare“, ca pedeapsă a păcatului lui Adam. Doar acest paradis merită să fie recucerit, doar el merită strădania părerilor noastre de rău. Și tot pe el îl menționează Apocalipsa (II, 6), făgăduindu-l celor „victorioși“, celor neclintiți în râvna lor. De aceea și figurează doar în prima și în ultima carte a Bibliei, ca un simbol al începutului și totodată al sfârșitului timpurilor.

Omul nu e încă gata să abdice sau să-și reconsidere cazul, pentru că nu a tras încă ultimele consecințe ale științei și puterii. Convins că va veni și vremea lui, că e în stare să-l ajungă din urmă și să-l depășească pe Dumnezeu, el se agață – cu *invidie* – de ideea de evoluție, ca și cum faptul de a *înainta* ar trebui în mod necesar să-l ducă spre cel mai înalt grad de perfecțiune. Tot vrând să fie altul, va sfârși prin a nu fi nimic ; ba chiar încă de pe acum nu mai este nimic. Neîndoielnic, evoluează, dar *împotriva* lui însuși, în detrimentul lui, către o complexitate care-l nimicește. Devenirea și progresul, noțiuni în aparență învecinate, sânt, în fapt, divergente. Totul se schimbă, desigur, dar rareori, dacă nu chiar niciodată, în bine. Modificare euforică a neliniștii originare, a acelei false inocențe care a trezit în străbunul nostru dorința de nou, credința în evoluție, în identitatea dintre devenire și progres nu se va prăbuși decât atunci când, ajuns la limită, la extrema-i rătăcire, omul, orientat în sfârșit către cunoașterea ce duce spre izbăvire și nu spre putere, va fi capabil să opună un *nu* irevocabil isprăvilor și operei sale. Dacă totuși va continua să se agațe de ele, nu încapă îndoială că va intra sub zodia unui zeu ridicol sau a unui animal demodat, soluție pe cât de comodă pe atât de degradantă, ultimă etapă a infidelității față de sine. Oricare i-ar fi alegerea, și deși nu a epuizat toate virtuțile decăderii, el a căzut totuși atât de jos încât cu greu poți înțelege de ce nu se roagă întruna, până la stingerea vocii și a rațiunii.

De vreme ce tot ceea ce a fost conceput și încercat de la Adam încoace este sau suspect sau primejdios sau inutil, ce-i de făcut ? Să ne desolidarizăm de specie ? Ar însemna să uităm că niciodată nu ești mai om decât atunci când îți pare rău că ești. Și, după ce a pus stăpânire pe tine, e cu neputință să mai eludezi asemenea regret : el devine la fel de inevitabil și de apăsător ca aerul... Desigur, cei mai mulți respiră fără să-și dea seama, fără să cugete la asta ; dar dacă într-o bună zi nu mai pot respira, vor vedea cum aerul, devenit dintr-o dată o problemă, îi va obseda clipă de clipă. Nefericiți cei ce *știu* că respiră, și încă și mai nefericiți cei ce *știu* că sânt oameni ! Incapabili să se mai gândească la altceva, vor reflecta întreaga lor viață la asta, obsedați, opresați. Dar își merită suferința, pentru că au căutat, dornici de insolubil, un subiect chinuitor, un subiect fără de sfârșit. *Omul* nu le va da o clipă de răgaz, căci omul mai are încă mult drum de străbătut... Și cum el înaintează în virtutea iluziei dobândite, ar trebui, spre a se opri, ca iluzia să se pulverizeze și să dispară ; dar ea e indestructibilă atâta vreme cât rămâne complice cu timpul.

Portretul omului civilizat

Înverșunarea de a izgoni din peisajul uman iregularitatea, neprevăzutul și diformul atinge necuviința. Putem deplânga, fără îndoială, faptul că în anumite triburi bătrânii prea incomozi sânt încă devorați ; în ceea ce ne privește, nu vom consimți niciodată să hăituim niște sibariți atât de pitorești, spre a nu mai aminti și că asemenea canibalism reprezintă un model de economie închisă și totodată un obicei capabil să seducă într-o bună zi o planetă arhiplină. Nu intenționez totuși aici să deplâng soarta antropofagilor, deși, hărțuiți fără milă, ei trăiesc sub teroare și sânt astăzi marile victime. Căci trebuie să recunoaștem : cazul lor nu-i dintre cele mai fericite. De altfel, devin din ce în ce mai rari : o minoritate hăituită, lipsită de încredere în sine, incapabilă să-și pledeze propria cauză. Cu totul diferită ne apare situația analfabeților, masă considerabilă, legată de tradițiile și de privilegiile sale, împotriva căreia ne ridicăm cu o virulență de nimic justificată. Căci e oare vreun rău în faptul că nu știi să citești și să scrii ? Sincer vorbind, nu cred. Merg chiar mai departe și afirm că atunci când ultimul analfabet va fi dispărut, vom putea considera că a dispărut și omul.

Interesul pe care civilizatul îl poartă popoarelor zise înapoiate este dintre cele mai suspecte. Inapt să se suporte în continuare, el se descarcă asupra lor de surplusul relelor care-l copleșesc, le silește să guste din mizeriile sale, le somează să înfrunte un destin căruia nu-i mai poate face față singur. Tot examinând șansa pe care o au de a nu fi „evoluat“, el are față de aceste popoare resentimentele unui aventurier înfrânt și dezaxat. Cu ce drept rămân la o parte, în afara procesului de degradare pe care el îl îndură de atâta vreme și căruia nu izbutește să i se sustragă ? Civilizația, operă și nebunie a sa, îi apare ca o pedeapsă pe care singur și-a aplicat-o și pe care ar vrea să le-o aplice și celor care au scăpat de ea până acum. „Veniți și împărțiți cu mine dezastrele ei, fiți solidari cu infernul meu“, iată sensul solitudinii sale pentru ei, iată esența indiscreției și zelului său. Copleșit de tarele și, încă și mai mult, de „beneficiile“ sale, nu are odihnă până când nu le impune și celor care, din fericire, au fost cruțați de ele. Proceda astfel chiar într-o perioadă când, deși încă nu „luminat“ și nici încă obosit de sine, se deda lăcomiei, setei sale de aventuri și infamii. Ajunși pe culmi, spaniolii s-au simțit fără îndoială opresați atât de exigențele credinței cât și de rigorile Bisericii. S-au răzbunat prin Cucerire.

Trudiți cumva întru convertirea celui alt ? Nu o faceți niciodată pentru mântuirea lui, ci pentru a-l obliga să sufere *ca și voi*, să se expună la aceleași încercări și să le străbată cu aceeași nerăbdare. Vegheați, vă rugați, sânteți munciți de neliniște ? Să facă și celălalt la fel : să suspine, să urle, să se zbată pradă acelorași torturi *ca și voi*. Intoleranța este caracteristică spiritelor pustiite, a căror credință se reduce la un supliciu mai mult sau mai puțin voit, pe care-l visează generalizat, instituit. Fericirea celui alt nefiind niciodată un mobil sau un principiu de acțiune, ea nu-l invocată decât pentru liniștirea conștiinței sau găsirea unor nobile pretexte : indiferent de fapta pentru care ne hotărâm, impulsul ce ne duce către ea, grăbindu-i executarea, este aproape totdeauna rușinos. Nimeni nu mântuiește pe nimeni ; căci nu te mântuiești decât pe tine însuși, și reușești cu atât mai bine cu cât deghizezi în convingeri nefericirea pe care vrei s-o împarți din belșug în jurul tău. Oricât de prestigioase ar fi aparențele, prozelitismul derivă totuși dintr-o generozitate îndoielnică, mai rea în efectele sale decât o agresivitate evidentă. Nimeni nu-i dispus să suporte singur disciplina pe care totuși și-a asumat-o, și nici jugul pe care l-a acceptat. Sub voioșia misionarului și a apostolului, întrezărim răzbunarea. Convertim nu pentru a izbăvi, ci pentru a înlănțui.

De îndată ce insul se lasă pradă unei certitudini, el e invidios pe părerile sale fluctuante, pe rezistența sa la dogme sau la sloganuri, pe preafericita sa incapacitate de a se supune lor. Roșind în taină pentru că aparține unei secte sau unui partid, rușinat că posedă un adevăr căruia i s-a aservit, el nu-i va urî pe dușmanii săi declarați, pe cei ce dețin un alt adevăr, ci pe sine. Indiferentul, vinovat de a nu avea nici unul. Pentru a fugi de sclavia în care el a căzut, cauți refugiu în capriciu sau în aproximare ? Va pune totul în joc ca să te împiedice, să te constrângă la o servitute analogă și, dacă-i cu putință, chiar identică cu a lui. Fenomenul e într-atât de universal încât depășește zona certitudinilor, înglobând-o și pe cea a renumelui. Literele, după cum se și cuvine, ne vor oferi în privința asta o penibilă ilustrare. Care scriitor ce se bucură de o anumită notorietate nu sfârșește prin a suferi din pricina ei, prin a trăi nefericirea de a fi cunoscut sau înțeles, de a avea un public, oricât de restrâns ? Invidiindu-și prietenii ce gustă în liniște confortul obscurității, se va strădui să-l scoată în plină lumină, să le tulbure orgoliul liniștit, pentru ca și ei să îndure mortificările și neliniștile succesului. Spre a-și atinge scopul, orice manevră i se va părea legitimă. Din acel moment, viața lor va deveni un coșmar. Îi hărțuiește, îi îndeamnă

să producă și să se exhibe, le contrariază aspirația către o glorie clandestină, vis suprem al celor delicați și abulici. Scrieți, publicați, le repetă el cu furie, cu impudoare. Nefericiții îl urmează sfaturile, fără să bănuiască ce-i așteaptă. Dar el știe. Îi pândește, laudă cu violență și exagerare, cu o patimă nesăbuită, divagațiile lor timide și, pentru a-l arunca în abisul actualității, le găsește sau le inventează admiratori fervenți și discipoli, pune pe urmele lor o gloată de cititori, de asasini omniprezenți și invizibili. Odată crima săvârșită, se calmează și dispare, asistând fericit la spectacolul pe care-l dau protejații săi, căzuți pradă acelorași chinuri și chiar aceleași rușini ca și el, rușine și chinuri pe care le rezumă foarte bine formula nu mai știu cărui scriitor rus : „Poți să-ți pierzi mințile fie și numai la gândul că ești citit.“

Așa cum autorul căzut pradă celebrității și contaminat de ea se străduiește să o extindă și asupra celor ce sânt încă neatinși, tot astfel omul civilizat, victimă a unei conștiințe exacerbate, se luptă să-și transmită suferințele popoarelor refractare unor asemenea sfâșieri. Cum să accepte ideea că ele refuză și resping această ruptură cu sinele, care-l hărțuiește și-l roade, pe ele lăsându-le indiferente ? Fără să negligeze nici unul dintre artificiiile de care dispune pentru a le transforma, a le face să-i semene și să parcurgă același calvar, le va momi cu civilizația sa, al cărei prestigiu, orbindu-le în cele din urmă, le va împiedica să deslușească binele de rău. Și ele vor imita doar aspectele dăunătoare, tot ce face din acea civilizație un flagel premeditat și metodic. Dacă până atunci erau inofensive și blânde, vor vrea de acum înainte să fie puternice și amenințătoare, spre marea satisfacție a binefăcătorului lor, conștient că de fapt ele vor fi, ca și el, puternice și amenințate. Se va interesa deci de ele și le va „asista“. Cu câtă ușurare le va privi cum se încurcă în aceleași probleme ca și el și cum se pun în mișcare spre aceeași fatalitate ! Iată tot ce-și dorea : să facă din cele ce le alcătuiesc ființe complicate, obsedate, detracate. Tânăra lor fervoare pentru unealtă și lux, pentru minciunile tehnicii, îl liniștește și-l umple de bucurie : alți osândiți, nesperați tovarăși de nefericire, capabili să-l asiste la rândul lor, să ia asupra lor o parte din povara ce-l zdrobește sau măcar să poarte una la fel de grea. El numește asta „promovare“, cuvânt bine ales pentru a-și camufla și perfidia, și plăgile.

Nu mai găsim rămășițe de umanitate decât la popoarele care, mult depășite de istorie, nu se grăbesc să o ajungă din urmă. La ariergarda națiunilor, nicidecum atinse de ispita proiectului, ele își cultivă virtuțile demodate, își fac o datorie din a fi desuete. Desigur, sânt „retrograde“, și ar

persevera cu dragă inimă în stagnarea lor, dacă ar avea posibilitatea s-o facă. Dar nu li se îngăduie. Complotul pe care popoarele „avansate“ îl pun la cale împotriva lor este prea abil condus și ele nu izbutesc să-l dejoace. Odată declanșat procesul declinului, mâniașe că n-au putut să i se opună, se vor strădui, cu nerușinarea neofitului, să-i accelereze cursul, să-i asume și exagereze oroarea, conform legii după care, totdeauna, un rău nou prevalează asupra unui bine vechi. Și vor vrea să fie în pas cu moda, fie și numai pentru a le arăta celorlalte că și ele se pricep să decadă, că pot chiar să le întrecă în privința asta. La ce bun să ne mirăm sau să ne plângem ? Nu vedem pretutindeni simulacrele învingând esența, trepidația învingând repaosul ? Și nu s-ar zice că asistăm la agonia indestructibilului ? Orice pas înainte, orice formă de dinamism comportă ceva satanic : „progresul“ este echivalentul modern al Căderii, versiunea profană a damnațiunii. Iar cei care cred în el, fiindu-i promotori, noi toți, în definitiv, ce altceva sântem decât niște osândiți în marș, predestinați spurcăciunii, acestor mașini, acestor orașe, de care doar un dezastru total ne-ar putea izbăvi. Ar fi, pentru invențiile noastre, unica ocazie de a-și dovedi utilitatea și de a se reabilita în ochii noștri.

Dacă „progresul“ este un rău atât de mare, cum se face că nu încercăm să scăpăm neîntârziat de el ? Dar oare vrem noi binele ? Nu cumva ne este dat mai curând să nu-l vrem cu adevărat ? În perversitatea noastră, noi vrem și urmărim „mai binele“ : idee nefastă, sub toate aspectele dăunătoare fericirii noastre. „Perfecționarea“ sau avansarea se plătesc. Știm că mișcarea este o erezie ; și tocmai de aceea ne ispitește ; ne aruncăm în brațele ei și, iremediabil depravați, o preferăm ortodoxiei liniștii. Eram făcuți să vegetăm, să înflorim în inerție, și nu să ne pierdem prin viteză, și prin igienă, responsabilă pentru colcăiala acestor ființe descărnate și aseptice, pentru acest furnicar de fantome ce freamătă fără a trăi. O anumită doză de murdărie fiind indispensabilă organismului (fiziologie și jeg sânt termeni interșanjabili), perspectiva unei curățenii la scară mondială inspiră o teamă legitimă. Ar fi trebuit ca, păduchioși și senini, să ne mulțumim cu tovărășia animalelor, să putrezim alături de ele timp de milenii încă, să respirăm mirosul staulelor mai curând decât pe cel al laboratoarelor, să murim de bolile, și nu de leacurile noastre, să ne învârtim în jurul vidului nostru, înfundându-ne treptat în el. *Absenței*, care ar fi trebuit să fie o datorie și o obsesie, i-am substituit evenimentul ; or, orice eveniment ne atinge și ne roade, de vreme ce nu se ivește decât pe seama echilibrului și duratei

noastre. Cu cât ni se îngustează viitorul, cu atât mai mult ne lăsăm să cădem în ceea ce ne nimicește. Sântem atât de intoxicați de civilizație, acest drog al nostru, încât atașamentul față de ea prezintă caracteristicile unui fenomen de dependență, fiind un amestec de extaz și de ură. Așa cum este, ne va veni de hac, fără îndoială ; și astăzi, mai mult ca niciodată, nu putem renunța la ea, izbăvindu-ne. Cine s-ar grăbi să ne ajute ? Un Antistene, un Epicur, un Chrysip, după care moravurile antice erau prea complicate, ce-ar gândi oare despre ale noastre, și care dintre ei, transplantat în metropolele noastre, ar avea tăria să-și păstreze seninătatea ? În toate privințele mai sănătoși și mai echilibrați decât noi, anticii s-ar fi putut lipsi de înțelepciune ; și totuși au elaborat una ; pe noi ne descalifică pentru totdeauna tocmai faptul că nu avem nici preocuparea și nici capacitatea de a o elabora pe a noastră. Nu-i oare semnificativ că primul dintre moderni care, idolatrizând natura, a denunțat cu vigoare nelegiuirile omului civilizat, a fost opusul unui înțelept ? Datorăm diagnosticul bolii noastre unui nebun, mai marcat, mai atins decât noi toți, unui maniac dovedit, precursor și model al delirurilor noastre. Nu mai puțin semnificativă ne apare afirmarea mai recentă a psihanalizei, terapeutică sadică, ce mai curând ne scotocește boala decât ne-o calmează, și nespus de expertă în arta de a înlocui naivele noastre nefericiri prin nefericiri alambicate.

Orice nevoie – mânându-ne către suprafața vidului pentru a ne ascunde profunzimile ei – dă preț lucrurilor ce nu au, ce nu pot avea un preț. Civilizația, cu tot fastul ei, se întemeiază pe aspirația noastră către ireal și inutil. Dacă noi consimțim să ne reducem nevoile, să nu le satisfacem decât pe cele necesare, ea s-ar prăbuși pe dată. De aceea, pentru a dăinui, se silește să creeze în noi, întruna, noi nevoi, să le multiplice neîncetat, căci practica generalizată a ataraxiei ar aduce după sine, pentru ea, consecințe mult mai grave decât un război de distrugere totală. Adăugând inconvenientelor fatale ale naturii inconveniente gratuite, ea ne constrânge să suferim de două ori, ne diversifică chinurile și ne sporește infirmitățile. Să nu ni se mai spună întruna că ne-a vindecat de frică. De fapt, există o corelație evidentă între înmulțirea nevoilor noastre și sporirea fricii noastre. Dorințele noastre, izvor al nevoilor noastre, trezesc în noi o neliniște constantă, mult mai greu de îndurat decât fiorul pe care-l încearcă ființa în stare naturală, în fața unei primejdii trecătoare. Nu mai tremurăm doar din când în când ; tremurăm întruna. Ce-am câștigat schimbând teama pe anxietate ? Și cine ar ezita, dacă ar fi pus să aleagă între o panică

momentană și o alta, difuză și permanentă ? Liniștea cu care ne lăudăm ascunde o agitație neîntreruptă ce ne otrăvește toate clipele, cele prezente și cele viitoare, făcându-le pe unele neavenite și pe celelalte de neconceput. Dorințele noastre confundându-se cu spaimele noastre, ferice de cel ce nu simte nimic ! Abia apucăm să dorim ceva și pe dată dorința aceasta zămislește o alta, într-o înșiruire pe cât de lamentabilă pe atât de nesănătoasă. Să încercăm mai curând să îndurăm lumea și să considerăm fiecare impresie primită ca pe o impresie *impusă*, ce nu ne privește și pe care o suportăm ca și cum nu ar fi a noastră. „Nimic din ce mi se întâmplă nu-mi aparține, nimic nu-i al meu“, spune Eul când se convinge că nu-i de aici, că s-a înșelat nimerind în acest univers și că nu poate alege decât între impasibilitate și impostură.

Slugă a aparențelor, fiecare dorință, obligându-ne să facem un pas în afara esenței noastre, ne leagă de un nou obiect, limitându-ne orizontul. Totuși, pe măsură ce dorința sporește, ne îngăduie să deslușim setea morbidă din care emană. Încetează să mai fie naturală, ține de condiția noastră de civilizați ? Fundamental impură, perturbază și mânjește până și substanța noastră. Este viciu tot ceea ce se adaugă imperativelor noastre profunde, tot ceea ce ne deformează și ne tulbură fără necesitate. Până și râsul și surâsul sânt vicii. Este, în schimb, virtute tot ceea ce ne face să trăim altminteri decât vrea civilizația noastră, tot ceea ce ne îndeamnă să-i compromitem și să-i sabotăm mersul. Cât privește fericirea, dacă acest cuvânt are un sens, el constă în aspirația către un minimum și către ineficace, într-un *dincoace* propus ca ipostază. Unicul nostru recurs : să renunțăm nu numai la fructul faptelor noastre, ci la înseși faptele noastre, să ne obligăm la nonrandament, să lăsăm neexploatate o bună parte din energiile și din șansele noastre. Vinovați de a vrea să ne realizăm dincolo de capacitățile sau de meritele noastre, ratați *din exces*, inapți pentru adevărata împlinire, nuli din prea mare încordare, mari prin epuizarea, prin risipirea resurselor noastre, ne cheltuim fără să ținem seama de virtualitățile și de limitele noastre. De unde și oboseala noastră, agravată prin înseși eforturile pe care le-am desfășurat pentru a ne obișnui cu civilizația, cu toată corupția tardivă pe care ea o implică. Nu putem nega că și natura este coruptă ; dar această corupție fără dată este un rău imemorial și inevitabil, cu care ne acomodăm din oficiu, în timp ce răul civilizației, născut din truda și capriciile noastre, cu atât mai copleșitor cu cât ni se pare că ține de purul hazard, poartă semnul unei opțiuni sau al unei fantezii, al unei fatalități

premeditate sau arbitrarie ; pe bună dreptate sau nu, credem că ar fi putut să nu apară, că nu depindea decât de noi ca acel rău să nu se fi produs. Din care cauză ne devine și mai odios încă. Nu ne putem obișnui cu gândul că trebuie să îndurăm și să facem față mizeriilor subtile ce decurg din el, când puteam să ne mulțumim cu cele grosolane și, la urma urmei, suportabile, pe care natura ni le-a dăruit din plin.

Dacă am fi în măsură să ne smulgem din mrejele dorințelor, ne-am smulge destinului însuși superiori ființelor, lucrurilor, și nouă înșine, refuzând să ne mai amalgamăm cu lumea, prin sacrificarea identității noastre am ajunge la libertate, inseparabilă de obișnuința cu anonimatul și cu abdicarea. „Sânt *nimeni*, mi-am învins numele !“ exclamă cel care, nemaivrând să se înjosească lăsând urme, încearcă să se conformeze sfatului lui Epicur : „Ascunde-ți viața !“ Ne întoarcem mereu la antici de îndată ce-i vorba de arta de a trăi, a cărei taină am pierdut-o după două mii de ani de supranatură și milostenie convulsivă. Ne întoarcem la ei, la echilibrul și la bunăvoința lor, de îndată ce se potolește cât de cât în noi frenezia pe care ne-a inoculat-o creștinismul ; curiozitatea pe care o trezesc în noi corespunde unei scăderi a febrei, întoarcerii la sănătate. Și ne întoarcem la ei și pentru că intervalul care-i separă de univers fiind mai vast decât universul însuși, ei propun o formă de detașare pe care zadarnic am căuta-o în preajma sfinților.

Făcând din noi niște frenetici, creștinismul ne pregătea, fără voia lui, să zămislim o civilizație a cărei victimă este acum : nu a creat el în noi prea multe nevoi, prea multe cerințe ? Aceste cerințe, aceste nevoi, lăuntrice la început, urmau să se degradeze și să se întoarcă spre exterior, tot așa cum fervoarea din care emanau atâtea rugăciuni brusc suspendate, neputând să dispară și nici să rămână nefolosită, avea să se pună în slujba zeilor de schimb și să făurească simboluri pe măsura nulității lor. Iată-ne pradă unor contrafaceri ale infinitului, unui absolut fără dimensiune metafizică, cufundate în viteză, și nu în extaz. Priviți tot acest fier vechi care găfâie, replică a maniei noastre de a ne mișca întruna, și toate aceste spectre care-l manipulează, cortegiu de automate, procesiune de halucinați ! Unde se duc, ce caută ? Ce suflu dement îi mână ? De fiecare dată când sânt ispitit să-i iert, când mă îndoiesc de legitimitatea aversiunii sau a terorii pe care mi-o inspiră, îmi e de-ajuns să mă gândesc cum arată drumurile de țară duminica, pentru ca imaginea acestei viermuieli motorizate să mă întărească în dezgusturile și în spaimile mele. Folosirea picioarelor fiind abolită, cel ce

merge pe jos pare – în mijlocul acestor paralitici la volan – un excentric sau un proscris ; curând va face figură de monstru. Nu mai avem nici un contact cu pământul : tot ce pătrunde în el ne-a devenit străin și de neînțeles. Tăiați de orice rădăcini, inapți să fraternizăm cu praful sau cu noroiul, am reușit isprava de a rupe nu numai cu intimitatea lucrurilor, dar și cu însăși suprafața lor. În acest stadiu, civilizația ar apărea ca un pact cu diavolul, dacă omul ar mai avea un suflet de vânzare.

Oare toate aceste mașinării au fost într-adevăr inventate pentru ca omul „să câștige timp“ ? Mai năpăstuit, mai dezmoștenit de soartă decât trogloditul, omul civilizat nu are o clipă pentru sine ; până și clipele sale de odihnă sânt febrile și apăsătoare : e un ocnaș în concediu, sucombând plictisului unei dulci trândăvii și coșmarului plajelor. Când ai trăit în ținuturi unde lenea era de rigoare, unde toți excelau în ea, te adaptezi cu greu unei lumi în care nimeni nu o cunoaște și nu știe să se bucure de ea, în care nimeni nu respiră. Ființa înfeudată ceasului mai este încă o ființă umană ? Și are ea dreptul să se numească *liberă*, când știm că și-a scuturat toate jugurile, în afară de cel mai important ? Pradă timpului pe care-l hrănește, îl îngrașă cu propria-i substanță, își dă și ultimele puteri pentru a asigura prosperitatea unui parazit sau a unui tiran. Calculat, deși nebun, își închipuie că grijile și tribulațiile sale ar fi mai mici dacă, sub forma unui „program“, ar ajunge să le dăruiască unor popoare „subdezvoltate“, cărora le reproșează că sânt „în afara istoriei“, adică a nebunescului vârtej. Pentru a le azvârli aici cât mai repede, le va inocula otrava anxietății și nu le va slăbi din strânsoare până când nu va fi observat și la ele aceleași simptome de agitație, înainte de a-și realiza visul : o umanitate mereu grăbită, năucă și cu ochii pe ceas, va străbate continentele, mereu în căutare de noi victime asupra cărora să-și reverse preaplinul înfrigurării și întunericului din el. Privindu-l, întrezărești natura adevărată a infernului : nu-i oare tocmai locul unde ești pe vecie osândit la timp ?

Zadarnic supunem universul și ni-l însușim, atâta vreme cât nu vom fi învins timpul vom rămâne doar niște sclavi. Or, această victorie se dobândește prin renunțare, virtute de care devenim cu deosebire incapabili o dată cu cuceririle noastre, astfel încât cu cât numărul lor crește, cu atât servitutea noastră devine și mai mare. Civilizația ne învață cum să punem stăpânire pe lucruri, când de fapt ea ar trebui să ne inițieze în arta de a ne desprinde de ele, căci nu există libertate și nici „viață adevărată“ fără ucenicia renunțării la posesie. Apuc un obiect, mă socotesc stăpânul lui ; de

fapt, sânt sclavul lui, după cum sânt și sclavul instrumentului pe care-l fabric și-l mânuiesc. Orice nouă cucerire înseamnă un lanț mai mult și orice factor de putere se află la originea unei slăbiciuni. Până și harurile noastre ne aservesc ; spiritul care se înalță deasupra celorlalți este mai puțin liber decât ei : legat de înclinațiile și de ambițiile sale, prizonier al talentelor sale, el le cultivă în detrimentul său, punându-le în valoare cu prețul mântuirii sale. Nimeni nu se izbăvește dacă se constrânge să devină cineva sau ceva. Tot ce posedăm sau producem, tot ce se suprapune ființei noastre sau purcede din noi ne denaturează și ne sufocă. Și ce greșală, ce rană să-i fi impus ființei noastre înseși existența, când puteam, intacti, să perseverăm în virtual și în invulnerabil ! Nimeni nu se vindecă de răul de a se fi născut, rană capitală între toate. Și totuși acceptăm viața și-i îndurăm încercările cu speranța că într-o bună zi ne vom vindeca. Dar anii trec și rana rămâne.

Cu cât civilizația se diferențiază și se complică mai mult, cu atât mai mult blestemăm tot ce ne leagă de ea. După spusele lui Soloviev, ea se va apropia de sfârșit (care va fi, după filozoful rus, sfârșitul tuturor lucrurilor) la mijlocul „secolului celui mai rafinat“. Sigur este că ea nu a fost niciodată nici atât de amenințată și nici atât de detestată ca în momentele când părea cel mai temeinic stabilită, dovadă atacurile ce s-au dat, în plin secol al Luminilor, împotriva moravurilor și prestigiului ei, împotriva tuturor cuceririlor cu care se mândrea. „În secolele civilizate omul își face un fel de religie din a admira ceea ce admira în secolele grosolane“, notează Voltaire, spirit prea puțin înclinat, trebuie să o recunoaștem, spre înțelegerea motivelor unui atât de corect entuziasm. Oricum, „întoarcerea la natură“ se impunea în epoca saloanelor, după cum și ataraxia nu putea fi concepută decât într-o vreme când, obosite de atâtea divagații și sisteme, spiritele preferau controverselor agorei deliciile unei grădini. Chemarea la înțelepciune provine totdeauna dintr-o civilizație sătulă de sine. Lucru ciudat : ne este greu să ne închipuim procesul ce a dus lumea antică la sațietate, acea lume care ne apare, în toate momentele ei, ca obiectul ideal al regretelor noastre. De altfel, comparată cu josnicul prezent, orice altă epocă ne pare binecuvântată. Îndepărtându-ne de adevărata noastră destinație, vom intra, dacă nu cumva am și făcut-o, în secolul sfârșitului, în acel secol rafinat prin excelență (*complicat* ar fi fost adjectivul mai potrivit) care va fi în mod necesar cel când, pe toate planurile, ne vom afla la antipodul a ceea ce ar fi trebuit să fim.

Relele înscrise în condiția noastră sânt mai mari decât lucrurile bune ; chiar dacă s-ar echilibra, problemele noastre tot n-ar fi rezolvate. Sântem aici ca să ne batem cu viața și cu moartea, nu ca să le evităm, așa cum ne îndeamnă civilizația, această încercare de disimulare, de fardare a insolubilului. Necuprinzând în ea însăși nici un principiu al duratei, avantajele ei, ce sânt tot atâtea impasuri, nu ne ajută nici să trăim mai bine, nici să murim mai bine. Și chiar dacă ar izbuti, secondată de inutila știință, să măture toate flagelurile sau, spre a ne ademini, să ne dăruiască planete în chip de răsplată, ea nu ar reuși decât să ne sporească neîncrederea și exasperarea. Cu cât se agită și se împăunează mai mult, cu atât mai mult jinduim după epocile ce-au avut privilegiul de a ignora facilitățile și minunile cu care ne copleșește întruna. „Cu pâine de orz și puțină apă poți fi tot atât de fericit ca și Jupiter“, spunea adeseori acel înțelept care ne îndemna să nu ne dezvăluim viața. Oare doar din pur obicei îl tot cităm mereu ? Dar cui să ne adresăm, cui să-i cerem sfatul ? Contemporanilor noștri ? Acestor inși indiscreți, acestor inși nepotoliți, vinovați – prin divinizarea mărturisirii, a poftei și a efortului – de a fi făcut din noi niște fantome lirice, nesătule și nevolnice ? Singura scuză ce poate fi adusă furiei lor este că ea nu vine dintr-un instinct proaspăt și nici dintr-o izbucnire sinceră, ci dintr-o panică în fața unui univers lipsit de orice ieșire. Mulți dintre filozofii noștri care se apleacă, înspăimântați, asupra viitorului, nu sânt în fond decât interpreții unei umanități care, simțind cum îi scapă clipele, se străduiește să nu se gândească la asta – gândindu-se totuși întruna. Sistemele lor oferă de fapt imaginea și un fel de desfășurare discursivă a acestei obsesii. Istoria nu le putea stârni interesul decât într-un moment când omul are toate motivele de a se îndoi că ea îi mai aparține, că mai continuă să acționeze prin ea. Totul se petrece de fapt ca și cum, și Istoria scăpându-i, omul ar începe un parcurs nonistoric, scurt și convulsiv, ce ar face ca toate nenorocirile la care până acum ținea atât de mult să nu mai fie decât niște nimicuri. Substanța ființei sale se subțiază cu fiecare pas pe care-l face. Nu existăm decât prin distanța pe care o luăm față de lucruri și de noi înșine. A te mișca înseamnă a te deda falsității și ficțiunii, înseamnă a practica o discriminare abuzivă între posibil și funebru. Datorită gradului de mobilitate la care am ajuns, nu mai sântem stăpâni nici pe gesturile și nici pe soarta noastră. Ele sânt neîndoielnic controlate de o providență negativă, ale cărei planuri, pe măsură ce ne apropiem de sfârșit, devin tot mai puțin impenetrabile, de vreme ce s-ar dezvălui cu ușurință

primului venit, dacă acesta ar binevoi doar să se oprească și să iasă din rolul i pentru a contempla, fie și numai o clipă, spectacolul acestei hoarde găfâitoare și tragice din care face parte.

Dacă ne gândim însă bine, secolul sfârșitului nu va fi secolul cel mai rafinat, și nici măcar cel mai complicat, ci secolul cel mai grăbit, cel în care, ființa dizolvându-se în mișcare, civilizația, într-un elan suprem către culmile răului, se va fărâmița în vârtejul pe care ea însăși îl va fi stârnit. De vreme ce nimic nu o va mai putea împiedica să se prăbușească, să renunțăm a ne mai exercita virtuțile împotriva-i, ba chiar să știm a descoperi în excesele în care se complace ceva exaltant, ce ne invită să ne moderăm indignarea și să ne revizuim disprețul. Aceste spectre, aceste automate, acești inși halucinați sânt mai puțin detestabili dacă ne gândim la mobilurile inconștiente, la rațiunile profunde ale freneziei lor : nu simt ei oare că răstimpul ce le este acordat se micșorează o dată cu fiecare zi și că deznodământul începe să capete chip ? Și care nu se cufundă în viteză spre a fugi de acest gând ? Dacă ar fi siguri de un *alt* viitor, n-ar avea nici un motiv să fugă de el sau de sine, și-ar încetini ritmul și s-ar instala fără teamă într-o nesfârșită așteptare. Dar pentru ei nu-i nici măcar vorba de vreun viitor, căci, pur și simplu, sânt lipsiți de orice viitor ; e vorba aici de o certitudine obscură, neformulată, țâșnită din sângele lor înnebunit, pe care se tem s-o privească în față, pe care vor s-o uite grăbindu-se, mergând tot mai repede, refuzând să aibă pentru sine fie și numai o singură clipă. Totuși, ineluctabilul ascuns aici ei îl întâlnesc în însăși goana care, după cugetul lor, ar fi trebuit să-i îndepărteze. Mașinile sânt consecința, și nu cauza acestei grabe, acestei nerăbdări. Nu ele îl mână pe omul civilizat spre pierzanie ; le-a inventat, pentru că gonea deja într-acolo ; sânt mijloace, ajutoare ce-l duc și mai repede, și mai spornic spre propriu-i sfârșit. Nu-i ajunge că aleargă, vrea să *alerge pe roți*. În acest sens, dar numai în acesta, se poate spune că, prin ele, „câștigă timp“. Le împarte, le impune celor rămași în urmă, celor întârziați, pentru ca și ei să-l poată urma, ba chiar să i-o ia înainte în goana spre dezastru, în instaurarea unui amoc universal și mecanic. E scopul pentru care se înverșunează să niveleze, să uniformizeze peisajul uman, să-i șteargă neregularitățile și să-i înlăture surprizele ; i-ar plăcea să impună domnia nu a anomaliilor, ci a *anomaliei*, a anomaliei monotone, ținând de rutină, convertită în regulă de conduită, în ordin. Cei ce i se sustrag sânt taxați de obscurantism sau de extravagantă, și el nu se va liniști până nu-i va readuce pe calea cea dreaptă, cea a propriilor lui erori. Neștiutorii de carte,

în primul rând, rămân refractari ; deci el îi va sili, îi va obliga să învețe să citească și să scrie, pentru ca, prinși în capcana cunoașterii, să nu mai scape nici unul din nefericirea comună. Orbirea lui e atât de mare încât nici nu concepe că s-ar putea opta și pentru un alt fel de rătăcire. Lipsit de răgazul necesar exercitării autoironiei, la care ar trebui să-l incite fie și cea mai rapidă privire asupra destinului său, el se lipsește astfel de orice recurs împotriva-i. Devine astfel încă și mai funest pentru ceilalți. Agresiv și totodată vrednic de milă, nu-i lipsit de un oarecare patetism ; și iată că înțelegem de ce, în fața labirintului fără de ieșire în care s-a închis, ne simțim oarecum stânjeniți să-l denunțăm și să-l atacăm, căci e de prost gust să vorbești de rău un bolnav incurabil, fie el chiar odios. Dar dacă nu ne-ar mai păsa de prostul gust, am mai putea oare să judecăm ceva pe lumea asta?

Scepticul și barbarul

Dacă putem să ne închipuim fără nici o greutate omenirea întreagă pradă convulsiilor sau, cel puțin, spaimei, în schimb, ar însemna s-o ținem la prea mare cinste dacă am crede că ea poate, în totalitatea sa, să se înalțe vreodată până la îndoială, stare rezervată în general doar câtorva damnați de seamă. Ea ajunge totuși în parte până aici, în acele rare momente când își schimbă zeii și când spiritele, supuse unor solicitări contradictorii, nu mai știu ce cauză să apere și cărui adevăr să i se supună. Când creștinismul a izbucnit în Roma, servitorii l-au adoptat fără să stea o clipă pe gânduri ; patricienii nu l-au vrut, trebuindu-le mult timp să treacă de la aversiune la curiozitate, și de la curiozitate la fervoare. Să ne închipuim un cititor al *Hipotipozelor pyrrhoniene* în fața Evangheliilor ! Prin ce artificiu pot fi conciliate nu două doctrine, ci două universuri ireductibile ? Și cum să practici parabole ingenue, când te zbați în cele mai mari perplexități ale intelectului ? Tratatetele în care Sextus, la începutul secolului al III-lea al erei noastre, a făcut bilanțul tuturor îndoielilor antice, sânt o compilație exhaustivă a irespirabilului, a ceea ce s-a scris vreodată mai buimăcitor și, trebuie s-o spunem, mai plicticos. Prea subtile și prea metodice pentru a putea rivaliza cu noile superstiții, erau expresia unei lumi apuse, condamnate, fără de viitor. Și totuși scepticismul, ale cărui teze le codificaseră, s-a mai putut menține câtva timp pe poziții pierdute, până în ziua când creștinii și barbarii și-au unit eforturile spre a-l slăbi și a-l nimici.

O civilizație începe prin mit și sfârșește prin îndoială ; îndoială teoretică, dar care, când se întoarce împotriva ei înseși, devine îndoială practică. Ea nu poate începe prin a pune sub semnul întrebării valori pe care încă nu le-a creat ; odată produse, se plictisește și se desprinde de ele, le cercetează și le cântărește cu o obiectivitate devastatoare. Diverselor credințe pe care le zămislise și care acum sânt în derivă, ea le substituie un sistem de incertitudini, *organizându-și* naufragiul metafizic și reușind de minune când se întâmplă ca vreun Sextus s-o ajute. Către sfârșitul Antichității, scepticismul s-a bucurat de un prestigiu pe care nu-l va mai avea în timpul Renașterii, în ciuda lui Montaigne, și nici chiar în secolul al XVIII-lea, în ciuda lui Hume. Numai Pascal, dacă ar fi vrut, l-ar fi putut salva și reabilita ; dar el l-a ignorat, lăsându-l să zacă în marginea filozofiei moderne. Astăzi, când și noi sântem pe cale să ne schimbăm zeii, vom avea oare destul răgaz

să-l cultivăm ? Ne va suscita interesul sau, dimpotrivă, de-a dreptul interzis, va fi înăbușit de tumultul dogmelor ? Important nu-i totuși să știm dacă-i amenințat din afară, ci dacă-l putem cultiva cu adevărat, dacă avem puterea să-l înfruntăm fără a-i cădea pradă. Căci înainte de a fi o problemă de civilizație, el este o chestiune individuală și, în această calitate, ne privește pe fiecare, independent de expresia istorică pe care o capătă.

Pentru a trăi, pentru a respira numai, trebuie să facem efortul nebunesc de a crede că lumea sau conceptele noastre închid un adevăr. De îndată ce, dintr-un motiv sau altul, efortul slăbește, cădem în acea stare de pură nedeterminare când cea mai mică certitudine ne apare ca o rătăcire și orice luare de poziție, tot ceea ce mintea propune sau proclamă, seamănă cu o divagație. Orice afirmație ne pare atunci riscantă sau degradantă ; și tot astfel, orice negație. Este pe cât de ciudat pe atât de vrednic de milă că am ajuns aici, când, ani de-a rândul, ne-am străduit, cu oarecare succes, să depășim îndoiala și să ne vindecăm de ea. Dar e un rău de care nimeni nu se dezbară cu totul, dacă a trăit cu adevărat. Or, în cazul de față, va fi într-adevăr vorba de o recidivă.

Mai întâi, am greșit când am pus afirmația și negația pe același plan. Sântem de acord că a nega înseamnă a afirma în răspăr. Există totuși ceva în plus în negație, un supliment de anxietate, o voință de a te singulariza și un fel de element antinatural. Dacă s-ar cunoaște pe sine și s-ar putea înălța până la formulă, natura ar elabora o serie interminabilă de judecăți de existență. Numai spiritul posedă facultatea de a refuza ceea ce este și de a se complăce în ceea ce nu este, numai el produce, numai el fabrică absență. Eu nu capăt conștiință de mine însumi, eu nu *sânt* decât atunci când neg ; de îndată ce afirm, devin interșanjabil și mă comport ca un obiect. Fiindcă un *nu* a determinat fărâmițarea Unității primordiale, orice formă de negație, capitală sau frivolă, comportă o plăcere inveterată și nesănătoasă. Ne străduim să dărâmăm reputații, în primul rând pe cea a lui Dumnezeu ; dar trebuie să spunem, întru apărarea noastră, că ne înverșunăm încă și mai mult să ne distrugem propria reputație, punând sub semnul întrebării adevărurile noastre și discreditându-le, operând în noi alunecarea de la negație la îndoială.

În vreme ce negăm totdeauna în numele a ceva, a ceva exterior negației, îndoiala, fără să se prevaleze de ceva care o depășește, se hrănește din propriile-i conflicte, din acel război pe care rațiunea și-l declară sieși, când,

excedată de sine, atentează la propriile-i fundamente și le răstoarnă, pentru ca, în sfârșit liberă, să scape de ridicolul de a trebui să afirme sau să nege. În timp ce se războiește cu sine, noi ne proclamăm judecători și credem că putem să o cercetăm sau contracărăm în numele unui *eu* asupra căruia ea nu ar avea nici o priză sau în raport cu care n-ar fi decât un accident, fără a ține seama că logic e cu neputință să ne situăm deasupra ei spre a-i recunoaște sau contesta validitatea, căci nici o instanță nu-i este superioară și orice hotărâre emană de la ea. Practic, totul se petrece totuși ca și cum, printr-un subterfugiu sau un miracol, am izbuti să ne eliberăm de categoriile și de limitările ei. E oare o faptă atât de neobișnuită ? Ea se reduce în realitate la unul dintre cele mai simple fenomene : oricine se lasă târât de propriile-i raționamente *uită* că-și folosește rațiunea, și această uitare este condiția unei gândiri fecunde, ba chiar a gândirii pur și simplu. E de-ajuns să urmărim mișcarea spontană a spiritului și, prin gândire, să ne cufundăm în însuși *fluxul vieții*, ca să nu putem gândi că gândim ; de îndată ce cugetăm la asta, ideile noastre se combat și se neutralizează între ele, înăuntrul unei conștiințe vide. Îndoiala ne duce tocmai la această stare de sterilitate, în care nici nu înaintăm și nici nu dăm îndărăt, la această excepțională batere a pasului pe loc care, în multe privințe, se înrudește cu „uscăciunea“ sufletească a mysticilor. Crezusem că atingem definitivul și că ne instalăm în inefabil ; și iată-ne azvârliți în incertitudine și devorați de insipiditate. Totul se degradează și se destramă într-o răsucire a intelectului asupra lui însuși, într-o stupoare mâniaoasă. Îndoiala se abate asupra noastră ca o calamitate ; nu o alegem, ci cădem în ea. Și zadarnic încercăm să ne smulgem sau să o escamotăm, ea nu ne pierde din ochi, căci nu-i adevărat nici măcar că se abate asupra noastră, ea era în noi și noi îi eram predestinați. Nimeni nu alege lipsa de alegere, și nici nu se străduiește să opteze pentru absența de opțiune, nimic din ce ne atinge în profunzime nefiind *voit*. Sântem liberi să ne inventăm chinurile ; odată inventate, ele nu sânt decât poză și simulacru ; doar acelea contează care țâșnesc din noi în ciuda voinței noastre. Nu are valoare decât inevitabilul, ceea ce ține de infirmitățile noastre și de încercările la care sântem supuși, de imposibilitățile noastre. Niciodată adevărata îndoială nu va fi *voită* ; chiar sub forma-i elaborată, ce altceva este ea decât deghizarea speculativă a intoleranței noastre față de ființă ? De aceea, când ne cuprinde și-i îndurăm chinurile nu există nimic care să nu ne poată apărea ca inexistent.

Trebuie să ne închipuim un principiu autodistrugător de esență *conceptuală*, dacă vrem să înțelegem procesul prin care rațiunea ajunge să-și mineze propriile temelii și să se nimicească pe sine. Nemulțumindu-se să afirme imposibilitatea certitudinii, ea exclude până și ideea de certitudine ; va merge încă și mai departe, refuzând orice formă a evidenței, căci evidențele purced din ființă, de care ea s-a desprins ; iar această desprindere zămislește, definește și consolidează îndoiala. Orice judecată, fie ea și negativă, își are rădăcinile în nemijlocit sau presupune o dorință de orbire, fără de care rațiunea nu descoperă nimic manifest pe care să se poată fixa. Cu cât refuză să se obnubileze, cu atât e mai convinsă că toate propozițiile sânt la fel de gratuite și de nule. Cea mai mică adeziune, asentimentul, sub orice formă, părându-i inexplicabil, incredibil, supranatural, ea va cultiva incertitudinea și-i va extinde domeniul cu un zel în care intră o urmă de viciu și, ciudat, de vitalitate. Iar scepticul se feliicită, căci fără această căutare ferventă a improbabilului, în care se întrezărește totuși și o complicitate cu viața, el n-ar fi decât un strigoi. De altminteri, nici nu-i departe de această stare, de vreme ce-i obligat să se îndoiască până în clipa când nu mai are nici o *materie* asupra căreia să-și exercite îndoiala, și când totul dispare și se volatilizează ; asimilând acest vârtej unei rămășițe de evidență, unui simulacru de certitudine, el va percepe atunci, cu o acuitate ucigașă, lipsa neînsuflețirii și a vieții și, în mod bizar, a facultăților noastre care, prin intermediul lui, își vor denunța singure pretențiile și insuficiențele.

Oricine ține la echilibrul gândirii sale va evita să se atingă de anumite superstiții esențiale. Pentru orice spirit e o necesitate vitală, pe care doar scepticul o nesocotește : neavând nimic de apărat, el nu respectă nici secretele și nici interdicțiile indispensabile dăinuirii certitudinilor. Dacă există certitudine ! Funcția pe care el și-o arogă este de a le cerceta până în adâncuri pentru a le dezvălui originea și a le compromite, pentru a identifica datul pe care se întemeiază și care, la cea mai rapidă privire, i se arată a fi doar o ipoteză sau o iluzie. El nu va cruța nici misterul, în care nu vede decât o limită pe care oamenii, din timiditate sau lene, au pus-o întrebărilor și neliniștilor lor. Și în acest caz, ca și în toate celelalte, acest anti-fanatic urmărește cu intoleranță tocmai *nimicirea inviolabilului*.

Negația fiind o îndoială agresivă, impură, un dogmatism răsturnat, ea se neagă rareori pe sine, după cum rareori se eliberează și se disociază de freneziile sale. În schimb, se întâmplă adeseori, ba chiar este inevitabil, ca

îndoiala să se pună în discuție pe sine, vrând mai curând să se anihileze decât să-și vadă perplexitățile degenerând în dogmă. De vreme ce totul este egal cu totul, cu ce drept s-ar sustrage ele acestei echivalențe universale, care în mod necesar le anihilează ? Dacă scepticul ar face o excepție pentru ele, s-ar condamna pe sine și și-ar infirma tezele. Dar cum vrea să le rămână fidel, ducându-le până la ultimele consecințe, el va ajunge la abandonarea oricărei căutări, la disciplina abstenenței, la suspendarea judecății. Adevărurile pe care le-a considerat în principiul lor și pe care le-a analizat fără milă dizolvându-se unele după celelalte, el nu-și va mai da osteneala să le clasifice sau să le pună într-o ordine anume. Pe care să-l prefere, când, pentru el, problema se pune tocmai în sensul de a nu prefera nimic, de a nu mai preschimba niciodată o părere într-o convingere ? Ba chiar el nu va trebui să-și permită *păreri* decât dintr-un pur capriciu sau din nevoia de a se înjosi în propriii săi ochi. „De ce una mai degrabă decât alta ?” Va adopta acest străvechi refren al celor ce se îndoiesc de toate, atât de coroziv și care nu cruță nimic, nici chiar moartea, prea tăioasă, prea sigură de sine, îmbibată de „primarism“, tară pe care a moștenit-o de la viață. Suspendarea judecății reprezintă pandantul filozofic al nehotărârii, formula pe care o împrumută, pentru a se enunța, o voință improprie să opteze pentru brice altceva decât o absență care exclude orice scară de valori și orice criteriu constrângător. E de ajuns un pas mai mult, și acestei absențe i se adaugă o alta : cea a senzațiilor. O dată ce activitatea spiritului a fost suspendată, de ce n-ar fi suspendată și cea a simțurilor, ba chiar și cea a sângelui ? Nu va mai fi astfel nevoie să evităm sau să înfruntăm nici un obiect, nici un obstacol, nici o alegere ; sustras în egală măsură atât servituții percepției cât și actului, eul, învingându-și funcțiile, se reduce la un punct de conștiință, proiectat în nedefinit, în afara timpului.

Orice formă de expansiune implicând o sete de irevocabil, cum să ne putem închipui un cuceritor care și-ar suspenda judecata ? Îndoiala nu trece Rubiconul, ea nu trece niciodată nimic ; concluzia ei logică este inacțiunea absolută, situație extremă ce nu poate fi concepută decât în gândire, în fapt inaccesibilă. Dintre toți scepticii, doar Pyrrhon s-a apropiat cu adevărat de ea ; ceilalți au încercat numai, reușind mai mult sau mai puțin. Scepticismul are împotriva lui reflexele, poftele, instinctele noastre. Deși declară că *ființa* însăși e o prejudecată ; această prejudecată, mai veche decât noi, datează dinaintea omului și a vieții, rezistă atacurilor noastre, se lipsește de raționamente și de probe, de vreme ce tot ceea ce există se manifestă și

durează, se sprijină pe nedemonstrabil și pe neverificabil. Cine nu-și însușește cuvintele lui Keats : „La urma urmei, în lumea asta există desigur și ceva real“, se situează pentru totdeauna în afara oricăror fapte. Certitudinea ce se exprimă aici nu este totuși îndeajuns de imperioasă ca să posede virtuți dinamice. Pentru a acționa efectiv, mai trebuie și să credem în realitatea binelui și a răului, în existența lor distinctă și autonomă. Dacă le asimilăm unor convenții, conturul care le individualizează pălește : nu mai există fapte bune și fapte rele, deci nu mai există nici un fel de fapte, astfel încât lucrurile, ca și judecățile pe care le purtăm asupra lor, se anulează în sânul unei mohorâte identități. O valoare despre care știm că este arbitrară încetează să mai fie o valoare și se degradează în ficțiune. Cu ficțiuni nu mai e cu putință să instituim o morală și încă și mai puțin reguli de conduită în imediat ; de unde și – pentru a evita deruta – datoria care ne revine de a reintegra binele și răul în drepturile lor, de a le salva și de a ne salva – cu prețul clarviziunii noastre. *Cel ce se îndoiește* din noi ne împiedică să ne dăm întreaga măsură ; impunându-ne corvoada lucidității, el ne obosește, ne ia toată vlaga, ne lasă pe seama dezgusturilor noastre, după ce a abuzat de puterea noastră de a ne întreba și de a refuza. Într-un anumit sens, orice îndoială este disproporționată în raport cu forțele noastre. Dar oare numai cu ale noastre ? Un zeu care suferă e ceva ce s-a mai văzut, ceva normal ; un zeu care se îndoiește e la fel de jalnic ca și noi. Astfel încât, în ciuda caracterului lor întemeiat și a legitimității lor exemplare, noi ne privim întotdeauna îndoielile cu o anumită spaimă, chiar atunci când am simțit o voluptate concepându-le. Scepticul fanatic, baricadat în sistemul lui, ne apare ca un dezechilibrat prin exces de rigoare, ca un lunatic, din pricina incapacității sale de a divaga. În plan filozofic, nimeni nu-i mai onest decât el ; dar însăși onestitatea sa are în ea ceva monstruos. El nu cruță nimic, totul îi pare aproximare și aparență, atât teoremele, cât și strigătele noastre. Drama sa este aceea de a nu putea niciodată să coboare până la impostură, cum facem cu toții când afirmăm sau negăm, când avem insolența de a emite o părere oarecare. Și pentru că este onest, incurabil onest, el descoperă minciuna pretutindeni unde opinia atacă indiferența, învingând-o. A trăi echivalează cu imposibilitatea de a te abține ; a învinge această imposibilitate este datoria uriașă pe care scepticul și-o impune, înfruntând-o de unul singur, abstenența în comun, suspendarea *colectivă* a judecății nefiind practicabile. Căci dacă ar fi, ce admirabil prilej pentru umanitate de a-și hotărî un sfârșit *onorabil* ! Dar ceea ce abia dacă-i este hărăzit

individului, nu le poate fi în nici un fel dat mulțimilor, care abia dacă sânt capabile să se înalțe până la negare.

Îndoiala arătându-se incompatibilă cu viața, scepticul consecvent, încăpățânat, acest mort-viu își termină cariera printr-o înfrângere ce nu-și are pereche în nici o altă aventură intelectuală, furios că a căutat singularitatea și s-a complăcut în ea, va aspira la dispariție, la anonimat, și asta, paradox dintre cele mai derutante, chiar în clipa când simte că nu mai are nici o afinitate cu ceva sau cineva. Să se modeleze după vulg, iată tot ce-și dorește odată ajuns în acest punct al degringoladei sale, când reduce înțelepciunea la conformism și salvarea la iluzia conștientă, la iluzia postulată, adică în alți termeni, la acceptarea aparențelor ca atare. Dar el uită că aparențele nu sânt o soluție decât dacă ești îndeajuns de obnubilat ca să le asimilezi unor realități, decât dacă beneficiezi de iluzia naivă, de iluzia care se ignoră pe sine, de cea care este apanajul celorlalți și a cărei taină îi este numai lui necunoscută. În loc să se resemneze, va începe chiar el, dușmanul imposturii în filozofie, să trișeze în viață, convins că, prin neîncetate disimulări și fraude, va ajunge să nu se mai distingă de restul muritorilor, pe care va încerca să-i imite, dar zadarnic, orice faptă cerând din partea-i o cumplită luptă împotriva miilor de motive pe care le are de a nu o săvârși. Până și cel mai mic gest al său va fi premeditat, rezultatul unei tensiuni și al unei strategii, ca și cum ar trebui să ia cu asalt fiecare clipă, căci e incapabil să se cufunde în mod firesc în ea. A dislocat ființa, iar acum se crispează și, se zbate, cu speranța zadarnică de a o redresa. Semănând cu cea a lui Macbeth, conștiința sa e cu desăvârșire răvășită ; el însuși a ucis somnul, somnul în care se odihneau certitudinile. Ele se trezesc și vin să-l bântuie și să-l tulbure ; și îl tulbură, într-adevăr dar, necoborând până la remușcare, el se mulțumește să contemple procesiunea victimelor sale, cu o suferință îndulcită de ironie. Ce-i mai pasă lui acum de strigătele acuzatoare ale acestor fantome ? Desprins de faptele și de nelegiuirile sale, a ajuns la izbăvire, dar la o izbăvire *fără mântuire*, preludiu la experiența integrală a vacuității, de care se apropie cu totul când, după ce s-a îndoit de propriile-i îndoieli, ajunge să se îndoiască de sine, să se disprețuiască și să se urască, să nu mai creadă în menirea sa de distrugător. Odată ruptă și ultima legătură, cea care-l lega de sine, și în lipsa căreia însăși autodistrugerea este imposibilă, el va căuta un refugiu în vacuitatea primordială, în intimitatea cea mai lăuntrică a originilor sale, cea de dinainte de tensiunea dintre materie și germenul ce se prelungește prin șirul de ființe, de la insectă până

la cel mai hărțuit dintre mamifere. Cum nici viața și nici moartea nu-i mai incită spiritul, el este mai puțin real decât acele umbre ce și-au revărsat asupra-i învinuirile. Nici un subiect nu-l mai intrigă și nici unul nu vrea să-l mai înalțe la demnitatea unei probleme, a unui flagel. Lipsa-i de curiozitate sporește într-atât, încât aproape că se confundă cu absența totală, cu un neant mai absolut decât cel cu care se laudă misticii sau de care se plâng după ce au rățăcit prin „deșertul divinității“. Pradă unei abrutizări perfecte, un singur gând îl mai chinuiește, o singură întrebare, stupidă, derizorie, obsedantă : – Ce făcea oare Dumnezeu în timp ce nu făcea nimic ? Cum își folosea cumplitul răgaz de dinaintea creației ?“ – îi vorbește de la egal la egal pentru că atât unul cât și celălalt se află pe aceeași treaptă a stagnării și a inutilității. Când simțurile i se veștejesc din lipsa unor obiecte care să le solicite, și când rațiunea-i încetează să se mai exercite din oroarea de a formula judecăți, el nu se mai poate adresa decât *non-creatorului*, căruia îi seamănă, cu care se confundă, și al cărui Tot, ce nu poate fi deslușit de Nimic, este spațiul în care, steril și idiotizat, se desăvârșește, se odihnește.

Alături de scepticul riguros sau, dacă vreți, ortodox, al cărui sfârșit lamentabil și, în anumite privințe, grandios, l-am văzut, există și un altul, eretic, capricios, care, îndurând îndoiala doar din când în când, este capabil să o gândească până la capăt, ducând-o până la ultimele-i consecințe. Și el va cunoaște suspendarea judecății și abolirea senzațiilor, *dar numai înăuntrul unei crize*, pe care o va depăși proiectând în nedeterminarea sa unde se vede azvârlit un conținut și un fior pe care ea nu părea să le comporte. Făcând un salt în afara aporiilor în care vegeta spiritul său, el trece de la amorțeală la exaltare, se înalță la un entuziasm halucinat care ar înzestra cu simțire lirică până și mineralul, dacă ar mai exista mineral. Nicăieri nu mai există consistență, totul se transformă și piere ; doar el rămâne, în fața unui vid triumfător. Eliberat de barierele lumii și de cele ale înțelegerii, și el se compară cu Dumnezeu, care acum va fi un preaplin revărsat și beat, adâncit în transele creației ; și își va însuși privilegiile acestuia, sub impulsul unei bruște omnisciențe, al unei clipe miraculoase, în care posibilul, fugind din Viitor, se va topi în clipă, pentru a o îngroșa pentru a o dilata până la a o face să explodeze.

Ajuns aici, acest sceptic *sui-generis* se teme mai mult decât de orice că va cădea într-o noua criză. Dar cel puțin îi va fi îngăduit privească din afară îndoiala pe care a învins-o pentru o clipă, spre deosebire de celălalt, care a

fost învins pentru totdeauna de ea. Față de acesta, el mai are și avantajul de a se putea deschide unor experiențe de un ordin diferit, experiențelor specifice spiritelor religioase mai ales, ce utilizează și exploatează îndoiala, fac din ea o etapă, un infern provizoriu, dar indispensabil, pentru a ajunge la absolut și a se ancora în el. Sânt trădători ai scepticismului, al căror exemplu ar vrea să-l urmeze : dacă reușește, înțelege că anihilarea senzațiilor poate duce și la altceva decât la un impas. Când Sariputta, un discipol al lui Buddha, exclamă : „Nirvana este fericirea !“ și când i se obiectează că nu poate exista fericire acolo unde nu există senzații, Sariputta răspunde : „Fericirea constă tocmai în lipsa oricărei senzații“. Acesta nu mai este de fapt un paradox pentru cel care, în ciuda tuturor tribulațiilor și a uzurii, dispune încă de resurse pentru a întâlni ființa la limitele vidului și pentru a învinge, fie și timp de câteva scurte clipe, pofta de irealitate din care țâșnește claritatea de netăgăduit a îndoielii, căreia nu-i poți opune decât evidențe extraraționale, concepute de o altă poftă, de pofta de real. Și totuși, o dată cu cea mai mărunță slăbiciune, revine refrenul : „De ce una mai degrabă decât alta ?“, și insistența lui, repetarea lui la nesfârșit, proiectează conștiința într-o intemporalitate blestemată, într-o devenire înghețată, pe când orice *da*, ba chiar și orice *nu* o fac să participe la substanța Timpului, din care emană și pe care-l proclamă.

Orice afirmație și, cu atât mai mult, orice credință provin dintr-un fond barbar pe care cei mai mulți oameni, dacă nu chiar toți, au fericirea să-l mențină și pe care doar scepticul – încă o dată : cel adevărat, cel consecvent – l-a pierdut sau l-a lichidat, nemaipăstrând din el decât vagi urme, prea slabe pentru a-i influența comportamentul sau ideile. Așadar, chiar dacă în fiecare epocă există sceptici izolați, scepticismul, ca fenomen istoric, nu se întâlnește decât în momentele când o civilizație nu mai are „suflet“, în sensul pe care Platon îl dă acestui cuvânt : „ceea ce se mișcă de la sine“. În absența oricărui principiu al mișcării, cum ar putea să mai aibă un prezent și, mai ales, un viitor ? Și tot așa cum scepticul, după toată truda lui distrugătoare, ajungea la o derută analogă cu cea pe care el o rezervase certitudinilor, tot astfel o civilizație, după ce și-a minat valorile, se prăbușește o dată cu ele, și cade într-o descompunere față de care barbaria ei pare ca fiind unicul remediu, așa cum dovedește fraza spusă romanilor de Salvianus la începutul secolului al V-lea : „Toate orașele voastre sânt spurcate, în afară de cele locuite de barbari“ ! În cazul de față era poate vorba mai puțin de libertinaj cât de derută. Libertinajul, desfrâul chiar, se

potrivesc cu civilizația, sau cel puțin aceasta se acomodează cu ele. Dar deruta, când se întinde, este redutabilă pentru orice civilizație, care se îndreaptă atunci către cei ce n-au fost încă atinși de ea. Barbarul începe să seducă, să fascineze spiritele delicate, spiritele chinuite, care-l invidiază și-l admiră, uneori în mod deschis, cel mai adeseori într-ascuns dorind, fără să și-o mărturisească totdeauna, să i se aservească. Este de netăgăduit că ele se și tem de el ; dar această teamă, nicidecum salutară, contribuie, dimpotrivă, la aservirea lor viitoare, ea le slăbește, le paralizează și le cufundă și mai mult în obsesie și impas. Abdicarea, care este pentru ele singura ieșire, aduce cu sine nu atât suspendarea judecății cât cea a voinței, nu atât slăbirea rațiunii, cât cea a organelor, în acest stadiu, scepticismul este inseparabil de o infirmitate fiziologică. O constituție robustă îl refuză și se îndepărtează de el ; una debilă se grăbește să-i cedeze. Va voi apoi să i se sustragă ? Neizbutind prin propriile-i mijloace, va cere ajutorul barbarului, al cărui rol este nu acela de a rezolva, ci acela de a suprima problemele și, o dată cu ele, conștiința prea ascuțită ce-i este inherentă și care-l hărțuiește pe cel slab, chiar când a renunțat la orice activitate speculativă. Căci în această conștiință se perpetuează o nevoie maladivă, irepresibilă, anterioară oricărei perplexități teoretice, nevoia pe care o are cel slab de a se multiplica în sfâșiere, suferință și frustrare, de a fi crud, nu cu celălalt, ci cu sine. În loc de a se sluji de rațiune pentru a se liniști, el a transformat-o într-un instrument de autotortură : ea îi oferă argumente împotriva lui însuși, îi justifică voința de prăbușire, îl măgulește, se străduiește să-i facă existența intolerabilă. Și tot printr-un efort disperat împotriva sinelui, își somează inamicul să vină să-l izbăvească de ultimul chin.

Fenomenul barbar, care survine în mod ineluctabil în anumite momente istorice de cotitură, este poate un rău, dar un rău necesar ; mai mult, metodele de care ne-am putea folosi pentru a-l combate i-ar grăbi venirea, de vreme ce, pentru a fi eficace, ele ar trebui să fie feroce : or, o civilizație nu vrea să accepte cruzimea ; și, chiar dacă ar vrea, nu ar izbuti, din slăbiciune. Cel mai bine pentru ea, din clipa în care a început să decadă, este să se târască în fața barbarului ; ceea ce, de altfel, nu-i displace câtuși de puțin, căci ea știe prea bine că barbarul reprezintă, întruchipează viitorul. Imperiul odată invadat, oamenii de litere (să ne gândim la cei ca Sidonius Apolinarius, Ennodius, Cassiodor), au devenit în mod cu totul firesc apologetii regilor goți. Restul, marea masă a învinșilor, s-a refugiat în administrație sau în agricultură, căci erau prea nevolnici ca să li se îngăduie

să facă meseria de soldat. Convertiți la creștinism din oboseală, au fost incapabili să-i asigure ei singuri triumful : i-au ajutat cuceritorii. O religie nu-i nimic prin ea însăși, soarta ei depinde de cei care o adoptă. Noii zei cer oameni noi, capabili, cu orice prilej, să se pronunțe și să opteze, să spună limpede da sau nu, în loc să se piardă în speculații sau să-și slăbească puterea abuzând de nuanțe. Și cum *virtuțile* barbarilor constau tocmai în puterea de a lua o hotărâre, de a afirma sau a nega, ele vor fi totdeauna prețuite de epocile în declin. Nostalgia barbariei este ultimul cuvânt al unei civilizații – și al scepticismului.

Când se încheie un ciclu, la ce mai poate ; visa un spirit ce a cunoscut toate experiențele, dacă nu la șansa pe care o au brutele de a miza pe posibil, bucurându-se de el ? Incapabil să apere îndoieli pe care nu le mai practică sau să subscrie la dogme aflate în germene pe care le disprețuiește, el aplaudă – supremă dezertare a intelectului – demonstrațiile de netăgăduit ale instinctului : grec, el se înclină în fața romanului care, la rândul-i, se va înclina în fața germanului, conform unui ritm inexorabil, unei legi pe care istoria se grăbește să o ilustreze, astăzi încă și mai mult decât la începutul erei noastre. Lupta este inegală între popoarele care discută și popoarele care tac, cu atât mai mult cu cât primele, uzându-și vitalitatea în vorbărie, se simt atrase de brutalitatea și tăcerea celorlalte. Și dacă-i adevărat pentru o colectivitate, e cu atât mai adevărat pentru un individ, și cu precădere pentru sceptic. De aceea nu trebuie să ne mirăm când îl vedem, pe el, profesionistul subtilității, proclamându-se, în sânul ultimei singurătăți la care a ajuns, prieten și complice al hoardelor.

Este demonul sceptic ?

Isprăvile cele mai odioase ce i se pun în circă demonului ne apar, în efectele lor, mai puțin dăunătoare decât sânt temele sceptice când încetează a mai fi un joc și devin o obsesie. A distruge înseamnă a acționa, a crea în răspăr, adică într-un mod cu totul special, a-ți manifesta solidaritatea cu ceea ce este. Ca agent al neființei, Răul se inserează în economia ființei, este deci necesar, îndeplinește o funcție importantă, chiar vitală.

Dar ce funcție are îndoiala ? Cărei necesități li răspunde ? Cine are nevoie de ea în afară de cel ce se îndoiește ? Nefericire gratuită, nenorocire în stare pură, ea nu corespunde nici uneia dintre exigențele pozitive ale vieții. Așa, fără nici un rost, să pui mereu totul în discuție, să te îndoiești până și în vis !

Pentru a-și atinge scopul, demonul, spirit dogmatic, apucă uneori în mod strategic, pe căile scepticismului ; vrea să ne facă să credem că nu aderă la nimic, stimulează îndoiala și, dacă e nevoie, își face din ea un adjuvant. Deși cunoaște bine, nu se complăce totuși niciodată în ea, și se teme de ea într-atât încât nu-i nici măcar sigur că vrea să le-o sugereze sau să le-o impună victimelor sale.

Drama celui ce se îndoiește este mai mare decât drama celui care neagă, pentru motivul că a trăi fără scop este mult mai chinuitor decât a trăi pentru o cauză rea. Or, scepticul nu cunoaște nici un scop : toate fiind la fel de fragile sau nule, pe care să-l aleagă ? Negația, în schimb, echivalează cu un program ; ea poate ocupa, ba chiar și împlini existența cea mai exigentă ; și apoi e atât de *frumos* să negi, mai ales când ținta e Dumnezeu : negația nu-i absență, ea este plenitudine, o plenitudine neliniștită și agresivă. Dacă situăm salvarea în act, a nega înseamnă a te salva, a urmări un proiect, a juca un rol. Înțelegem de ce scepticul, când regretă că a înaintat pe un drum primejdios, îl invidiază pe demon ; în ciuda rezervelor pe care le inspiră, nimic nu va putea împiedica negația să devină sursă de acțiune sau de certitudine : când negi, știi ce vrei ; când te îndoiești, ajungi să nu mai știi.

Obstacol major în calea echilibrului nostru, tristețea este o stare de inaderare difuză, o ruptură pasivă cu ființa, o negație *nesigură de sine* și, mai mult, incapabilă să se transforme în afirmație sau în îndoială. Ea se

potrivește bine cu infirmitățile noastre și s-ar potrivi încă și mai bine cu cele ale unui demon care, obosit să tot nege, s-ar găsi dintr-o dată fără ocupație, încetând să mai creadă în rău, nicidecum înclinat să pactizeze cu binele, s-ar vedea, el, cel mai pătimăș dintre toți decăzuții, privat de menire și de credința în sine, inapt să dăuneze, depășit de haos, osândit, dar fără consolările sarcasmului. Tristețea ne face să ne gândim la un infern dezafectat pentru că există în ea ceva dintr-o răutate gata să abdice, tocită și meditativă, ce nu mai vrea să se exercite decât împotriva ei înseși. Ea despătimește devenirea, o obligă să-și interiorizeze furia, să se devore pe sine, să se liniștească *distrugându-se*.

Afirmația și negația nedeosebindu-se *calitativ*, trecerea de la una la cealaltă este firească și ușoară. Dar o dată ce ai început să te îndoiești, nu-i nici ușor și nici firesc să te întorci la certitudinile pe care ele le reprezintă. Te afli atunci paralizat, în imposibilitatea de a milita pentru vreo cauză ; mai mult, le vei refuza pe toate și, la nevoie, le vei nimici, *fără să cobori în arenă*. Scepticul, spre marea deznădejde a demonului, este prin excelență omul inutilizabil. El nu se prinde, el nu se fixează de nimic ; între el și lume ruptura se mărește o dată cu fiecare eveniment și cu fiecare problemă pe care trebuie să le înfrunte. A fost taxat drept diletant pentru că-i place să minimalizeze totul ; de fapt, el nu minimalizează nimic, ci pune doar lucrurile la locul lor. Plăcerile ca și durerile noastre provin din importanța exagerată pe care o atribuim experiențelor noastre. Scepticul se va strădui deci să pună ordine nu numai în Judecățile sale, ceea ce-i ușor, ci și în senzațiile sale, ceea ce-i mai greu. El își arată astfel limitele și neîmplinirea (nu îndrăznim să spunem : frivolitatea), căci numai voluptatea suferinței preschimbă existența în destin. Unde să-l clasifici, dacă locul lui nu-i nici printre spiritele grave și nici printre cele superficiale ? Desigur, între aceste două categorii, ca trecător mereu neliniștit ce nu se oprește nicăieri, pentru că nici un obiect, pentru că nici o ființă nu-i oferă nici cea mai mică impresie de realitate. Nu cunoaște pietatea, singurul sentiment capabil să salveze în același timp aparența și absolutul. Cum ea nu analizează nimic, nu va putea nici să minimalizeze ceva ; ea percepe *valoare* pretutindeni, se prinde și se fixează de lucruri. A simțit-o scepticul cândva, în trecutul său ? Sigur este că nu o va mai regăsi niciodată, chiar dacă s-ar ruga zi și noapte. Va poseda credința, va crede în felul său, se va lepăda de sarcasmele și blasfemiile de altădată, dar cu nici un preț nu va izbuti să mai cunoască

pietatea : pe unde a trecut îndoiala nu mai rămâne loc și pentru pietate. Cum i-ar putea oferi scepticul spațiul de care ea are nevoie, când el a nimicit totul în sine și în jur ? Să-l deplângem pe acest tenebros individ ce-și vârstă nasul în toate și nu duce nimic la bun sfârșit, să avem milă de acest *amator blestemat*.

Chiar dacă certitudinea s-ar instaura pe pământ, suprimând din spirite orice urmă de cruzime și de neliniște, nimic nu s-ar schimba pentru cel predestinat scepticismului. Chiar dacă argumentele i-ar fi distruse unul câte unul, el tot ar rămâne pe poziții. Spre a-l mișca din loc, spre a-l clinti din adâncuri, ar trebui să-l ataci în lăcomia lui de mari oscilări, în setea lui de perplexități : el nu caută adevărul, ci insecuritatea, nesfârșita interogație. Ezitarea, care este pasiunea, aventura, martiriul său mult așteptat, îi va domina toate gândurile și toate faptele. El, care șovăie atât în virtutea unei metode cât și din necesitate, va reacționa totuși ca un fanatic : nu va putea ieși din obsesie și cu atât mai puțin din el însuși. Îndoiala infinită va face – paradoxal – din el prizonierul unei lumi închise. Cum nu va fi conștient de ce i se întâmplă, va continua să creadă că demersul său nu se lovește de nici o barieră și că nu-i modificat sau alterat de nici un fel de slăbiciune. Nevoia sa exasperată de certitudine va deveni o infirmitate căreia nu-i va căuta leacul, de vreme ce nici o evidență, chiar irezistibilă și definitivă, nu-l va face să-și *suspende* îndoielile, îi fuge pământul de sub picioare ? Nu se alarmează câtuși de puțin și își continuă drumul, deznădăjduit și liniștit. Chiar dacă adevărul final ar fi cunoscut, chiar dacă ultimul cuvânt al enigmei ar fi divulgat, toate dificultățile rezolvate și toate misterele elucidate, nimic nu l-ar tulbura, nimic nu l-ar întoarce din drum. Tot ce-i măgulește pofta de nehotărâre, tot ce-l ajută să trăiască și totodată îl împiedică, este sfânt pentru el. Indiferența îl face fericit, el transformând-o într-o realitate la fel de vastă ca universul, pentru că este pentru el echivalentul practic al îndoielii, iar îndoiala are pentru el prestigiul Absolutului.

Să te aservești, să-ți afli un stăpân, iată ce caută fiecare. Și tocmai ce refuză scepticul. El știe totuși că de îndată ce *slujești*, ești mântuit, pentru că ai ales ; și orice alegere este o sfidare aruncată nedeterminării, blestemului, infinitului. Oamenii au nevoie de puncte de sprijin, ei vor cu orice preț certitudinea, chiar în detrimentul adevărului. Și fiindcă certitudinea e

dătătoare de viață, iar ei nu se pot lipsi de ea, chiar când o știu mincinoasă, vor trece peste orice scrupul în strădania lor de a o obține.

În schimb, practicarea îndoielii este aducătoare de slăbiciune și boală, căci nu se întemeiază pe nici o necesitate vitală, pe nici un *interes*. Pornim în căutarea ei probabil pentru că sântem determinați de o forță distrugătoare. S-ar spune că demonul, care nu uită nimic, se răzbună pe noi fiindcă am refuzat să cooperăm la opera lui. Furios că ne vede trudind pe cont propriu, ne întunecă mintea și face tot ce poate ca să ne silească să căutăm Insolubilul cu o minuție care ne închide în fața oricărei iluzii și a oricărei realități. De aceea această căutare la care el ne condamnă se reduce la o cădere *metodică* în abis.

Înainte de Lucifer, primul care a atentat la înconștiența originară, lumea se odihnea în Dumnezeu. Existau și conflicte, dar acestea, neimplicând nici ruptură, nici răzvrătire, se desfășurau încă înlăuntrul unității primordiale, unitate ce avea să fie sfărâmată de o forță nouă și de temut. Atentatul, inseparabil de căderea îngerilor, rămâne faptul capital survenit înainte de cealaltă cădere, de căderea omului. Când acesta s-a revoltat și a căzut, în istoria conștiinței s-a instaurat a doua etapă, a doua lovitură dată ordinii și operei lui Dumnezeu, ordine și operă pe care, la rândul-i, urma să le atace scepticul – produs al oboselii și al disoluției, capăt al drumului parcurs de spirit, versiune tardivă, poate finală, a omului. Spre deosebire de cei doi protestatari, scepticul disprețuiește revolta și nu vrea să se coboare până la ea ; uzându-și indignările și ambițiile, a ieșit din ciclul răzvrătirilor iscate de dubla cădere. Și se îndepărtează de om, pe care-l găsește demodat, așa cum omul se îndepărtează de Demon, stăpânul său, căruia îi reproșa că mai păstrează încă urme de naivitate și iluzie. Observăm astfel o gradație în experiența singurătății, precum și consecințele smulgerii din unitatea primordială.

Gestul lui Lucifer, ca și gestul lui Adam, unul precedând Istoria, celălalt inaugurând-o, reprezintă momentele esențiale ale luptei pentru a-l izola pe Dumnezeu și a-i descalifica universul. Acest univers era cel al fericirii neoglundite în cuget, implicate stării de Unitate. Aspirăm la ea ori de câte ori am obosit purtând povara dualității.

Marea valoare practică a certitudinilor nu trebuie să ne ascundă fragilitatea lor teoretică. Ele se veștejesc și îmbătrânesc, în timp ce

îndoielile își păstrează prospețimea... O credință este legată de o epocă ; argumentele pe care i le opunem și care ne pun în imposibilitatea de a adera la ea, înfruntă timpul, această credință nedăinuind decât datorită obiecțiilor care au minat-o. Ne este greu să ne închipuim formarea zeilor greci, procesul exact ce a dus la teama sau venerația cu care au fost priviți ; înțelegem în schimb foarte bine cum au ajuns oamenii să se dezintereseze de ei, contestându-le apoi utilitatea sau existența. Critica s-a manifestat în toate timpurile ; inspirația religioasă, în schimb, e privilegiul anumitor epoci, extrem de rare. Dacă, pentru a zămisli un zeu, e nevoie de multă nesăbuiță și beție, pentru a-l ucide ajunge puțină atenție. Europa depune acest mic efort începând cu Renașterea. De ce să ne mirăm că am ajuns să tânjim după acele momente grandioase când omul putea asista la zămislirea absolutului ?

După o lungă intimitate cu îndoiala, ajungi la o formă particulară de orgoliu : nu crezi că ești mai înzestrat decât ceilalți, ci te crezi doar *mai puțin naiv* decât ei. Deși știi că un anume om are talente sau cunoștințe pe lângă care ale tale nu înseamnă nimic, vei considera că, incapabil să surprindă esențialul, el s-a împotmolit în facil. Și chiar dacă a trecut prin încercări nenumărate și extraordinare, tot ți se va părea că nu a ajuns la experiența unică, la experiența capitală a ființelor și a lucrurilor, pe care tu o posezi. Nu-i decât un copil, toți sânt doar niște copii, incapabili să vadă ceea ce numai tu ai văzut, tu, cel mai lucid dintre muritori, ce nu-ți mai faci nici o iluzie asupra celuilalt și asupra sinelui. Și totuși o iluzie vei avea și tu : iluzia tenace, de nezdruncinat, de a crede că nu ai nici una. Nimeni nu va fi capabil să ți-o răpească, căci nimeni nu va avea în ochii tăi meritul de a fi atât de lucid ca tine. În fața unui univers de oameni înșelați, te vei considera un singuratic, știind totodată că nu vei putea face nimic pentru nimeni, și că nimeni nu va putea face nimic pentru tine.

Cu cât avem mai mult sentimentul nimicniciei noastre, cu atât îi disprețuim mai mult pe ceilalți, iar ei chiar încetează să mai existe pentru noi când sântem iluminați de evidența nimicului care sântem. Nu atribuim o oarecare realitate celuilalt decât în măsura în care o descoperim în noi înșine. Când ne este cu neputință să ne mai amăgim pe seama noastră, devenim incapabili de această minimă orbire și generozitate care ar putea *salva* existența semenilor noștri. Ajunși la asemenea clarviziune, nemaivând nici un scrupul cu privire la ei, îi asimilăm unor marionete

incapabile să-și vadă nimicnicia. Cum ne-am putea opri așadar la ceea ce spun și fac ?

Dincolo de oameni, zeii înșiși sânt vizați : ei nu există decât în măsura în care găsim în noi un principiu de existență. Dacă acest principiu seacă, nici un schimb nu mai este posibil cu ei : ei nu au nimic să ne dea, iar noi nu avem nimic să le oferim. După ce i-am frecventat și i-am copleșit cu iubirea noastră vreme îndelungată, ne îndepărtăm de ei, îi uităm și rămânem în fața lor cu mâinile goale, la infinit. Și ei sânt doar niște marionete, ca și semenii noștri, ca și noi înșine.

Scepticul ar trebui să-și interzică disprețul, care presupune o complicitate cu certitudinea, o luare de poziție, în orice caz. Din nefericire, el cade în această capcană, privindu-l de sus pe cel ce nu face ca el. El, care pretindea că a învins totul, nu a putut învinge orgoliul și inconvenientele lui. La ce bun atunci să fi adunat îndoială peste îndoială, refuz peste refuz, dacă până la urmă tot ajungi la un gen special de servitute și de chin ? Clarviziunea cu care se laudă e propriul lui dușman : îl trezește la neființă, silindu-l să devină conștient de ea, doar pentru a-l înlănțui. Și el nu se va mai putea elibera, va rămâne aservit, prizonier în chiar pragul izbăvirii sale, legat fedeleș, și pentru totdeauna, de irealitate.

Dorința și oroarea de glorie

Dacă fiecare dintre noi ar mărturisi dorința lui cea mai tainică, cea care-i inspiră toate proiectele și toate faptele, el ar spune : „Vreau să fiu lăudat“. Dar nimeni nu se va hotărî la această mărturisire, căci e mai puțin dezonorant să săvârșești o nelegiuire decât să proclami o slăbiciune atât de jalnică și de umilitoare, ivită dintr-un sentiment de singurătate și nesiguranță de care suferă, cu o egală intensitate, și ghinionistii și norocoșii. Nimeni nu e *sigur* de ceea ce el este și de ceea ce el face. Oricât am fi de pătrunși de meritele noastre, sântem roși de neliniște și nu cerem, spre a o depăși, decât să fim înșelați, să primim încuviințarea de oriunde și de la oricine. Observatorul descoperă o nuanță rugătoare în privirea oricui a terminat o acțiune sau o operă, sau a celui care, pur și simplu, se consacră unui gen oarecare de activitate. Această infirmitate este universală ; iar Dumnezeu pare a nu fi fost atins de ea doar pentru că, după ce și-a terminat creația, nu putea, din lipsă de martori, să se aștepte la laude. E adevărat însă că și le-a oferit singur, și încă la sfârșitul fiecărei zile !

Așa cum, pentru a-și face un nume, fiecare se străduiește să o ia înaintea celorlalți, tot astfel, la începuturile sale, omul a cunoscut probabil dorința nedeslușită de a întrece animalele, de a se afirma în raport cu ele, de a *străluci* cu orice preț. O ruptură de echilibru, sursă de ambiție dacă nu și de energie, producându-se în economia lui vitală, el s-a aflat proiectat într-o competiție cu toate ființele vii, înainte de a intra în competiție cu sine datorită acestei nebunii a depășirii care, agravată, avea să-l definească. El singur, în starea naturală, s-a vrut *important*, el singur, printre animale, ura anonimatul și s-a străduit să iasă din el. Să se pună în valoare : iată visul său trecut și prezent. E greu de crezut că a sacrificat paradisul doar din dorința de a cunoaște binele și răul ; în schimb, ni-l putem foarte bine imagina riscând totul pentru a fi cineva. Să corectăm Geneza : omul și-a nimicit fericirea inițială mai puțin din dorința de a ști cât din pofta de glorie. De îndată ce i-a simțit atracția, a trecut de partea diavolului. Căci gloria e cu adevărat diabolică, atât în principiul cât și în manifestările sale. Din cauza ei, până și cel mai înzestrat dintre îngeri a sfârșit ca un aventurier și mulți sfinți au ajuns niște bieți saltimbanci. Cei care au cunoscut-o sau doar s-au apropiat de ea nu se mai pot îndepărta și, pentru a-i rămâne în preajmă, nu vor da îndărăt în fața nici unei josnicii, a nici unei ticăloșii. Când nu-ți poți

salva sufletul, nădăjduiești să-ți salvezi măcar numele. Oare uzurpatorul care trebuia să-și asigure o poziție privilegiată în univers ar fi izbutit fără voința de a face să se vorbească despre el, fără obsesia, fără mania scandalului ? Dacă această manie ar pune stăpânire pe orice animal, oricât de „înapoiat“, acest animal ar arde etapele și l-ar ajunge din urmă pe om.

Te părăsește dorința de glorie ? O dată cu ea se vor duce și toate acele chinuri care-ți dădeau ghes, te îndemnau să produci, să te realizezi, să ieși din tine însuși. Odată dispărute, te vei mulțumi cu ceea ce ești, vei reintra în frontierele tale, voința de supremație și de lipsă de măsură fiind învinsă și nimicită. Sustras domniei șarpelui, nu vei mai păstra nici o urmă din vechea ispită, din stigmatul care te deosebea de celelalte creaturi. Mai ești oare încă *om* ? Ești cel mult o plantă *conștientă*.

Teologii, asimilându-l pe Dumnezeu unui spirit pur, au arătat fără voia lor că nu aveau habar de procesul de creație, de *facere* în general. Spiritul ca atare este inapt să producă ; el proiectează, dar, pentru a-și executa proiectele, e nevoie de o energie impură care să-l pună în mișcare. El, nu carnea, este cel slab, și nu devine puternic decât stimulat de o sete suspectă, de un impuls condamabil. Cu cât o pasiune este mai îndoielnică, cu atât ea îl cruță mai mult pe cel ce o resimte, de primejdia de a crea opere false sau descărnate. E dominat de lăcomie, gelozie, vanitate ? Nu numai că nu trebuie osândit, ci, dimpotrivă, trebuie lăudat : ce-ar fi el fără ele ? Aproape nimic, adică spirit pur, mai exact înger ; or, îngerul, prin definiție, este steril și ineficace, ca și lumina în care vegetează, care nu zămislește nimic, lipsită fiind de acel principiu obscur, subteran ce se află în orice manifestare a vieții. Dumnezeu ne apare ca fiind favorizat, de vreme ce e alcătuit din tenebre : fără imperfecția lor dinamică, ar fi rămas într-o stare de paralizie sau de absență, incapabil să joace rolul pe care-l știm. El le datorează totul, până și *ființa* lui. Nimic din ceea ce este fecund și adevărat nu-i pe deplin luminos și nici pe deplin onorabil. A spune despre un poet, în legătură cu una dintre slăbiciunile sale, că e o „pată pe geniul lui“, înseamnă a nu cunoaște resortul și secretul, dacă nu al talentului, cu siguranță al „randamentului“ său. Orice operă, oricât de sus s-ar situa, țâșnește din imediat și-i poartă semnul : nimeni nu creează în absolut și nici în vid. Închiși fiind într-un univers uman, de îndată ce evadăm din el, de ce am mai produce și pentru cine ? Cu cât *omul* ne preocupă mai mult, cu atât *oamenii* ne interesează mai puțin ; totuși, ne agităm din cauza lor și a părerii pe care

și-o fac despre noi, dovadă priza incredibilă pe care o are lingușirea asupra tuturor spiritelor, fie ele grosolane sau delicate. E o greșeală să credem că singuraticul e la adăpost de ea ; în realitate, e mai sensibil la lingușire decât ne putem închipui, pentru că, nesimțindu-i prea des farmecul sau otrava, nu știe să se apere. Oricât de blazat ar fi în toate privințele, îi plac complimentele. Cum nu i se fac prea multe, nu-i obișnuit cu ele ; iar când va avea prilejul să le capete din plin, le va primi cu o lăcomie puerilă și dezgustătoare. Priceput în multe domenii, e novice în acesta. Întru apărarea lui trebuie totuși să adăugăm că orice compliment acționează fizic și trezește un dulce fior pe care nu ți-l poți înăbuși sau stăpâni decât dacă posezi o disciplină, un control de sine ce se dobândește numai prin cunoașterea societății, printr-o îndelungă frecventare a unor oameni abili și vicleni. La drept vorbind, nimic, nici neîncrederea și nici disprețul nu ne imunizează împotriva efectelor lingușelii : suspectăm sau disprețuim pe cineva ? vom fi totuși atenți la judecățile favorabile pe care va binevoi să le aibă cu privire la noi, și ne vom schimba chiar părerea cu privire la el dacă sânt destul de lirice și de exagerate ca să ne pară spontane, involuntare. În aparență, toată lumea e mulțumită de sine ; în realitate, nu-i nimeni. Va trebui deci, în numele carității, să ne tălmăim prietenii și dușmanii, pe toți muritorii, fără excepție, și să le binecuvântăm fiecare faptă extravagantă ? Îndoiala de sine chinuiește ființele în asemenea măsură încât, drept leac, au inventat iubirea, pact tacit între doi nefericiți, ce se prețuiesc între ei mai mult decât merită și își înalță laude fără rușine. Cu excepția nebunilor, nimeni nu-i indiferent la elogiul sau la osândă ; atâta vreme cât rămânem oarecum normali, sântem sensibili la amândouă ; dacă devenim refractari la ele, nu mai avem ce căuta în mijlocul semenilor noștri. Este, desigur, umilitor să reacționăm ca și ei ; pe de altă parte, e greu să te ridici deasupra tuturor mizeriilor care-i hărțuiesc și-i copleșesc. Nu-i o soluție să fii om, dar nici să încetezi a mai fi.

Cel mai mic salt în afara lumii ne stingherește voința de a ne realiza, de a-i depăși și a-i strivi pe ceilalți. Ghinionul îngerului vine din aceea că el nu trebuie să se zbuciume pentru a ajunge la glorie : el e născut în inima ei, se lăfăiește în ea, gloria îi este consubstanțială. Ce-și mai poate dori ? Însăși resursa de a-și inventa dorințe îi lipsește. Dacă a produce și a exista sânt unul și același lucru, nu există condiție mai ireală și mai deznădăjduită decât a sa.

E primejdios să afișezi indiferența, când nu-i ești predestinat : pierzi astfel multe defecte prețioase, necesare împlinirii unei opere. A ne scutura de bătrânul om din noi înseamnă a ne lipsi de propria noastră substanță, a ne înfunda de bună voie în impasul purității. Fără aportul trecutului nostru, a mocirlei noastre, a corupției noastre atât recente cât și originare, spiritul șomează. Vai de cel ce nu-și sacrifică mântuirea !

De vreme ce tot ce făurim mai important, mai mare, mai neuzit, emană din dorința de glorie, ce se petrece oare când ea slăbește sau se stinge și când simțim rușinea de a fi vrut să însemnăm ceva în ochii celorlalți ? Pentru a înțelege cum putem ajunge aici, să ne întoarcem la acele momente când are loc o adevărată neutralizare a instinctelor. Sântem tot în viață, dar asta nu mai are nici o importanță pentru noi : e o constatare lipsită de orice interes ; adevăr, minciună – doar niște cuvinte goale, ce se pot substitui între ele și care nu acoperă nimic. Ceea ce este, ceea ce nu este – cum să știi, dacă ai depășit stadiul când îți mai dai încă osteneala să stabilești o ierarhie a aparențelor ? Nevoile, dorințele noastre nu sânt paralele, iar visele noastre nu mai sânt visate de noi, ci altcineva le visează în noi. Însăși teama noastră nu ne mai aparține. Nu că ar scădea în intensitate, căci, dimpotrivă, ea mai curând – sporește, dar nu ne mai privește pe noi ; adăpându-se din propriile-i izvoare, eliberată, orgolioasă, ea duce o existență autonomă ; îi slujim doar drept suport, domiciliu, adresă, o găzduim : atât. Ea trăiește de una singură, se dezvoltă și înflorește, făcându-și de cap fără să ne consulte vreodată. Deloc supărați, o lăsăm în voia capriciilor ei, o tulburăm tot atât de puțin cât și ea pe noi, și asistăm, dezabuzăți și impasibili, la spectacolul pe care ni-l oferă.

Tot așa cum putem face prin mijlocirea imaginației drumul invers în raport cu cel parcurs de viață, trecând din nou prin toate speciile, putem, de asemenea, urmând în răspăr cursul istoriei, să ajungem la începuturile ei și chiar dincolo de ele. Această mișcare îndărăt devine o necesitate pentru cel care, smuls tiraniei opiniei, nu mai aparține nici unei epoci. La rigoare, faptul de a aspira la considerația tuturor se poate apăra ; dar când nu există *nimeni* în fața căruia să vrei să strălucești, de ce te-ai mai osteni să fii cineva, ba chiar de ce te-ai mai osteni să fii, pur și simplu ?

După ce am dorit ca numele nostru să fie gravat jur-împrejurul soarelui, cădem în cealaltă extremă și dorim din răsputeri să fie șters pretutindeni și să piară pentru totdeauna. Nerăbdarea de a ne afirma nu cunoscuse nici o

limită ? Cea de a dispărea nu va cunoaște nici ea. Ducând până la eroism voința de abdicare, ne folosim energiile întru sporirea obscurității noastre, întru distrugerea până și a celei mai mici urme a trecerii noastre, până și a celei mai palide amintiri a răsuflării noastre. Urâm pe oricine ne iubește, se bizuie pe noi sau așteaptă ceva de la noi. Singura concesie pe care le-o mai putem face celorlalți este aceea de a-i dezamăgi. Oricum, ei nu ne vor putea înțelege dorința de a ne elibera de surmenajul eului, de a ne opri în pragul conștiinței, fără a pătrunde vreodată în ea, de a ne piti în adâncurile tăcerii primordiale, în beatitudinea nearticulată, în dulcea stupoare în care zăcea creația, înainte de vuietul stârnit de cuvânt. Această nevoie de a ne ascunde, de a fugi de lumină, de a fi ultimul în toate, aceste porniri spre modestie prin care rivalizăm cu cârțile, acuzându-le de ostentație, această nostalgie a nenăscutului și a nenumitului – iată tot atâtea modalități de a lichida câștigul evoluției pentru a regăsi, printr-un salt îndărăt, clipa care a precedat zdruncinul inițial al devenirii.

Când îți faci o idee înaltă despre obscuritate și când privești cu dispreț aceste cuvinte ale celui mai puțin *obscur* dintre moderni : „Întreaga-mi viață am sacrificat destinului meu totul, liniște, interes, fericire“ – nu fără satisfacție îți închipui, la antipod, înverșunarea celui ce și-a pierdut iluziile și care, pentru a nu lăsa nici o urmă, își orientează acțiunile către un scop unic : suprimarea propriei identități, volatilizarea propriului eu. Dorința-i de a trece neobservat este atât de vehementă, încât el înalță Neînsemnatul la rangul de sistem, de divinitate, îngenunchind în fața lui. Să nu mai exiști pentru nimeni, să trăiești ca și cum n-ai fi trăit niciodată, să izgonești evenimentul, să nu te mai prevalezi de nici un moment și de nici un loc, să te izbăvești pentru totdeauna ! Să fii liber înseamnă să nu-ți mai cauți destinul, să renunți la a mai face parte dintre cei aleși sau dintre cei osândiți ; a fi liber înseamnă a te exersa să nu mai fii nimic.

Cel care a dat tot ce putea da oferă un spectacol mai trist decât cel ce, neputând și nevoind să-și exhibeze șinele, moare împreună cu toate darurile sale, reale sau presupuse, cu capacitățile sale neexploatate și cu meritele sale nerecunoscute : drumul pe care ar fi putut să-l străbată îngăduind versiuni multiple, stimulează jocul imaginației ; înseamnă că el este încă viu, în timp ce primul, încremenit în reușita-i, desăvârșit și hidos, îți pare un cadavru. În toate domeniile, ne intrigă doar cei care, fie din slăbiciune, fie din scrupul, au întârziat la nesfârșit clipa când trebuiau să se hotărască a

străluci. Avantajul lor asupra celorlalți e acela de a fi înțeleși că nu te realizezi decât plătind din greu pentru orice gest care se adaugă faptului de a trăi. Natura are oroare de talentele pe care le-am dobândit pe seama-i, ea are oroare chiar și de cele pe care ni le-a dăruit și pe care noi le-am cultivat în chip nepotrivit, ea pedepsește zelul, acest drum al pierzaniei, și ne avertizează că strădaniile noastre de a ne ilustra sânt totdeauna în detrimentul nostru. Există oare lucru mai funest decât un preaplin de calitate, decât o îngrămădire de merite ? Să ne întreținem cu grijă deficiențele, să nu uităm că pierim mai ușor din exces de virtute decât din prea mult viciu.

Să te crezi *cunoscut* de Dumnezeu, să-i cauți complicitatea și adulația, să disprețuiești toate părerile favorabile în afară de ale sale – câtă înfumurare și câtă forță ! Numai religia ne poate mulțumi din plin atât bunele cât și relele înclinări.

Între un om pe care nici o „împărăție“ nu-l ignoră și un dezmoștenit al soartei ce nu-și are decât credința, care din amândoi, în absolut, atinge cea mai mare strălucire ? Nu putem pune în balanță ideea pe care Dumnezeu consimte să o albă despre noi cu cea pe care și-o fac despre noi semenii noștri. Fără voința de a fi *prețuit* acolo sus, fără certitudinea de a te bucura acolo de o anumită reputație, n-ar mai exista rugăciunea. Muritorul ce s-a rugat sincer, fie și o singură dată în viață, a atins forma supremă a gloriei. Ce altă reușită îl va mai putea interesa ? Ajuns pe culmile existenței, menirea lui aici, pe pământ, fiind împlinită, el se va putea odihni în liniște până la capătul zilelor sale.

Privilegiul de a fi cunoscut de Dumnezeu le poate apărea unora ca insuficient. Așa a judecat, oricum, primul nostru strămoș care, plictisit de o celebritate pasivă, și-a pus în minte să se impună creaturilor și însuși creatorului, pe care îl invidia mai puțin pentru omnisciența lui, cât pentru pompa, parada, *sclipiciul* cu care se înconjura. Nemulțumindu-se cu un rol de mâna a doua, s-a lansat, din ciudă și cabotinaj, într-un șir de performanțe obositoare, în istorie, și nu atât pentru a se pune el în locul divinității cât pentru a o *ului*.

Dacă vrem să înaintăm în cunoașterea de noi înșine, nimeni nu ne poate ajuta mai bine decât cel ce se laudă pe sine : el se comportă întocmai cum am face-o noi dacă nu ne-ar reține o urmă de timiditate și pudoare ; spune în

gura mare ce gândește despre sine, își strigă meritele, în timp ce noi, mai puțin îndrăzneți, sântem condamnați să ni le rostim în șoaptă sau să ni le trecem sub tăcere. Auzindu-l cum se extaziază ore în șir în fața propriilor fapte și gesturi, te înfiori la gândul că ar fi oricând cu puțință ca fiecare să facă la fel.

Fiindcă se preferă pe sine universului, dar la mod deschis și nu pe ascuns, ca noi, ceilalți, el nu are nici un motiv să se plângă că-i neînțeles sau marginalizat. De vreme ce nimeni nu vrea să se ocupe de ceea ce el este și valorează, o va face el însuși. În judecățile pe care le emite asupra-i nu vei întâlni nici o restricție, nici o insinuare și nici o nuanță. Este satisfăcut, fericit, căci a găsit ceea ce toți caută și puțini găsesc.

Să-l plângem, în schimb, pe cel care nu îndrăznește să-și laude darurile și talentele ! El îi urăște pe toți cei ce le ignoră și se urăște totodată pe sine pentru că nu-i în stare să le laude sau măcar să le scoată în evidență. Cât de eliberați ne-am simți dacă – bariera prejudecăților fiind înlăturată – fanfaronada ar fi în sfârșit tolerată și chiar obligatorie. Psihiatria nu ar mai avea obiect dacă ne-ar fi îngăduit să rostim cu voce tare imensul bine pe care-l gândim despre noi sau dacă am avea în preajmă, la orice oră din zi și din noapte, pe cineva care să ne laude. Fericirea celui ce se laudă pe sine, deși foarte mare, nu-i totuși fără cusur : el nu găsește totdeauna pe cineva dispus să-l asculte ; și nu-i greu să ne închipuim ce simte când e redus la tăcere.

Oricât de plini de noi înșine am fi, trăim într-un fel de acreală neliniștită, de care nu am putea scăpa decât dacă pietrele înseși, cuprinse de milă, s-ar hotărî să ne înalțe laude. Atâta vreme însă cât se vor încăpățâna să rămână mute, nu ne rămâne decât să ne bălăcim în propriile noastre chinuri, să ne îmbuibăm cu propria noastră fiere.

Aspirația către glorie capătă tot mai mult o formă deznădăjduit grăbită, pentru că ea s-a substituit credinței în nemurire. Disparația unei himere pe cât de inveterată pe atât de legitimă avea să lase în oameni o stare de derută și totodată de frenetică așteptare. Nimeni nu se poate lipsi de un simulacru de veșnicie și încă și mai puțin își poate interzice să-l caute pretutindeni, în orice formă de reputație, începând cu cea literară. De când moartea îi apare fiecăruia ca un sfârșit absolut, toată lumea scrie. De unde și idolatrizarea succesului și, ca urmare, aservirea față de public, putere primejdioasă și oarbă, flagel al secolului, versiune imundă a Fatalității.

Cu eternitatea drept fundal, gloria putea avea un sens ; ea nu mai are nici unul într-o lume unde domnește timpul și unde, culme a neșansei, timpul însuși este *amenințat*. Fragilitatea universală, ce-i afecta atât de mult pe antici, e acceptată de noi ca o evidență care nu ne impresionează și nici nu ne supără, noi agățându-ne cu veselie de certitudinile unei celebrități precare și nule. Să mai adăugăm și că dacă, în epocile când oamenii erau puțini la număr, putea fi interesant să fii cineva, acum, când s-au devalorizat, lucrurile stau altfel. Pe o planetă năpădită de carne, la a cui prețuire să mai ții, când ideea de seamăn al nostru s-a golit de orice conținut și când nu mai poți iubi masa umană nici de aproape și nici de departe ? Fie și numai faptul de a voi să te distingi este acum un simptom de moarte spirituală. Oroarea de glorie își are originea în oroarea de oameni : interșanjabili, ei justifică prin marele lor număr aversiunea pe care o trezesc. Nu-i departe clipa când va trebui să te afli în stare de grație pentru a putea nu să-i iubești – asta-i cu neputință –, ci să suporti să-i vezi. Pe vremea când providențiale epidemii de ciumă curătau cetățile, individul, ca supraviețuitor, inspira pe bună dreptate un anume respect : era încă o *ființă*. Acum nu mai există ființe, ci numai această colcăire de muribunzi atinși de longevitate, cu atât mai vrednici de ură cu cât știu să-și organizeze atât de bine agonia. Le preferăm orice animal, fie și numai pentru că este vânat de ei, de acești spoliatori și profanatori ai peisajului înnobilit odinioară de prezența sălbăticiunilor. Paradisul este absența omului. Cu cât devenim mai conștienți de asta, cu atât sântem mai puțin dispuși să iertăm gestul lui Adam : înconjurat fiind de animale, ce altceva își mai putea dori ? Și cum de nu și-a înțeles fericirea de a nu trebui să înfrunte clipă de clipă josnicul blestem înscris pe chipurile noastre ? Seninătatea nefiind de conceput decât după dispariția rasei noastre, să încetăm deci, în timp ce ne așteptăm pieirea, să ne mai chinuim pentru tot felul de fleacuri, și să ne întoarcem privirile către acea parte din noi asupra căreia nimeni nu are nici o putere. Altfel vedem lucrurile când, confruntându-ne cu singurătatea noastră cea mai tainică, descoperim că nu există realitate decât în adâncurile noastre și că tot restul e amăgire. Celui ce s-a pătruns de acest adevăr, ce-i mai pot dărui ceilalți, căci el are totul, și ce-i mai pot lua care să-l întristeze sau să-l umilească ? Nu te poți izbăvi fără să fi înfrânt rușinea și frica de rușine, învingătorul aparențelor, pentru totdeauna sustras seducției lor, trebuie să devină superior nu numai onorurilor, dar și onoarei înseși. Ignorând

disprețul semenilor săi, el va ști să se preumbe printre ei cu mândria unui zeu discreditat...

Ce ușurare simți când te crezi inaccesibil atât laudei cât și blamării, și când nu mai ții să impresionezi pe nimeni ! Ciudată ușurare, străbătută de momente de opresiune, eliberare dublată de suferință.

Oricât de departe am împins ucenicia indiferenței, nu putem totuși spune unde am ajuns în privința dorinței de glorie : o simțim încă sau sântem cu totul insensibili la ea ? Cel mai probabil este că am escamotat-o și că ea continuă să ne hărțuiască dincolo de propria noastră voință. Nu o învingem decât în acele clipe de supremă nefericire când nici viii și nici morții nu s-ar mai putea recunoaște în noi... În celelalte experiențe ale noastre, lucrurile sânt mai puțin simple, căci atâta vreme cât dorim, dorim implicit gloria. Chiar și când ne-am lepădat de ultima iluzie, tot o mai dorim încă, fiindcă pofta de ea supraviețuiește dispariției tuturor celorlalte pofte. Cine a gustat-o din plin, cine s-a scăldat în ea, nu se va mai putea lipsi niciodată de glorie, și dacă nu o va avea întruna, va cădea în acreală, insolență sau torpoare. Cu cât deficiențele noastre sporesc, cu atât câștigă ea teren și ne atrage ; vidul din noi o cheamă ; și când ea nu ne răspunde, acceptăm și ceea ce o înlocuiește : notorietatea. Pe măsură ce aspirăm la ea, ne zbuciumăm în lupta cu insolubilul : vrem să învingem timpul cu mijloacele timpului, să dăinuim în efemer, să ajungem la indestructibil prin mijlocirea istoriei și, culme a deriziunii, să ne vedem aplaudați chiar de cei de care ne lepădăm cu scârbă. Întru nefericirea noastră, nu am găsit, spre a înlocui pierderea veșniciei, decât această înșelăciune, această jalnică obsesie, de care s-ar putea izbăvi doar cel ce s-ar împlânta în ființă. Dar cine-i capabil de asta când sântem *oameni* tocmai pentru că nu izbutim ?

A crede în istorie înseamnă a râvni după posibil, a postula superioritatea calitativă a iminentului asupra imediatului, a-ți închipui că devenirea este îndeajuns de bogată în sine pentru ca veșnicia să fie inutilă. Dacă nu mai credem asta, nici un eveniment nu mai are vreo însemnătate. Nu ne mai interesăm atunci decât de extremele Timpului, și nu atât de începutul, cât de sfârșitul său, de consumarea sa, de ceea ce va veni după el, când secătuirea setei de glorie va duce la secătuirea poftelor și când, liber de impulsul care-l mână înainte, despovărat de aventura sa, omul va vedea deschizându-i-se în față o *eră fără de dorință*.

Dacă ne este interzis să ne recăpătăm inocența primordială, putem în schimb să ne închipuim o alta și să încercăm să ajungem la ea printr-o cunoaștere lipsită de perversitate, purificată de orice viciu, schimbată în profunzime, „pocăită“. O asemenea metamorfoză ar echivala cu cucerirea unei a doua inocențe care, survenită după milenii de îndoială și de luciditate, ar avea asupra celei dintâi avantajul de a nu se mai lăsa înșelată de farmecele, acum uzate, ale Șarpelui. Disjuncția dintre știință și cădere odată operată, actul de a cunoaște nemaimăgulind vanitatea nimănui, nici o plăcere demonică n-ar mai întovărăși indiscreția agresivă a spiritului. Ne-am comporta ca și cum n-am fi violat nici un mister și ne-am privi faptele de tot felul cu detașare, dacă nu chiar cu dispreț. Ar fi, nici mai mult nici mai puțin, *un nou început al Cunoașterii*, adică edificarea unei alte istorii, a unei istorii despovărate de vechiul blestem și în care ne-a fost dat să regăsim acel semn divin pe care-l purtam înainte de ruptura cu restul creației. Nu putem trăi cu sentimentul unei greșeli totale și nici cu pecetea infamiei întipărită pe fiecare din faptele noastre. Și fiindcă tocmai corupția din noi ne silește să ieșim din sinele nostru, dăruindu-ne eficacitate și rodnicie, graba de a produce ne denunță, ne acuză. Oare operele noastre nu depun mărturie împotriva-ne pentru că vin din nevoia de a ne camufla decăderea, de a-l înșela pe celălalt și, mai mult încă, de a ne înșela pe noi înșine ? *Făptuirea* este întinată de un viciu originar de care *ființa* pare scutită. Și de vreme ce tot ceea ce îndeplinim purcede din pierderea inocenței, nu ne putem răscumpăra decât lepădându-ne de faptele noastre și privindu-ne pe noi înșine cu cea mai mare scârbă.

Despre boală

Oricare i-ar fi meritele, un om sănătos ne dezamăgește întotdeauna. E cu neputință să-i acorzi cea mai mică încredere, să vezi în spusele lui altceva decât pretexte sau acrobații verbale. Experiența chinului, singura care conferă o anumită greutate cuvintelor noastre, îi lipsește, după cum îi lipsește și imaginația nefericirii, fără de care nimeni nu poate comunica cu aceste ființe *separate* : bolnavii ; este adevărat că dacă ar poseda-o, n-ar mai fi sănătos. Neavând nimic de transmis, neutru până la abdicare, se prăbușește în sănătate, stare de insignifiantă perfecțiune, de impermeabilitate față de moarte ca și față de toate celelalte, de neatenție față de sine și de lume. Atâta vreme cât rămâne în ea, este asemenea obiectelor ; de îndată ce a fost smuls, se deschide către toate și știe totul : cu omnisciența spaimei.

Carne ce se emancipează, se răzvrătește și nu mai vrea să slujească, boala este *apostazia organelor*, fiecare înțelege să acționeze singur, fiecare, dintr-o dată sau treptat, încetând să mai joace jocul, să mai colaboreze cu celelalte, se aruncă în aventură și capriciu. Conștiința nu poate atinge o anumită intensitate decât dacă organismul suferă și chiar se dezagregă : conștiința, la începuturile ei, este conștiință a organelor. Cât timp sântem sănătoși, le ignorăm ; boala ni le revelează, ne face să înțelegem cât sânt de importante și de fragile și cât de mult depindem de ele. Insistența cu care ne amintește de realitatea lor are în ea ceva neînduplecat ; zadarnic vrem să le uităm, ea nu ne îngăduie ; această imposibilitate a uitării, prin care se exprimă drama de a avea un trup, umple spațiul nopților noastre de veghe. În timpul somnului, particip la anonimatul universal, sânt *toate ființele* ; dacă durerea mă trezește și mă scutură, nu mai sânt decât eu însumi, luptând de unul singur cu boala mea, cu nenumăratele gânduri pe care le trezește în mine și împotriva mea. „Vai de această carne care depinde de suflet și vai de acest suflet care depinde de carne !“ – în anumite nopți înțelegem deplinul sens al acestor cuvinte din *Evangelia după Toma*. Carnea boicotează sufletul, sufletul boicotează carnea ; dușmănindu-se între ele, sânt incapabile să coabiteze, să elaboreze în comun o minciună salutară, o ficțiune de mare anvergură.

Cu cât conștiința sporește datorită bolii noastre, cu atât ar trebui să ne simțim mai liberi. Dar lucrurile stau tocmai invers. Pe măsură ce infirmitățile se acumulează, sântem tot mai mult la bunul plac al trupului nostru, ale cărui capricii sânt tot atâtea decrete. El ne conduce și ne controlează, el ne dictează stările ; ne supraveghează, ne pândește, ne ține sub tutelă ; și, în timp ce ne supunem voinței lui și îndurăm o servitute atât de umiltoare, înțelegem de ce, când sântem sănătoși, refuzăm ideea de fatalitate : atunci, trupul nostru abia semnalându-și prezența, noi nu percepem de fapt că el există. Dacă, sănătoși fiind, organele sânt discrete, când sântem bolnavi, nerăbdătoare să se facă remarcate, ele intră în concurență, fiecare vrând să ne atragă atenția. Cel care va avea câștig de cauză nu-și va păstra avantajul decât dând dovadă de mare zel ; dar curând va obosi, și astfel un altul, mai întreprinzător și mai viguros, îi va lua locul. Supărător este însă că sântem siliți să fim atât obiectul cât și martorul acestei rivalități.

Ca orice factor de dezechilibru, boala dezmoștește, biciuiește și aduce un element de tensiune și de conflict. Viața este o răzvrătire înlăuntrul inorganicului, o țâșnire tragică a inertului, este materia însuflețită și – trebuie s-o spunem – nimicită de durere. Nu te sustragi acestui zbucium, acestui dinamism și acestei grabe decât aspirând la repaosul inorganicului, la pacea din sânul elementelor. Voința de a te întoarce în materie constituie însăși esența dorinței de a muri. Dimpotrivă, a te teme de moarte înseamnă a te teme de această întoarcere, a fugi de tăcerea și de echilibrul inertului, mai ales de echilibrul său. Nimic mai firesc : e o reacție a vieții și tot ceea ce ține de viață este, la propriu și la figurat, *dezechilibrat*.

Fiecare dintre noi este produsul bolilor sale trecute și, *dacă e anxios*, al bolilor sale viitoare. Bolii vagi, nedeterminate, de a fi om, i se adaugă altele, multiple și precise, care toate se ivesc pe neașteptate pentru a ne anunța că viața este o stare de nesiguranță absolută, că ea e provizorie prin esență, că reprezintă un mod de existență accidental. Dar dacă viața e un accident înseamnă că individul este accidentul unui accident.

Nu există vindecare, sau mai curând toate bolile de care ne-am „vindecat” sânt în noi și nu ne părăsesc niciodată. Incurabile sau nu, ele sânt aici și împiedică durerea să se transforme într-o senzație difuză : o îmbogățesc, o organizează, o reglementează... Au fost numite „ideile fixe” ale organelor. Te duc într-adevăr cu gândul la niște organe aflate pradă

obsesiei, incapabile să i se sustragă, îndurând tulburări orientate, previzibile, supuse unui coșmar metodic, tot atât de monoton ca și o obsesie.

Automatismul bolii e de asemenea natură încât ea nu poate concepe nimic în afara ei. Îmbogățindu-ne o dată cu primele ei manifestări, ea se repetă apoi prin forța lucrurilor, fără să devină totuși, precum plictisul, un simbol al invariabilității și al sterilității. Mai trebuie să adăugăm că, începând cu un anume moment, nu-i mai aduce celui care suferă nimic altceva decât confirmarea zilnică a imposibilității în care se află de a nu suferi.

Atâta vreme cât ești sănătos, nu existi. Mai exact : nu știi că existi. Bolnavul suspină după neantul sănătății, după ignorarea faptului de a fi : este exasperat știind în fiecare clipă că are întreg universul în față, dar fără nici o posibilitate de a face parte din el, de a se pierde în el. Idealul său ar fi să uite totul și, despovărat de trecut, să se trezească într-o bună zi gol în fața viitorului. „Nu mai pot întreprinde nimic *pornind* de la mine însumi. Decât să continuu astfel, prefer să fac explozie sau să mă topesc“, își spune el. Îi invidiază, îi disprețuiește sau îi urăște pe ceilalți muritori, și în primul rând pe cei sănătoși. Durerea inveterată nu purifică, ci scoate la suprafață tot ce-i mai *rău* într-o ființă, din punct de vedere fizic și moral. O regulă de conduită : să nu ne încredem în cel ce suferă, să ne temem de oricine a zăcut multă vreme la pat. Dorința tainică a bolnavului este ca toată lumea să fie bolnavă, iar a celui care agonizează, ca toată lumea să fie în agonie. Când trecem prin grele încercări, dorim ca și ceilalți să fie la fel de nefericiți ca și noi : nu mai mult, ci întocmai ca noi. Căci nu trebuie să ne înșelăm : singura egalitate care ne interesează, singura, totodată, de care sântem capabili, este egalitatea în infern.

Poți să-l deposezezi pe om, poți să-i iei totul, o va scoate la capăt într-un fel sau altul. Totuși, nu trebuie să-i răpești un singur lucru, căci, dacă-l lipsești de el, va fi definitiv pierdut : facultatea sau, mai bine zis, voluptatea de a se plânge. Fără ea, nefericirile sale nu-i vor mai stârni nici interesul și nici plăcerea. Le suportă atâta vreme cât poate să vorbească de ele și să le exhibe, atâta vreme, mai ales, cât le poate povesti celor apropiați, pentru a-l pedepsi că nu suferă și ei, că, pentru moment, sânt cruțați de suferință. Iar când se plânge, ne spune de fapt : „Așteptați, curând o să vă vină și vouă

rândul, nu scăpați nici voi“. Toți bolnavii sânt sadici ; dar sadismul lor e *dobândit* ; asta-i singura lor scuză.

A ceda, în mijlocul suferințelor noastre, tentației de a crede că nu ne-au slujit la nimic, că, fără ele, am fi mult mai avansați, înseamnă a uita dublul aspect al bolii : *anihilare* și *revelație* ; ea ne separă de aparențe și le distruge, doar pentru a ne deschide spre realitatea noastră ultimă, și uneori spre invizibil. Pe de alta parte, nu putem nega că fiecare bolnav este, în felul său, un trișor. El se apleacă asupra infirmităților sale, ocupându-se de ele în chip atât de minuțios, tocmai pentru a nu se gândi la moarte, pe care o escamotează *îngrijindu-se*. Moartea nu e privită în față decât de aceia, puțini la număr, care, înțelegând „inconvenientele sănătății“, nu iau nici o măsură pentru a o păstra sau a o redobândi. Ei se lasă să moară treptat, spre deosebire de ceilalți, care se zbuciumă și iau tot felul de măsuri, crezând că, *neavând timp* să moară, scapă de moarte.

Când facultățile noastre sânt în stare de echilibru, ne este cu neputință să percepem alte lumi, dar, la cea mai mică dezordine, ne înălțăm până la ele și le *simțim*. E ca și cum s-ar fi produs o fisură în real, prin care întrezărim un mod de existență aflat la antipodul modului nostru de a exista. Ezităm totuși să reducem la un simplu accident al spiritului nostru această deschidere, oricât de improbabilă ar fi ea în plan obiectiv. Tot ce percepem are valoare de realitate, din clipa când obiectul perceput, fie el și imaginar, se încorporează vieții noastre. Îngerii, pentru cel ce nu poate să nu se gândească la ei, există cu adevărat. Dar când îi vede, când își închipuie că e vizitat de ei, ce revoluție în întreaga lui ființă, ce criză ! Niciodată un om sănătos nu le-ar putea simți prezența și nici nu și-ar putea face o idee exactă despre ei. A-i imagina înseamnă să-ți cauți pieirea ; a-i vedea, a-i atinge înseamnă să fii un om pierdut. În anumite triburi se spune despre cel ce cade pradă convulsiilor : „În el sălășluiesc zeii“. „În el sălășluiesc îngerii“, ar trebui să se spună despre cel ce e bântuit de tainice spaime.

Faptul de a fi posedat de îngeri sau de zei este totuși suportabil ; lucrul cel mai rău e însă să te consideri, în timpul unor lungi perioade, omul cel mai normal, scutit de tarele de care suferă ceilalți, sustras consecințelor căderii, inaccesibil blestemului, sănătos în toate privințele, fiind dominat în fiecare clipă de impresia că te-ai rătăcit într-o mulțime de maniaci și de ciumați. Cum să te vindeci de obsesia „normalității“ absolute, cum să devii

un mântuit sau un decăzut *oarecare* ? Orice e mai bun decât această perfecțiune malefică, nulitatea, abjecția chiar !

Omul a putut pleca de lângă animale pentru că era, neîndoielnic, mai expus și mai receptiv la boli decât ele. Și reușește să se mențină în starea-i actuală pentru că bolile îl ajută neîncetat ; îi stau în preajmă mai mult ca niciodată și se înmulțesc, pentru ca el să nu se creadă nici singur și nici dezmoștenit ; veghează la prosperitatea lui, pentru ca nici o clipă să nu aibă sentimentul că a fost lăsat de izbeliște și că-l ocolesc nenorocirile.

Fără durere – și autorul *Însemnărilor din subterană* a văzut foarte bine asta – nu ar exista conștiință. Iar durerea, care afectează toate ființele vii, este unicul indiciu ce ne îngăduie să presupunem că nu numai omul are conștiință. Chinuiți un animal și observați-i privirea : veți percepe o *străfulgerare* care-l proiectează pentru o clipă dincolo de condiția lui. Oricare ar fi, de îndată ce suferă, face un pas către noi, încearcă să ne întâlnească. Nu putem, atâta vreme cât se chinuiește, să-i refuzăm un minimum de conștiință.

Conștiința nu este totuna cu luciditatea. Luciditatea, monopol al omului, reprezintă rezultatul procesului de ruptură dintre spirit și lume ; ea este în mod necesar conștiință a conștiinței. Și, dacă sântem diferiți de animale, meritul sau greșeala îi revin doar ei.

Nu există durere *ireală* : durerea ar exista chiar dacă lumea nu ar exista. Și chiar dacă s-ar demonstra că ea nu-i de nici un folos, tot am putea să-i găsim unul : acela de a proiecta substanță în ficțiunile care ne înconjoară. Fără ea, am fi cu toții doar niște fantome, fără ea nu ar mai exista nici un conținut, nicăieri ; prin simpla-i prezență, ea transfigurează orice, până și un concept. Tot ce atinge devine amintire ; ea lasă urme în memorie, în vreme ce plăcerea doar o mângâie ușor : un om care a suferit este un om *marcat* (așa cum se spune despre un desfrânat că este marcat, și pe bună dreptate, fiindcă desfrâul este suferință). Ea dă coerență senzațiilor noastre și unitate eului, și rămâne, odată abolite certitudinile noastre, singura speranță de a scăpa de naufragiul metafizic. Trebuie oare acum să mergem mai departe și, conferindu-i un statut impersonal, să susținem, împreună cu budismul, că numai ea există, că nu există și cel ce suferă ? Dacă ea posedă privilegiul de a subzista prin ea însăși, și dacă „sinele“ se reduce la o iluzie, ne întrebăm atunci *cine* suferă și ce sens poate avea această desfășurare mecanică la care

e redusă. S-ar spune că budismul nu o descoperă pretutindeni decât pentru a o deprecia. Dar noi, chiar când admitem că există independent de noi, nu ne putem imagina fără ea și nici nu o putem separa de noi înșine, de *ființa* noastră, a cărei substanță, ba chiar cauză este. Cum să concepi o senzație *ca atare*, fără suportul lui „eu“, cum să ne închipuim o suferință care să nu fie a „noastră“ ? A suferi înseamnă a fi într-un tot tu însuși, a accede la o stare de non-coincidență cu lumea, căci suferința este *generatoare de intervale* ; iar când ea ne sfâșie, nu ne mai identificăm cu nimic, nici chiar cu ea ; atunci, de două ori conștienți, veghem asupra veghei noastre.

În afara bolilor de care suferim, ce se abat asupra noastră și cu care ne obișnuim mai mult sau mai puțin, există și altele, pe care ni le dorim, atât din instinct cât și din calcul : o sete nepotolită le cheamă, ca și cum ne-am teme că, încetând a mai suferi, n-am mai avea de ce să ne agățăm. Avem nevoie de un dat liniștitor, așteptăm să ni se aducă dovada că atingem ceva solid, că nu sântem în plină divagație. Durerea, orice durere, îndeplinește acest rol și, când o avem la îndemână, știm cu certitudine că ceva există. Flagrantei irealități a lumii nu-i putem opune decât *senzații* ; ceea ce și explică de ce, când te convingi că nimic nu comportă nici cel mai mic fundament, te agăți de tot ce oferă un conținut pozitiv, de tot ce te face să suferi. Cel care a trecut prin Vid va vedea în fiecare senzație dureroasă un ajutor providențial, și se va teme cel mai mult că o va devora, că o va epuiza prea repede și că va cădea iar în starea de depozitare și de absență din care ea îl scosese. Trăind o sfâșiere sterilă, el cunoaște până la sațietate nefericirea de a se chinui fără a fi chinuit, de a suferi fără a simți vreo suferință ; și astfel, el visează la un șir de încercări determinate, exacte, care să-l izbăvească de această stare vagă și intolerabilă, de această absență ce-l crucifică, în care nimic nu-i profitabil, prin care înaintezi zadarnic, în ritmul unui îndelung și nonsubstanțial supliciu. Vidul, impas *infinit*, vrea să-și pună hotare, și, lacom de o limită, se aruncă asupra primei dureri venite, asupra oricărei senzații capabile să-l smulgă din transele nedefinitului. Căci durerea, circumscrisă, opusă vagului, e totdeauna încărcată cu un sens, fie el și negativ, în timp ce Vidul, prea vast, nu poate conține nici unul.

Bolile care ne copleșesc, bolile involuntare sânt mult mai frecvente și mai reale decât celelalte ; sânt și cele în fața cărora ne simțim cel mai puțin apărați : să le acceptăm ? să fugim de ele ? nu știm cum să reacționăm, și

totuși e singurul lucru important. Pascal avea dreptate să nu insiste asupra bolilor, ci asupra *folosinței* pe care trebuie să le-o dăm. E totuși cu neputință să fim de acord cu el când ne asigură că „bolile trupului nu sânt altceva decât pedeapsa și întruchiparea bolilor sufletului“. Afirmatia este atât de gratuită încât, spre a o dezminți, e de-ajuns să privim în jurul nostru : boala îl lovește, fără alegere, atât pe cel nevinovat cât și pe cel vinovat, ba ea arată chiar o predilecție pentru cel nevinovat ; ceea ce de altfel nu contrazice ordinea firească a lucrurilor, nevinovăția, puritatea lăuntrică presupunând aproape totdeauna o constituție slabă. Hotărât lucru, Providența nu-și dă prea mare silință pentru cei plăpânzi. Cauze, mai curând decât reflexe, ale bolilor spirituale, bolile fizice ne determină viziunea asupra lucrurilor și hotărăsc direcția ideilor noastre. Formula lui Pascal este adevărată, dar numai dacă o răsturnăm.

În împărțirea binelui și a răului nu întâlnim nici urmă de necesitate morală sau de echitate. Trebuie oare să ne mâniem și să cădem în exagerările unui Iov ? E inutil să ne revoltăm împotriva durerii. Pe de altă parte, nici resemnarea nu mai e potrivită : nu refuză ea oare să ne măgulească și să ne înfrumusețeze nefericirea ? Nu poți depoetiza infernul fără să fii hulit. Ea nu-i numai inactuală, dar e și osândită : e o virtute ce nu corespunde nici uneia dintre slăbiciunile noastre.

De îndată ce te lași în voia unei pasiuni, fie ea nobilă sau sordidă, ești sigur că vei trece dintr-un chin în altul. Însăși aptitudinea de a simți cu patimă arată că ești predestinat să suferi. Iubim doar pentru că în mod inconștient am renunțat la fericire. Spusa brahmanică este inatacabilă : „De fiecare dată când îți creezi o nouă legătură, îți înfigi în inimă, ca pe un cui, o nouă durere.“ – Tot ce ne aprinde sângele, tot ce ne dă impresia că trăim, că sântem în mijlocul lucrurilor, ne duce inevitabil la suferință. O pasiune este prin ea însăși o pedeapsă. Cel care i se lasă pradă, chiar dacă se crede omul cel mai fericit din lume, își ispășește prin anxietate fericirea reală sau imaginară. Pasiunea conferă lucrurilor dimensiuni pe care nu le au, face dintr-o umbră un idol sau un monstru, păcătuiește împotriva greutății adevărate a ființelor și a lucrurilor. Este totodată cruzime față de celălalt și față de sine, de vreme ce nu o poți simți fără să torturezi și să te torturezi. În afara insensibilității și, eventual, a disprețului, totul este chin, chiar și plăcerea, ea mai ales, a cărei funcție nu constă în a îndepărta durerea, ci în a o *pregăti*. Admițând chiar că nu țintește atât de sus, că duce numai la decepție, există oare dovada mai bună a insuficienței plăcerii, a lipsei sale

de intensitate, de *existență* ? Căci e învăluită într-o impostură pe care nu o găsim niciodată în preajma durerii ; plăcerea promite totul și nu oferă nimic, fiind de aceeași natură cu dorința. Or, dorința nesatisfăcută este suferință ; ea nu-i *plăcere* decât în timpul satisfacerii ; și, odată satisfăcută, este decepție.

Și fiindcă nefericirea s-a strecurat în lume prin senzație, cel mai bine ar fi să ne anihilăm simțurile și să ne lăsăm pradă unei divine abulii. Ce plenitudine, ce dilatare, numai cât ne imaginăm dispariția tuturor poftelor noastre ! Liniștea ce se gândește la nesfârșit pe sine își întoarce fața de la orice orizont ostil acestei meditații infinit monotone, de la tot ce ar putea-o smulge din dulcea stare de a nu simți nimic. Când detestăm în egală măsură plăcerile și durerile, obosiți fiind de ele până la dezgust, noi nu visăm la fericire și nici la *altă* senzație, ci la o viață încetinită, făcută din impresii atât de imperceptibile încât par inexistente. Cea mai mică emoție se reduce atunci la un simptom de nebunie și de îndată ce simțim vreuna, ne alarmăm atât de tare că sântem gata să strigăm după ajutor.

Tot ce ne afectează într-un fel sau altul fiind virtual suferință, vom ajunge oare la concluzia că mineralul este superior ființei vii ? Unica soluție ar fi atunci să devenim, cât mai repede imperturbabili ca elementele naturii. Dar ar trebui să și putem. Să nu uităm că pentru un animal care a suferit totdeauna este incomparabil mai ușor să sufere decât să nu sufere. Iar condiția sfântului este mai plăcută decât cea a înțeleptului pentru că prețul e mai mic când te tăvălești în durere decât când o biruiești prin reflecție sau prin orgoliu.

De vreme ce sântem incapabili să ne învingem bolile, nu ne rămâne decât să le cultivăm și să ne complăcem în ele. Această atitudine le-ar fi părut o aberație antichilor, căci ei nu admiteau că există o voluptate superioară aceleia de a nu suferi. Mai puțin rezonabili, noi judecăm altminteri, după douăzeci de secole în timpul cărora *convulsia* a fost considerată semn de superioritate spirituală. Obişnuiți cu un Mântuitor cu trupul răsucit, chinuit, crispat, sântem incapabili să gustăm dezinvoltura zeilor antici sau nesecatul surâs al unuia Buddha cufundat în vegetală beatitudine. Nirvana – dacă ne gândim bine – pare a fi împrumutat de la plante taina lor esențială. Nu ajungem la izbăvire decât luând drept model o formă de a fi opusă formei noastre.

A iubi suferința înseamnă a te iubi cum nu trebuie, a nu vrea să pierzi nimic din ceea ce ești, a-ți savura infirmitățile. Cu cât ne aplecăm mai mult asupra alor noastre, cu atât mai mult ne place să repetăm la nesfârșit întrebarea : „Cum de a fost cu puțință apariția omului ?“ Boala se află în fruntea inventarului factorilor răspunzători de ivirea lui. Dar pentru ca el să se poată cu adevărat ivi, boli venite de aiurea au trebuit să se adauge bolilor sale, conștiința fiind încununarea unui număr imens de impulsuri întârziate și înfrânate, de contrarietăți și încercări îndurate de specia noastră, de toate speciile. Și omul, după ce a tras foloase din aceasta infinitate de încercări, se străduiește să le justifice, să le dea un sens. „Ele nu vor fi fost inutile, căci le-au pregătit și anunțat pe ale mele mai variate și mai intolerabile decât ale voastre“, spune el tuturor ființelor vii, consolându-le că nu ajung să sufere cât el.

Cea mai veche dintre spaime

Pe marginea unui text de Tolstoi

Natura s-a arătat generoasă doar față de cei pe care i-a cruțat de gândul morții. Pe ceilalți i-a dat pradă celei mai vechi și mai teribile spaime, fără să le ofere sau măcar să le sugereze mijloacele prin care să se lecuiască. Dacă e normal să mori, nu-i în schimb normal să stăruie asupra ideii morții sau să te gândești la ea cu orice prilej. Cel care o are mereu în minte dovedește că e egoist și vanitos ; și cum trăiește în funcție de imaginea pe care ceilalți o au despre el, nu poate accepta gândul că într-o bună zi nu va mai fi nimic ; *uitarea* fiind coșmarul lui de fiecare clipă, e agresiv și veninos, și nu pierde nici un prilej de a-și manifesta frustrările și proastele maniere. Căci nu-i oarecum inelegant să te temi de moarte ? Această spaimă care-i roade pe ambițioși, abia dacă-i atinge pe cei puri. Ceilalți o îndură cu greu, urându-i pe toți cei ce nu o simt. Niciodată un Tolstoi nu le va ierta fericirea de a nu o cunoaște, și el îi va pedepsi, obligându-i să o simtă, descriind-o cu o minuție ce o transformă în ceva respingător și totodată contagios. Arta lui va consta în a face din orice agonie agonie însăși și în a sili cititorul să-și repete, îngrozit și fascinat : „Deci așa se moare !“

În decorul oarecare, în lumea convențională în care trăiește Ivan Ilici, izbucnește dintr-o dată boala. Mai întâi, el crede că e doar o indispoziție trecătoare, o infirmitate ce nu lasă urme ; apoi, sub influența unor suferințe tot mai precise și curând de nesuportat, înțelegând gravitatea cazului său, își pierde curajul. „Ivan Ilici vroia uneori, în clipele de după o îndelungată suferință, și oricât de rușine i-ar fi fost s-o recunoască, vroia ca cineva să-l compătimească la fel ca pe un copil bolnav, să plângă la căpătâiul lui, vroia să fie dezmierdat, sărutat, așa cum sânt dezmierdați și liniștiți copiii. Știa că e mare consilier, că în barbă i s-au ivit fire albe și că de aceea așa ceva nu era cu puțință ; și totuși o dorea.“ – Cruzimea, în literatură cel puțin, este un semn de superioritate. Cu cât un scriitor este mai talentat, cu atât el își pune personajele în situații mai fără de ieșire ; le urmărește, le tiranizează, le constrânge să înfrunte toate măruntele împrejurări ale unei clipe de impas sau pe cele ale agoniei. Nu de cruzime însă, ci de ferocitate e nevoie, ca să insiști asupra apariției unei boli incurabile în existența cea mai anodină, asupra celei mai mici nuanțe a ororii ce s-a abătut ca un flagel asupra unui individ banal. „Deodată, Ivan Ilici simți iar vechea durere cunoscută,

sâcâitoare, îndărătnică, surdă, nimicitoare.“ Tolstoi, de obicei atât de avar cu adjectivele, găsește acum patru pentru a caracteriza o senzație, dureroasă, e drept. Carnea apărându-i ca o realitate fragilă și totuși cumplită, ca marea dătătoare de spaimă, el observă, pe bună dreptate, pornind de la ea, fenomenul morții. Nu există deznodământ în absolut, independent de organele și de bolile noastre. Cum să te stingi înăuntrul unui sistem ? Și cum să putrezești ? În metafizică nu ai loc pentru nici un cadavru. Și nici, de altfel, pentru vreo ființă vie. Cu cât devii mai abstract și mai impersonal, din cauza unor concepte sau a unor prejudecăți (atât filozofii cât și spiritele obișnuite se mișcă în ireal), cu atât moartea apropiată, imediată, pare mai de neconceput. Fără boală, Ivan Ilici, spirit obișnuit, nu ar avea nici un relief, nici o consistență. Doar ea, nimicindu-l, îi conferă o dimensiune de ființă. Curând, el nu va mai fi nimic ; înainte de a se îmbolnăvi nu era, de asemenea, nimic ; el este doar în intervalul dintre vidul sănătății și cel al morții, neexistând decât atâta vreme cât stă să moară. Ce era înainte ? O fantoșă iubitoare de simulacre, un magistrat care credea în profesia și în familia sa. Depășind falsitatea și iluzoriul, el înțelege acum că până la apariția bolii își pierduse vremea cu fleacuri. Din atâția ani de viață nu vor mai rămâne decât cele câteva săptămâni în care va fi suferit, iar boala îi va fi dezvăluit realități pe care înainte nici măcar nu le bănuise. *Adevărata viață începe și se termină cu agonia*, iată ce ne învață încercarea prin care trece Ivan Ilici, ca și, de altfel, cea a lui Brekunov din *Stăpân și slugă*. Și fiindcă ne mântuim pierind, să întreținem vie în noi superstiția ultimelor noastre clipe : doar ele, crede Tolstoi, ne vor izbăvi de vechea spaimă, doar prin ele o vom învinge. Ea ne înveninează sufletul, e rana noastră ; dacă vrem să ne vindecăm, trebuie să avem răbdare, *să așteptăm*. Puțini înțelepți vor subscrie la această concluzie ; căci a vrea să fii înțelept înseamnă a vrea să învingi *neîntârziat* această spaimă.

Chiar dacă Tolstoi a fost totdeauna preocupat de moarte, ea nu a devenit pentru el o problemă obsedantă decât o dată cu criza prin care a trecut în jurul vârstei de cincizeci de ani, când a început, cuprins de panică, să se întrebe asupra „sensului“ vieții. Dar, de îndată ce ești obsedat de semnificația ei, viața se dezagregă, se pulverizează : și tocmai asta aruncă o lumină asupra a ceea ce ea este, asupra a ceea ce ea valorează, asupra substanței ei plătând și improbabile. Va trebui să susținem, împreună cu Goethe, că sensul vieții stă în viața însăși ? Cel obsedat de-această problemă

se va hotărî greu la asemenea răspuns, pentru bunul motiv că obsesia lui începe tocmai cu revelația *nonsensului* vieții.

S-a încercat să se explice criza și „convertirea“ lui Tolstoi prin secătuirea talentului său. Explicația nu stă în picioare. Operele din ultima perioadă, ca *Moartea lui Ivan Ilici*, *Stăpân și slugă*, *Părintele Serghi*, *Diavolul*, au o densitate și o profunzime de care ar fi lipsite creațiile unui geniu secătuit. În cazul lui Tolstoi nu e vorba de o secătuire, ci de deplasarea centrului de interes. Refuzând să se mai aplece asupra vieții exterioare a ființelor, nu mai voia să le observe decât din momentul când, traversând ele însele o criză, erau silite să rupă cu ficțiunile în care trăiseră până atunci. În aceste condiții, nu mai putea să scrie romane de mari dimensiuni. El denunță pactul cu aparențele pe care-l semnase ca romancier, îl denunță și-l rupe, pentru a asuma *cealaltă* latură a lucrurilor. Criza în care intră nu era totuși nici atât de neașteptată și nici atât de radicală pe cât credea el când scria : „Viața mea se opri în loc.“ Departe de a fi fost Imprevizibilă, ea reprezenta de fapt rezultatul, exasperarea unei angoase de care suferise totdeauna. (Deși *Moartea lui Ivan Ilici* datează din 1886, toate temele tratate aici se găsesc în germene în *Trei morți*, scrisă în 1859.) Numai că angoasa lui de dinainte, firească, în măsura în care era lipsită de intensitate, era tolerabilă, în timp ce aceea pe care a simțit-o mai târziu abia dacă putea fi suportată. Ideea morții, la care a fost sensibil încă din copilărie, nu are nimic morbid în sine ; dar nu tot așa stau lucrurile cu obsesia morții, aprofundare necuvenită a acestei idei, care devine atunci funestă exercițiului vieții. Aserțiune adevărată numai dacă ne înclinăm în fața punctului de vedere al vieții... Dar nu putem concepe oare exigența unui adevăr care, în fața ubicuității morții, refuză orice concesie, precum și orice distincție între normal și maladiv ? Dacă important nu-i decât faptul de a muri, atunci să tragem de aici toate consecințele, fără să ne mai încurcăm în alte considerații. E o poziție pe care nu o vor adopta cei ce se lamentează întruna cu privire la „criza“ lor, adică la o stare către care, dimpotrivă, tind, strădaniile adevăratului solitar, care niciodată nu se va coborî până la a spune : „Viața mea se opri în loc“, căci el tocmai asta caută și urmărește. Dar un Tolstoi, bogat și celebru, ajuns – conform modului de a gândi al omului obișnuit – în culmea fericirii, privește înnebunit cum i se prăbușesc vechile certitudini și încearcă în zadar să-și izgonească din suflet revelația recentă a nonsensului care-l invadează, îl acoperă sub torențele lui. Îl uimește și-l derutează faptul că, dispunând de o atât de mare vitalitate

(muncea, ne spune el, opt ore pe zi fără să obosească și cosea iarba la fel de bine ca un țaran), este nevoit să se slujească de tot felul de manevre viclene pentru a nu se sinucide. Vitalitatea nu constituie un obstacol în fața sinuciderii : totul depinde de direcția pe care o urmează sau care i se imprimă. Constată de altfel el însuși că forța ce-l îndemna să se autodistrugă semăna cu cea care mai înainte îl lega de viață, numai că, adaugă el, ea se manifesta acum în *sens invers*.

Anemicii nu au privilegiul de a percepe lacunele ființei, de a alerga spre propria lor ruină din exces de luciditate, de a se prăbuși și de a se pierde ; firile puternice, dacă intră oricât de puțin în conflict cu ele însele, sânt mult mai apte de a se nimici ; ele vin cu toată patima, cu toată frenezia lor : și tot ele traversează crize în care trebuie să vedem o pedeapsă, căci nu-i normal să-și consacre întreaga energie spre a se autodevora. Au ajuns pe culmile gloriei ? Se vor sufoca sub povara unor întrebări fără de răspuns sau vor cădea pradă unei nebunii, stupidă în aparență, legitimă și esențială de fapt, asemenea celei ce-a pus stăpânire pe Tolstoi când, în plină derută, el își repeta până la îndobitocire : *La ce bun ?* sau *Ce importanță mai are ?*

Cel ce a făcut o experiență asemănătoare cu cea a Ecleziaștului își va aminti totdeauna de ea ; adevărurile pe care le va fi aflat sânt pe cât de definitive pe atât de impracticabile : banalități, evidențe ce nimicesc orice echilibru, locuri comune *care te înnebunesc*. În lumea modernă, nimeni nu a avut atât de limpede ca Tolstoi această intuiție a zădărniceii, care contrastează în chip atât de fericit cu speranțele acumulate în Vechiul Testament. Chiar când, mai târziu, se va propune ca reformator, el nu-i va putea *răspunde* lui Solomon, ființa cu care are cele mai multe puncte comune : nu erau oare, atât unul cât și celălalt, niște mari senzuali în luptă cu un dezgust universal ? E un conflict fără ieșire, o contradicție temperamentală, din care derivă poate viziunea Zădărniceii. Cu cât sântem mai înclinați să ne bucurăm de toate, cu atât mai mult se înverșunează dezgustul să ne împiedice, iar intervențiile sale vor fi cu atât mai viguroase cu cât lăcomia noastră de plăceri va fi fost mai nerăbdătoare. „Nu te vei bucura de nimic !“ iată ordinul pe care ni-l dă cu prilejul oricărei întâlniri, al oricărei uitări. Existența nu are gust decât dacă te menții într-o beție gratuită, în acea stare de ebrietate fără de care ființa nu posedă nimic pozitiv. Când Tolstoi ne asigură că înainte de criza lui era „beat de viață“, trebuie să înțelegem că *trăia*, pur și simplu, că era, adică, amețit ca orice ființă vie considerată ca atare. Dar amețeala dispare, iar dispariția ei ia

chipul fatalității. Ce-i de făcut ? Ai cu ce să te îmbeți, dar nu poți ; în plină vigoare, nu ești în viață, nu mai faci parte din ea : o străpungi, îi vezi irealitatea, căci ieșirea din beție este clarviziune și trezire. Și pentru ce te trezești, dacă nu pentru moarte ?

Ivan Ilici voia ca semenii lui să-i plângă de milă ; mai nefericit decât eroul său, Tolstoi se compară cu un pui de pasăre căzut din cuib ! Drama lui ne stârnește simpatia, deși nu putem subscrie la argumentele pe care le invocă spre a o explica. Partea „negativă“ este în cazul lui mult mai interesantă decât cealaltă. Deși întrebările sale emană din ființa lui cea mai profundă, lucrurile stau cu totul altfel în privința răspunsurilor sale. Fapt sigur, perplexitățile pe care le-a trăit în timpul crizei erau aproape intolerabile ; în loc să vrea să se lepede de ele doar pentru acest motiv, găsește cu cale să ne spună că, fiind specifice celor bogați și trândavi și nicidecum mujicilor, ele sânt lipsite de orice consecință intrinsecă. El subestimează în mod vizibil avantajele sațietății, care permite descoperiri ce-i sânt interzise sărăciei. Celor sătui, celor blazați li se dezvăluie anumite adevăruri pe care greșit le numim false sau temerare și a căror valoare subzistă chiar când condamnăm genul de viață ce le-a dat naștere. Cu ce drept refuzăm de la bun început adevărurile Eccleziastului ? Dacă ne situăm la nivelul faptelor, ne va fi dificil – o vom admite ușor –, să-i acceptăm dezabuzarea. Dar Eccleziastul nu consideră că fapta e un criteriu. De aceea el rămâne pe pozițiile sale, iar ceilalți pe ale lor.

Pentru a justifica acel cult pe care-l are pentru mujici, Tolstoi invocă detașarea lor, ușurința cu care ei părăsesc viața, fără să se complice cu probleme inutile. Îi prețuiește, îi iubește oare cu adevărat ? Mai curând îl invidiază, pentru că îi crede mai puțin complicați decât sânt. El își închipuie că el alunecă în moarte, că ea este pentru el o ușurare, că, prinși de o furtună de zăpadă, el renunță să mai lupte, asemenea lui Nikita, în timp ce Brekunov se îndârjește și se zbuciumă. „Care-i modul cel mai simplu de a muri ?“ Iată întrebarea ce i-a dominat maturitatea și i-a chinuit bătrânețea. A căutat întruna simplitatea, dar n-a găsit-o decât în stilul său. El, ca ființă umană, era prea chinuit pentru a putea ajunge la ea. Ca orice spirit torturat, depășit și subjugat de propriile-i suferințe, el nu putea iubi decât copacii și animalele, și doar pe acel oameni care, prin vreo trăsătură oarecare, se înrudeau cu elementele naturii. Neîndoindu-l, nădăjduia că, în contact cu ei, se va smulge din spaimele-i obișnuite și se va îndrepta spre o agonie suportabilă și chiar senină. Nu-și mai dorea decât să-și liniștească sufletul,

să întâlnească pacea cu orice preț. Vedem acum de ce Ivan Ilici nu trebuia lăsat să-și dea duhul în dezgust sau spaimă. „Căută obișnuita lui teamă de moarte pe care o simțise înainte, și n-o mai găsi“. Unde e ? Care moarte ? Nu mai exista nici o teamă, pentru că nu mai exista moartea.

În locul morții era lumină. «Vasăzică asta e ! exclamă el deodată, cu glas tare. Ce bucurie !» Dar nici această bucurie și nici această lumină nu sânt convingătoare ; ele sânt extrinseci, lipite. Cu greu admitem că izbutesc să îndulcească întunericul în care se zbate muribundul : nimic, de altfel, nu-l pregătea pentru această jubilație, care nu are nici un raport cu mediocritatea sau cu solitudinea la care este constrâns. Pe de altă parte, descrierea agoniei sale este atât de apăsătoare prin exactitatea ei, încât ar fi fost aproape cu neputință să o încheie fără să schimbe tonul și planul. „S-a sfârșit cu moartea, își spuse el. Nu mai există.“ Și prințul Andrei voia să se convingă de același lucru. „Iubirea este Dumnezeu și, când mori, înseamnă că tu, o păticească de iubire, te întorci la izvorul veșnic al tuturor lucrurilor.“ Mai sceptic cu privire la divagațiile finale ale prințului Andrei decât va fi mai târziu în legătură cu cele ale lui Ivan ilici, Tolstoi adaugă : „Gândurile acestea i se păreau liniștitoare. Dar nu erau decât gânduri. Ceva le lipsea, era ceva unilateral în ele, ceva prea personal, ceva prea rațional – nu erau evidente.“ Din nefericire, nici cele ale bietului Ivan Ilici nu vor fi altminteri. Dar Tolstoi străbătuse un drum lung de când scrisese *Război și Pace* : ajunsese la un stadiu în care, cu orice preț, trebuia să elaboreze o formulă salvatoare și să se agate de ea. Această lumină, această bucurie supraadăugate, cum să nu simți că le visa pentru el și că îi erau interzise, ca și simplitatea ? Nu mai puțin *visate* sânt ultimele cuvinte pe care le atribuie eroului său, asupra sfârșitului morții. Să comparăm cu acest sfârșit, care nu este unul, cu acest triumf convențional și voit, ura atât de reală, atât de adevărată pe care o simte același erou față de familia sa :

„Când veni dimineața valetul, apoi soția și fata, apoi doctorul, fiecare gest al lor, fiecare cuvânt al lor îi confirmară înspăimântătorul adevăr pe care îl întrezărise în acea noapte. În acel adevăr se vedea pe sine, tot ce însemnase pentru el viața, și vedea limpede că nu era ceea ce trebuie, că nu era decât o minciună uriașă, groaznică, care nu-ți îngăduie să vezi nici viața, nici moartea. Și gândul îi mări, îi înzeci suferințele fizice. Gemea și se zvârcolea și își rupea veșmintele de pe el. I se părea că suferința îl apasă și îl înăbușă. Și de aceea îi ura pe ei.“

Ura nu duce la izbăvire, și nu vedem cum, din oroarea de sine, se poate face un salt în acea zonă de puritate în care moartea este depășită, „sfârșită”. A urî lumea și a se urî pe sine înseamnă a acorda prea mult credit lumii și sinelui, a te transforma într-un ins inapt a se elibera atât de lume cât și de sine. Ura de sine mai ales este dovada unei iluzii capitale. Pentru că se ura pe el însuși, Tolstoi își închipuia că încetase să mai trăiască în minciună. Or, dacă nu renunți cu totul (lucru de care el era incapabil), nu poți trăi decât mințindu-i pe alții și mințindu-te pe tine. Asta a și făcut : nu înseamnă că minți când afirmi *tremurând* că ai învins moartea și teama de moarte ? Acest senzual ce incriminează simțurile și care s-a ridicat întotdeauna împotriva lui însuși, acest ins căruia îi plăcea să-și cenzureze înclinațiile, s-a străduit, cu o ardoare perversă, să urmeze o cale opusă față de tot ce era el. O nevoie voluptuoasă de a se chinui îl mâna către situațiile insolubile. Era scriitor, cel mai mare din vremea lui ; în loc să afle în asta mulțumire, și-a inventat o vocație, pe cea a omului de bine, străină în toate privințele de gusturile sale. A început să se intereseze de cei săraci, să-i ajute, să le deplângă condiția, dar mila lui, când sumbră, când indiscretă, nu era decât o formă a ororii sale față de lume. Posomoreala, trăsătura lui dominantă, se întâlnește la cei care, convinși că au apucat pe un drum greșit și că și-au ratat adevărata menire, sânt neconsolați că au rămas *mai prejosi* de ei înșiși. În ciuda operei sale considerabile, el a avut acest sentiment ; să nu uităm că ajunsese să creadă că e o operă frivolă, ba chiar dăunătoare ; o realizase, dar nu se realizase pe sine. Posomoreala îi venea din intervalul ce separa reușita-i literară de neîmplinirea spirituală.

Sakya-Muni, Solomon, Schopenhauer : dintre acești trei mari melancolici pe care-i citează adeseori, primul a mers cel mai departe, și de el ar fi vrut neîndoielnic să se apropie cel mai mult : ar fi izbutit, dacă dezgustul de lume și de sine ar fi de-ajuns ca să ajungi în Nirvana. Și apoi, Buddha și-a părăsit de tânăr familia (nu ni-l putem închipui împotmolindu-se într-o dramă conjugală și eternizându-se în mijlocul alor săi, nehotărât și posac, urându-i pentru că-l împiedicau să-și ducă la îndeplinire marele proiect), în timp ce Tolstoi avea să aștepte decrepitudinea pentru a încerca o fugă spectaculoasă și penibilă. Deși îl supăra discordanța dintre doctrina și viața sa, nu avea totuși puterea să schimbe ceva. De altfel, cum ar fi putut proceda, dată fiind incompatibilitatea dintre aspirațiile sale premeditate și instinctele sale profunde ? Pentru a măsura amploarea acestor ezitări chinuitoare (așa cum apar mai ales în *Părintele Serghi*), trebuie să

semnalăm că se străduia în taină să-i *imite* pe sfinți și că aceasta a fost cea mai imprudentă dintre ambițiile sale. Propunându-și un model atât de disproportionat față de mijloacele sale, își provoca inevitabil o deziluzie suplimentară. Păcat că n-a meditat la versetul din Bhagavad-Gītā, conform căruia e mai bine să pieri pe legea ta decât să urmezi legea altuia ! Și tocmai pentru că și-a căutat mântuirea în afara căilor ce-i erau proprii, el a fost, în perioada zisă de „regenerare“, încă și mai nefericit decât înainte. Cu un orgoliu ca al său, nu trebuia să vrea cu orice chip să fie milostiv : cu cât se dorea mai caritabil, cu atât devenea mai sumbru. Incapacitatea sa radicală de a iubi, dublată de o clarviziune înghețată, explică de ce arunca asupra tuturor lucrurilor, și mai ales asupra personajelor sale, o privire lipsită de orice complicitate. „Citindu-i operele, nu simți nici măcar o singură dată dorința să râzi sau să surâzi“, nota un critic rus de la sfârșitul secolului trecut. În schimb, cel ce nu simte că umorul este calitatea lui majoră, n-a înțeles nimic din Dostoievski. El se aprinde, uită de sine, și, cum nu-i niciodată rece, ajunge la acel grad de febrilitate când, realul fiind transfigurat, teama de moarte nu mai are sens, pentru că omul s-a ridicat deasupra ei. Dostoievski a depășit-o, a învins-o, așa cum îi stă bine unui vizionar, și ar fi fost cu totul incapabil să descrie o agonie cu acea precizie clinică în care Tolstoi excelează. Se cuvine să mai adăugăm că acesta este un clinician *sui generis* : el nu studiază niciodată decât propriile-i boli și, când le îngrijește, o face cu toată acuitatea și vigilența spaimelor sale.

S-a observat adeseori : Dostoievski, bolnav și sărac, și-a terminat cariera în apoteoză (discursul despre Pușkin !), în timp ce Tolstoi, mult mai favorizat de soartă, și-a sfârșit viața în deznădejde. Dacă ne gândim bine, contrastul dintre cele două deznodăminte este cu totul în ordinea lucrurilor. Dostoievski, după revoltele și încercările din tinerețe, nu se mai gândea decât să *servească* ; s-a împăcat, dacă nu cu universul, cel puțin cu țara sa, ale cărei abuzuri le-a acceptat și le-a justificat ; credea că Rusiei îi revine menirea de a juca un mare rol, că ea trebuia chiar să salveze umanitatea. Conspiratorul de altădată, acum înrădăcinat și potolit, putea, fără impostură, să apere Biserica și Statul ; oricum, nu mai era *singur*. Tolstoi, dimpotrivă, va fi tot mai singur. El se cufundă în dezolare și vorbește atât de mult de o „viață nouă“ pentru că viața îi scapă. El minează de fapt religia pe care crede că o regenerează. Combate nedreptățile ? Dar merge mai departe decât anarhiștii, iar formulele pe care le propune sânt de o exagerare demonică sau ridicolă. Atâta lipsă de măsură, atâta negație nu sânt decât

răzbunarea unui spirit care nu a putut niciodată să se deprindă cu umilința de a muri.

Primejdiile înțelepciunii

Când vezi ce relief capătă aparențele pentru conștiința normală, îți este cu neputință să subscii la teza din Vedānta conform căreia „nediferențierea este starea naturală a sufletului“. Prin stare naturală se înțelege aici starea de trezie, adică tocmai cea care nu este nicidecum naturală. Ființa vie percepe existența pretutindeni ; de îndată ce este în stare de trezie, de îndată ce nu mai este *natură*, începe să descopere în aparență falsitatea, în realitate aparența, suspectând până la urmă însăși ideea de real. Dispar toate distincțiile, și deci și tensiunea, și drama. Contemplată prea de sus, domnia diversității și a multiplului dispare. La un anumit nivel al cunoașterii, doar nonființa rezistă.

Nu trăim decât pentru că ne lipsește cunoașterea. De îndată ce *știm*, nu ne mai convine nimic. Câtă vreme sântem ignoranți, aparențele prosperă și își păstrează o urmă de inviolabilitate ce ne îngăduie să le iubim și să le urâm, să ne luptăm cu ele. Dar cum să ne măsurăm puterile cu niște fantasmе ? Căci asta devin când, pierzându-ne iluziile, nu le mai putem înălța la rangul de esențe. Cunoașterea, trezia mai curând, suscită între ele și noi un hiatus care, din nefericire, nu este conflict ; dacă ar fi, totul ar fi cum nu se poate mai bine ; dar el este suprimarea tuturor conflictelor, abolirea funestă a tragicului.

Contrar afirmației din Vedānta, sufletul este în noi firesc înclinat către multiplicitate și diferențiere : el nu se dezvoltă pe deplin decât printre simulacre și se veștejește dacă le demască și se desprinde de ele. Treaz, el se lipsește de puterile sale, nefiind în stare să declanșeze și să susțină nici cel mai mic proces creator. Izbăvirea fiind la antipodul inspirației, a i se consacra ar însemna, pentru un scriitor, să renunțe la menirea lui, ba chiar să se sinucidă. Dacă vrea să producă, trebuie să dea urmare atât bunelor cât și relelor lui înclinări – mai ales celor rele ; eliberându-se de ele, se îndepărtează de sine : mizeriile sade sânt și șansele sale. Cel mai sigur mijloc de a-și distruge talentul este să se situeze deasupra succesului și eșecului, a plăcerii și a suferinței, a vieții și a morții. Vrând să se izbăvească de ele, se va pomeni într-o bună zi în afara lumii și a sinelui, abia capabil de a mai concepe vreun proiect, dar înnebunit fie și numai la ideea de a-l executa. Fenomenul are însă și un înțeles general : oricine urmărește eficacitatea trebuie să facă o disjunție totală între a trăi și a muri, să

agraveze cuplurile de contrarii, să multiplice abuziv ireductibilitățile, să se complacă în antinomie, să rămână de fapt la suprafața lucrurilor. A produce, „a crea“, înseamnă a-ți interzice clarviziunea, a avea curajul sau fericirea de a nu percepe minciuna diversității, caracterul înșelător al multiplului. O operă nu-i realizabilă decât dacă ne orbim pe noi înșine în legătură cu aparențele ; de îndată ce nu le mai atribuim o dimensiune metafizică, ne pierdem toate mijloacele de a crea.

Nu ne simțim niciodată, mai stimulați decât atunci când exagerăm nimicurile, întreținem falsele opoziții și rezolvăm conflicte acolo unde ele nu există. Dacă am refuza s-o facem, urmarea ar fi o sterilitate universală. Numai iluzia asta fertilă, numai ea e *origine*. Datorită ei dăm naștere, *zămislăm* (în toate sensurile) și ne integrăm visului diversității. Deși intervalul care ne separă de absolut este ireal, existența noastră este însăși această irealitate, intervalul cu pricina nepărându-le nicidecum mincinos fervenților faptei. Cu cât ne ancorăm mai mult în aparențe, cu atât sântem mai fecunzi : a face o operă înseamnă a îmbrățișa toate aceste incompatibilități, toate aceste opoziții fictive care le plac atât de mult spiritelor în mișcare. Scriitorul ar trebui să știe mai bine decât oricine ce datorează acestor simulacre, acestor înșelătorii, și tot el ar trebui să se ferească cu grijă de pierderea iluziei : dacă le neglijează sau le denunță, își taie craca de sub picioare, își suprimă materialele, nu mai are pe ce să-și exercite talentul. Și dacă se întoarce către absolut, nu va găsi acolo, în cazul cel mai bun, decât delăsarea pe care i-o poate da o stare de îndobitocire.

Numai un zeu lacom de imperfecțiune în el și în afara lui, numai un zeu pustiit putea să imagineze și să realizeze creația ; numai o ființă la fel de neliniștită poate aspira la o operație de același gen. Înțelepciunea se află în fruntea factorilor de sterilitate pentru că încearcă să ne împace cu lumea și cu noi înșine ; ea este cea mai mare nenorocire ce se poate abate asupra ambițiilor și talentelor noastre : le *cumintește*, adică le ucide, ne lovește în profunzimile noastre, în secretele noastre, persecutând tocmai acele calități ce sânt în chip fericit sinistre, ne minează, ne copleșește, ne compromite toate defectele.

Am atentat la dorințele noastre, ne-am zdrobit și ne-am înăbușit iubirile și pasiunile ? Îi vom blestema pe cei care ne-au încurajat s-o facem, și în primul rând pe înțeleptul din noi, pe cel mai de temut dușman al nostru, vinovat de a ne fi vindecat de toate fără a ne fi suprimat părerile de rău. Deruta celui care plânge după elanurile sale de odinioară nu are limită ;

neputându-se consola că le-a învins, se vede căzut pradă otrăvii numită liniște. Din clipa când ai perceput nimicnicia tuturor dorințelor, trebuie să faci un efort de obnubilare supraomenesc, *îți trebuie sfințenie*, ca să poți să le simți din nou și să te abandonezi lor fără nici un alt gând. Dacă ar fi mai credincios, detractorul înțelepciunii ar repeta întruna : „Doamne, ajută-mă să decad, să mă tăvălesc în toate greșelile și în toate crimele, inspiră-mi cuvinte care să te ardă și să mă sfâșie, care să ne transforme în cenușă.“ Nu poți ști ce este nostalgia decăderii, dacă nu ai simțit-o până la greață pe cea a purității. Când te-ai gândit prea multă vreme la paradis și când ai dat târcoale vieții de apoi, ajungi într-o bună zi la mânia sau la oboseală. Sila de lumea de dincolo duce la obsesia iubitoare de infern. Fără această obsesie, religiile, în ceea ce au ele cu adevărat *subteran*, ar fi de neînțeles. Repulsia pentru cei aleși, atracția pentru cei osândiți – dublă mișcare a tuturor celor ce visează la vechile lor nebunii, și care ar săvârși orice păcat doar ca să nu mai fie siliți să urce din greu „drumul perfecțiunii“. Aceștia constată cu deznădejde cât de mult au progresat în indiferența lor, deși nu erau înclinați către ea. În *Întrebările regelui Milinda*, regele Manandru îl întreabă pe ascetul Nagasena ce-l deosebește pe omul lipsit de patimă de omul pătimăș : „Omul pătimăș, o rege, când mănâncă, gustă savoarea și patima savoarei ; omul fără patimă gustă savoarea, dar nu și patima savoarei !“ Întreaga taină a vieții și a artei, întregul *aici* rezidă în această „patimă a savoarei“. Când nu o mai simțim, nu ne mai rămâne, în sărăcia noastră, decât arma unui surâs exterminator.

Să înaintăm în detașare înseamnă să ne lipsim de toate motivele de a acționa, înseamnă, pierzând beneficiul defectelor și viciilor noastre, să cădem în acea stare ce se numește *melancolie* – absență ce urmează dispariției poftelor noastre, anxietate degenerată în indiferență, cufundare în neutralitate. Dacă înțelepciunea te situează deasupra vieții și a morții, melancolia (ca eșec al înțelepciunii) te face să cazi sub ele. Aici se operează nivelarea aparențelor, invalidarea diversității. Pentru scriitor, mai ales, consecințele sânt înspăimântătoare. Căci dacă toate aspectele lumii pot fi echivalate, el nu va mai putea opta pentru unul sau pentru celălalt ; de unde și imposibilitatea, pentru el, de a alege un *subiect* : pe care să-l prefere, dacă obiectele înseși sânt interșanjabile și indistincte ? Din acest pustiu perfect însăși *ființa* este izgonită, ca fiind prea pitorească. Sântem în inima diferențierii, a Unului mohorât și intact unde, în locul iluziei, se arată o iluminare *abrutizată*, prin care totul ne este revelat, dar această revelație ne

este atât de contrarie, încât nu ne mai gândim decât să o uităm. Cu ceea ce știe, cu ceea ce cunoaște, nimeni nu poate înainta, iar omul melancoliei mai puțin decât oricine ; el trăiește în mijlocul unei grele irealități : non existența lucrurilor îl apasă ca o povară. Pentru a se desăvârși, pentru a respira numai, va trebui să se izbăvească de știința sa. Astfel, el concepe mântuirea prin noncunoaștere. Nu va ajunge la ea decât înverșunându-se împotriva spiritului dezinteresat și obiectiv. O judecată „subiectivă“, parțială, rău fondată constituie o sursă de dinamism ; la nivelul actului, numai ceea ce-i fals e încărcat cu realitate – dar când sântem condamnați la o vedere exactă asupra sinelui și a lumii, la ce să aderăm, și asupra a ce să ne mai pronunțăm ?

În noi exista un nebun ; înțeleptul l-a izgonit. O dată cu el a plecat tot ce posedam mai prețios, tot ce ne făcea să acceptăm aparențele fără să fim siliți să practicăm întruna acea discriminare între real și iluzoriu atât de nimicitoare pentru ele. Atâta vreme cât nebunul era în noi, nu trebuia să ne temem de nimic, și nici ele care, printr-un miracol neîntrerupt, se metamorfozau sub ochii noștri în lucruri. După ce el a dispărut, ele se declasează și recad în sărăcia lor primordială. El dădea gust existenței, era însăși existența. Acum nu mai există nici un centru de interes, nici un punct de sprijin. Adevărata nesăbuiță este lipsa nebuniei.

A te realiza înseamnă a te abandona beției multiplului. În Unul nimic nu are importanță în afară de Unul însuși. Să-l sfărâmăm deci, dacă ținem să scăpăm de fascinația indiferenței, dacă vrem să ia sfârșit monotonia din noi și din afara noastră. Tot ce sclipește la suprafața lumii, tot ce-i calificat aici drept *interesant* este rodul beției și al ignoranței. De îndată ce nu mai sântem amețiți, vedem pretutindeni doar repetiție și dezolare.

Născută din orbire, diversitatea se desface în contact cu melancolia, care-i cunoaștere fulgerată, gust pervers al identității și oroare de nou. Când această oroare pune stăpânire pe noi și când orice eveniment ni se pare impenetrabil și totodată derizoriu, iar orice schimbare, de orice natură, ne pare a ține de mister și de farsă, noi nu ne gândim la Dumnezeu, ci la zeitate, la esența imuabilă ce nu binevoiește să creeze și nici chiar să existe, și care, prin absența oricăror determinări, prefigurează această clipă nedefinită și fără substanță, simbol al neîmplinirii noastre. Dacă, după mărturia Antichității, Destinului îi place să nimicească tot ce se înalță, melancolia ar fi prețul pe care omul trebuie să-l plătească pentru înălțarea sa. Dar, dincolo de om, melancolia afectează fără îndoială mult mai puțin

orice ființă vie care, într-un fel sau altul, se îndepărtează de propriile-i origini. Viața însăși este expusă de îndată ce-și încetinește mișcarea, iar frenezia care o susține și o animă se liniștește. Ce este ea, în ultimă instanță, dacă nu o *manifestare a mâniei* ? Mânie binecuvântată, căreia e important să ne lăsăm pradă. De îndată ce ne cuprinde, ni se trezesc impulsurile nesatisfacute : cu cât au fost mai înfrânate, cu atât se dezlănțuie mai mult. În ciuda laturilor sale supărătoare, spectacolul pe care-l oferim atunci dovedește că intrăm din nou în adevărata noastră condiție, în adevărata noastră natură, chiar dacă-i vrednică de disprețuit și chiar odioasă. E mai bine să fii abject fără efort decât să fii „nobil“ imitându-i pe alții sau fiindcă alții te-au convins. Un viciu înăscut fiind preferabil unei virtuți dobândite, simți în mod necesar o stinghereală în fața celor ce nu se acceptă pe ei înșiși, în fața călugărului, a profetului, a filantropului, a avarului care se constrânge la cheltuială, a ambițiosului ce-și impune resemnarea, a arogantului ce se vrea prevenitor, în fața tuturor acelor care se supraveghează pe ei înșiși, excepție nefăcând nici înțeleptul, omul care se controlează și se constrânge, cel ce nu-i niciodată *el însuși*. Virtutea dobândită e ca un corp străin ; nu ne place nici la altul și nici la noi : e o victorie asupra» sinelui care ne urmărește, o reușită ce ne copleșește și ne face să suferim chiar când ne măgulește vanitatea. Fiecare să se mulțumească cu ceea ce este : voința de a te ameliora nu-i oare manifestarea unei înclinații pentru chin și nefericire ?

Orice carte pioasă, ba chiar și orice carte cinică insistă asupra relexor produse de furie, această performanță, această glorie a mâniei. Când sângele clocotește în creier și când începem să tremurăm din toate măduarele, o clipă e de-ajuns ca să nimicească efectul unui lung șir de zile de meditație. Nimic nu-i mai ridicol și mai degradant decât un asemenea acces, inevitabil disproporționat față de cauza care l-a declanșat ; totuși, după ce a trecut, uităm ce l-a pricinuit, în timp ce o furie înfrânată ne chinuiește până la ultima noastră suflare. Tot astfel se întâmplă și cu umilințele la care am fost supuși și pe care le-am îndurat „cu demnitate“. Dacă în fața afrontului ce ne-a fost adus, am oscilat, gândindu-ne la represalii, între palmă și lovitura de grație, această ezitare, făcându-ne să ne pierdem un timp prețios, va fi consacrat lașitatea noastră. E o șovăială cu consecințe importante, o greșală care ne apasă, în timp ce o ieșire explozivă, chiar dacă se termină în grotesc, ne-ar fi ușurat. Pe cât de penibilă, pe atât de necesară, furia ne împiedică să cădem pradă unor obsesii și ne cruță de riscul unor complicații

serioase : e o criză de demență ce ne ferește de demență. Atâta vreme cât putem conta pe ea, pe apariția ei regulată, echilibrul nostru este asigurat, ca și rușinea noastră. Vom accepta fără greutate că e un obstacol în calea înaintării spirituale ; dar pentru scriitor (pentru că aici ne ocupăm și de cazul lui) nu-i bine, ba chiar e periculos să-și stăpânească pornirile de mânie. Să și le întrețină cu grijă, dacă vrea să mai scrie.

Când ești furios, simți că trăiești ; cum, din nefericire, furia nu durează mult, trebuie să te resemnezi și să-i accepti subprodusele, de la bârfeală și până la calomnie, care, oricum, oferă mai multe resurse decât disprețul, prea debil, prea abstract, lipsit de căldură și suflu, incapabil să-ți procure cea mai mică satisfacție ; când renunți la el, descoperi cu încântare voluptatea de a-i împrósca pe ceilalți cu noroi. Ești, în sfârșit, la același nivel cu ei, lupți, nu mai ești *singur*. Înainte, îi examinați pentru plăcerea teoretică de a le găsi punctul slab ; acum, pentru a-i lovi. Poate că nu ar trebui să te ocupi decât de tine însuși : e dezonorant, e josnic să-l judeci pe celălalt, și totuși asta face toată lumea : să te abții ar însemna să te scoți în afara umanității. Omul fiind un animal veninos, orice părere pe care o emite despre semenii săi e o denigrare. Nu că n-ar putea să-i vorbească și de bine ; dar, dacă o face, are o senzație de plăcere și de forță mult mai mică decât atunci când îi vorbește de rău. Îi înjosește și îi execută nu atât deci pentru a le dăuna, cât pentru a-și salva rămășițele de furie, rămășițele de vitalitate, pentru a scăpa de nevolnicia la care duce o îndelungată practică a disprețului.

Nu numai calomniatorul trage foloase din calomnie ; ea îi este tot atât de utilă, dacă nu chiar și mai mult, celui calomniat, cu condiția totuși ca acesta să o simtă cu putere. Ea îi dă atunci o vigoare nebănuită, profitabilă atât ideilor cât și mușchilor săi : îl incită la ură ; or, ura nu-i un sentiment, ci o putere, un factor de diversitate, care face ca ființele să prospere pe seama ființei. Oricine își iubește statutul de *individ* trebuie să caute toate ocaziile în care este silit să urască ; calomnia fiind cea mai bună, a i te considera *victimă* înseamnă a te folosi de o expresie improprie, a ignora avantajele pe care le poți avea prin ea. Răul ce se spune despre noi, ca și răul ce ni se face, nu are valoare decât dacă ne rănește, ne biciuiește și ne trezește. Avem neșansa să fim insensibili la el ? Vom cădea într-o stare de invulnerabilitate dezastruoasă, ne vom pierde privilegiile inerente loviturilor aplicate de oameni și chiar loviturilor sorții (cine se înalță deasupra calomniei se va înalța fără greutate deasupra morții). Dacă ceea ce se spune despre noi nu ne atinge în nici un fel, de ce neam mai osteni făcând o muncă inseparabilă

de părerea celorlalți ? Ne putem închipui o operă care să fie produsul unei autonomii absolute ? Să devii invulnerabil înseamnă să te închizi în fața cvasitotalității senzațiilor pe care le simți în cadrul vieții în comun. Cu cât te inițiezi mai mult în singurătate, cu atât dorești mai mult să renunți la a mai scrie. Despre ce și despre cine să vorbești, dacă ceilalți nu mai înseamnă nimic, dacă nimeni nu mai e demn să-ți fie dușman ? A înceta să mai reacționezi la opinia celorlalți este un simptom alarmant, o superioritate fatală, dobândită în detrimentul reflexelor noastre, și care ne pune în postura unei divinități atrofiate, fericită că nu se mai mișcă deoarece crede că nimic nu merită nici cel mai mic gest. La polul opus, să simți că exiști înseamnă să iubești cu patimă ceea ce-i muritor, să consacri un cult derizoriului, să te înfurii întruna în plină zădărnicie, să vânezi o muscă în neant.

Cei care cedează propriilor emoții sau capricii, cei ce se mânie cât e ziua de mare sânt feriți de grave tulburări. (Psihanaliza nu-i importantă decât când e vorba de anglo-saxoni și de scandinavi care, din nefericire pentru ei, au o comportare rezervată ; ea nu le interesează pe popoarele latine.) Pentru a fi normali, pentru a ne păstra sănătatea, ar trebui să ne modelăm nu după înțelept, ci după copil, zvârcolindu-ne pe jos și plângând ori de câte ori avem poftă. Ce poate fi mai jalnic decât să vrei să o faci și să nu îndrăznești ? Fiindcă am uitat să plângem cu lacrimi, sântem dezarmați – și parcă zadarnic dăruim cu ochi.

În Antichitate, oamenii plâneau ; plâneau și în Evul mediu sau în timpul Marelui Secol (regele se pricepea să plângă de minune, dacă e să-i dăm crezare lui Saint-Simon). De atunci, cu excepția perioadei romantice, a fost întruna discreditat unul din remediile cele mai eficace pe care le-a posedat vreodată omul. E o dizgrație trecătoare sau, dimpotrivă, o nouă concepție despre onoare ? Oricum, pare sigur că o bună parte din infirmitățile ce ne hărțuiesc, toate acele nefericiri difuze, insidioase, cu neputință de depistat, vin din obligația de a nu ne exterioriza furiile sau supărările. Și de a nu ne lăsa pradă celor mai vechi instincte ale noastre.

Ar trebui să avem facultatea de a urla cel puțin un sfert de oră pe zi ; ba chiar ar trebui să se creeze în acest scop urlătoare. Mi se va obiecta : „Cuvintele nu ne ușurează îndeajuns ? De ce să ne întoarcem la obiceiuri de multă vreme părăsite ?” Convenționale prin definiție, străine de exigențele noastre cele mai imperioase, cuvintele sânt goale, secătuite, fără nici un contact cu profunzimile noastre : nici unul nu vine de acolo și nici unul nu coboară până acolo. Dacă, la început, când au apărut, puteau să ne

slujească, acum lucrurile stau altfel : nici un singur cuvânt, nici chiar cele ce-au fost transfigurate în înjurături, nu are nici cea mai mică virtute întăritoare. Cuvintele își supraviețuiesc : îndelungată și jalnică desuetudine. Principiul de anemie pe care-l ascund continuă totuși să ne influențeze în chip dăunător. Mod de exprimare al sângelui, urlatul, în schimb, ne pune pe picioare, ne întărește și, uneori, ne vindecă. Dacă avem fericirea să urlăm, ne simțim de la bun început în apropierea îndepărtaților noștri strămoși, care, în cavernele lor, urlau probabil întruna, toți, chiar și cei ce mângăleau pereții. La antipodul acestor timpuri fericite, sântem siliți să trăim într-o societate atât de prost organizată încât singurul loc unde putem urla fără a fi pedepsiți este ospiciul de nebuni. Ne este astfel interzisă singura metodă pe care o avem de a ne elibera de oroarea față de ceilalți și de oroarea față de noi înșine. Măcar de-ar exista cărți consolatoare ! Dar sânt foarte puține, pentru bunul motiv că nu există consolare și nu poate să existe atâta vreme cât nu scuturăm lanțurile lucidității și ale decenței. Omul care se stăpânește, care se domină în orice împrejurare, omul „distins“ este, virtual, un detractat. Tot așa stau lucrurile și cu oricine „suferă în tăcere“. Dacă ținem la un minimum de echilibru, să ne încredințăm strigătului, să nu pierdem nici un prilej de a urla și de a proclama necesitatea imperioasă a acestei purtări. Furia ne va ajuta de altfel, ea, care purcede din substanța însăși a vieții. Nu ne vom mira deci că este cu deosebire activă în perioadele când sănătatea se confundă cu convulsia și haosul, în perioadele de inovare religioasă. Între religie și înțelepciune nu există compatibilitate : religia este cuceritoare, agresivă, fără scrupul, ea atacă fără să-i pese. Lucrul cel mai admirabil, în cazul ei, este că binevoiește să ne măgulească sentimentele cele mai josnice ; altminteri nu ar face un contact atât de profund cu noi. Cu ea, putem de fapt să spunem că se poate merge oricât de departe, în orice direcție. Impură, tocmai pentru că e solidară cu vitalitatea noastră, ea ne invită la toate excesele și nu fixează nici o limită euforiei noastre și nici degringoladei noastre întru Dumnezeu.

Înțelepciunea îi este atât de nefastă celui care vrea să se manifeste și să-și exercite talentele tocmai pentru că ea nu dispune de nici unul dintre aceste avantaje. Este acea continuă despuiere de care nu te apropii decât sabotând lucrurile de neînlocuit, în bine, și în rău, pe care le posezi ; ea nu dă spre nimic, este impasul ridicat la rangul de disciplină. Ce poate să opună ea extazului, care scuză și răscumpără religiile în totalitatea lor ? Un sistem de capitulări : reținerea, abstenența, distanțarea nu numai față de

lumea aceasta, ci și de toate lumile, o seninătate minerală, un gust al pietrificării – din teamă și față de plăcere, și față de durere. Alături de un Epictet, orice sfânt, creștin sau aparținând oricărei altei religii, pare un *nebun furios*. Sfinții sânt temperamente febrile și histrionice, care te seduc și te obligă să-i urmezi : îți măgulesc slăbiciunile prin însăși violența cu care le denunță. Ai impresia că te-ai putea *înțelege* cu ei : ar fi de-ajuns puțină extravaganță sau iscusință. Cu înțelepții, dimpotrivă, nu sânt posibile nici compromisul și nici aventura : ei urăsc furia, o refuză sub toate formele și o consideră un izvor de rătăcirii. E mai curând o sursă de energie, își spune melancolicul, care se agață de ea, știind-o pozitivă, dinamică, chiar și atunci când se întoarce împotriva lui.

Nu te sinucizi în virtutea inerției, ci într-un acces de furie împotriva sinelui (Ajax rămâne tipul sinucigașului), sub impulsul unui sentiment ce s-ar putea defini astfel : „Nu mai pot suporta să mă *dezamănesc* pe mine însumi.“ Chiar dacă am fi avut doar arareori această tresărire supremă în adâncul unei decepții al cărei obiect sântem, tot am fi rămas obsedați de ea, fie și dacă am fi *hotărât* odată pentru totdeauna să nu ne sinucidem. Vocea care, de-a lungul atâtor ani, ne-ar asigura că nu vom ridica niciodată mâna asupra noastră, ar deveni tot mai puțin perceptibilă, o dată cu bătrânețea. Astfel, cu cât înaintăm în vârstă cu atât sântem mai expuși urmărilor unei tăceri *fulgurante*.

Cel ce se sinucide dovedește că ar fi putut la fel de bine să ucidă pe altul, că simțea chiar acest impuls, dar că l-a îndreptat împotriva lui însuși. Și înfățișarea lui este ciudată, *închisă*, pentru că el urmărește cu atenție meandrele urii de sine și meditează cu o cruzime perfidă la lovitura mortală pe care și-o va aplica, nu fără a-și fi reconsiderat mai întâi nașterea, pe care se va grăbi să o blesteme. Într-adevăr, cu ea trebuie început dacă vrem să extirpăm răul din rădăcină. Pe cât de dificil și de neobișnuit este să-ți detești propria naștere, pe atât e de rezonabil. Ne ridicăm împotriva morții, împotriva a ceea ce trebuie să se întâmple ; nașterea, eveniment în cu totul alt chip Ireparabil, e lăsată deoparte, nu ne preocupă câtuși de puțin : ea îi apare fiecăruia la fel de îndepărtată în trecut ca și prima clipă a lumii. Doar cel care se gândește să se suprimă își întoarce ființa spre ea ; s-ar spune că el nu izbutește să *uite* mecanismul scârnav al procreației și că încearcă, stăpânit de o oroare retrospectivă, să nimicească însuși germenul din care a ieșit.

Inventivă și întreprinzătoare, furia autodistrugerii nu se mărginește să-l smulgă din torpoare numai pe individ ; ea pune stăpânire și pe națiuni și le îngăduie să se reînnoiască, silindu-le să făptuiască lucruri ce se află în flagrantă contradicție cu tradițiile lor. Cea care părea că se îndreaptă spre scleroză, mergea către o catastrofă, ajutată de însăși menirea pe care și-o arogase. A te îndoi de necesitatea dezastrului înseamnă a te resemna la consternare, a te pune în imposibilitatea de a înțelege fascinația exercitată de fatalitate în anumite momente. Poate că o cheie pentru tot ce-i inexplicabil în istorie este furia împotriva sinelui, oroarea de sațietate și repetiție, faptul că omul va prefera totdeauna rutinei nemaiîntâmpnatul. Fenomenul poate fi întâlnit și la scara speciilor. Cum să admiți că atâtea dintre ele au dispărut doar din pricina climatului ? Nu-i oare mai verosimil să ne spunem că, după milioane și milioane de ani, marile mamifere s-au plictisit să se tot târască pe suprafața globului și că au ajuns la acel grad de oboseală explozivă când instinctul, rivalizând cu conștiința, se desparte de el însuși ? Tot ce trăiește se afirmă și se neagă pe sine cu frenezie. Să te lași să mori este un semn de slăbiciune ; să te nimicești tu însuși e un semn de forță. Trebuie să ne temem cel mai mult de prăbușirea în acea stare ce nu ne îngăduie nici măcar să ne imaginăm dorința de autodistrugere.

Este paradoxal și poate necinstit să faci procesul Indiferenței, după ce, vreme îndelungată, ai silit-o să-ți dăruiască pacea și lipsa de curiozitate a unui cadavru. De ce dăm oare îndărăt când ea începe în sfârșit să răspundă solicitărilor noastre, fascinându-ne totodată la fel ca înainte ? Oare această înverșunare împotriva idolului pe care l-am venerat cel mai mult nu-i o trădare ?

În orice reviriment intră desigur și un dram de fericire ; aflăm în el chiar și un spor de vigoare : tăgăduirea *întinerește*. Forța noastră măsurându-se după suma credințelor pe care le-am abjurat, fiecare dintre noi ar trebui să-și încheie viața abandonând toate cauzele. În ciuda fanatismului pe care ni l-a inspirat. Indiferența ajunge să ne înspăimânte, să ne pară intolerabilă tocmai pentru că, suspendând această serie de dezertări, atacă însuși principiul ființei noastre, oprindu-i expansiunea. Comportă ea oare o esență negativă, de care n-am știut să ne păzim la timp ? Adoptând-o fără rezerve, nu puteam evita chinurile unei lipse de curiozitate radicale, în care nu te cufunzi fără teribile urmări. Cel care le-a întrezărit, nu mai aspiră să semene cu morții și nici să privească asemenea lor către altceva, către orice, în afară de aparență. El vrea să se întoarcă printre cei vii și să-și regăsească în

preajma lor vechile nefericiri, pe care le-a călcat în picioare în goana sa către indiferență.

Apuci pe o cale greșită dacă mergi pe urmele unui înțelept, când nu ești înțelept tu însuși. Mai devreme sau mai târziu obosești, îl părăsești, rupi cu el, fie și numai din pasiunea de a rupe, îi declari război, lui, și tuturor celorlalte lucruri, începând cu idealul pe care nu l-ai putut atinge. După ce l-ai invocat ani de-a rândul pe Pyrrhon sau pe Lao-zi, e oare admisibil să-i trădezi chiar în clipa când erai mai mult ca niciodată pătruns de învățătura lor ? Dar îl trădezi de-a binelea, și poți avea insolența să te consideri victima lor, când nu le poți aduce altă învinuire decât că spun adevărul ? Nu-i confortabilă condiția celui care, după ce i-a cerut înțelepciunii să-l izbăvească de el însuși și de lume, ajunge s-o urască, să nu vadă în ea decât o nouă constrângere.

Să cazi din timp...

Zadarnic mă agăț de clipe, clipele fug de mine : nu-i una să nu-mi fie ostilă, să nu mă respingă, să nu refuze a se discredita cu mine. Inabordabile, îmi proclamă una după alta izolarea și înfrângerea.

Nu putem acționa decât dacă ne simțim purtați și apărați de ele. Când ne părăsesc, sântem lipsiți de resortul trebuincios producerii unei fapte, faptă capitală sau oarecare. Dezarmați, fără nici o așezare, înfruntăm atunci o neobișnuită nefericire : cea de a nu avea dreptul la timp.

Îngrămădesc timp trecut, îl fabric întruna și arunc întruna în el prezentul, fără să-i dau răgazul să-și epuizeze propria durată. A trăi înseamnă a fi supus magiei posibilului ; dar când percepi până și în posibil un timp trecut *ce va să vină*, totul devine trecut virtual și nu mai există nici prezent și nici viitor. În fiecare clipă eu deslușesc nu trecerea către o altă clipă, ci o respirație obosită și un horcăit. Zămislesc timp mort, mă lăfăiesc în asfixia devenirii.

Ceilalți cad în timp ; eu unul am căzut din timp. Eternității ce se înălța deasupra lui îi urmează o alta ce se situează dedesubt, zonă sterilă unde nu mai simți decât o singură dorință : să intri iar în timp, să te înalți până la el cu orice preț, să-ți însușești din el o părticică în care să te așezi spre a-ți da iluzia unui cămin. Dar timpul e închis, dar timpul e de neatins ; iar această eternitate negativă, această eternitate *rea* este făcută din imposibilitatea de a pătrunde în timp.

Timpul s-a retras din sângele meu ; se sprijineau unul pe altul și curgeau împreună ; acum s-au coagulat ; de ce să mă mai mir că nimic nu mai *devine* ? Doar ele, dacă sar porni din nou să curgă, m-ar mai putea întoarce printre cei vii, scoțându-mă din această subeternitate în care putrezesc. Dar nici nu vor și nici nu pot. Parcă le-a vrăjit cineva : nu se vor mai clinti, sânt ca de gheață. Nici o clipă capabilă să mi se strecoare în vine ! Un sânge polar, timp de secole !

Tot ce respiră, tot ce are culoarea ființei dispare în imemorial. Am gustat oare cu adevărat odinioară seva lucrurilor ? Ce savoare avea ? Acum îmi este inaccesibilă – și insipidă. Sațietate *din prea mare lipsă*.

Dacă nu *simt* timpul, dacă sânt mai departe de el decât oricine altul, în schimb îl cunosc, îl observ întruna : se află în centrul conștiinței mele. Cum să crezi că însuși cel ce l-a făcut, s-a gândit și a meditat la el atât de mult ? Dumnezeu, dacă-i adevărat că el l-a creat, nu-l poate cunoaște în profunzime, pentru că nu obișnuiește să se gândească întruna la timp. În schimb eu – sânt convins –, am fost înlăturat din timp doar pentru a face din el materia obsesiilor mele. De fapt, mă confund cu nostalgia pe care mi-o inspiră.

Presupunând că am trăit odinioară în timp, cum era oare el și prin ce mijloc să-mi reprezint natura lui ? Epoca în care îmi era familiar îmi este străină : am uitat-o, nu mai aparține vieții mele. Și cred că mi-ar fi mai ușor să mă fixez în adevărata eternitate decât să mă așez din nou în el. Fie-vă milă de cel care a fost în Timp și nu va mai putea fi niciodată !

(Oribilă decădere : cum am putut să iubesc timpul, eu, care mi-am conceput totdeauna mântuirea în afara lui, așa cum am trăit întotdeauna cu certitudinea că e pe terminate și că, ros pe dinăuntru, atins în esență, e lipsit de *durată* ?)

Așezându-ne pe marginea clipelor spre a le contempla trecerea, ajungem să nu mai vedem în ele decât o succesiune fără conținut, un timp care și-a pierdut substanța, un timp abstract, o varietate a vidului nostru. Încă puțin și, din abstracție în abstracție, el se subțiază din vina noastră și se dizolvă în *temporalitate*, în propria-i umbră. Trebuie acum să-i dăm viață și să adoptăm față de el o atitudine netă, lipsită de orice ambiguitate. Cum vom reuși, când el ne inspiră sentimente ireconciliabile, un paroxism de repulsie și de fascinație ?

Modurile echivoce ale timpului se regăsesc la toți cei care fac din timp preocuparea lor principală, la toți cei care, ignorându-i conținutul pozitiv, se vor apleca asupra aspectelor lui îndoielnice, a confuziei pe care o realizează în el între ființă și neființă, asupra nerușinării și versatilității sale, aparențelor dubioase, jocului dublu, ipocriziei sale fundamentale. Un *ban calp* la scară metafizică. Cu cât îl examinăm mai mult, cu atât mai mult îl asimilăm unui *personaj*, pe care-l suspectăm întruna și am vrea să-l demascăm. Și care, până la urmă, ne domină și ne atrage. De aici și până la idolatrie și sclavie nu mai e decât un pas.

Am *dorit* prea mult timpul pentru a nu-l falsifica, l-am izolat de lume, am făcut din el o realitate independentă față de oricare alta, un univers solitar, un înlocuitor de absolut : ciudată operație ce-l separă de tot ce el presupune și de tot ce duce cu el, metamorfoză a figurantului în protagonist, promovare abuzivă și inevitabilă. Recunosc că a reușit să-mi întunece mintea. Totuși, nu a prevăzut că într-o bună zi voi trece, în privința-i, de la obsesie la luciditate, cu tot ce aceasta implică, în raport cu el, ca amenințare.

E astfel constituit încât nu rezistă insistenței cu care spiritul încearcă să-l sondeze. Grosimea îi dispare, țesătura i se destramă, iar cel ce-l analizează trebuie să se mulțumească cu un morman de zdrențe. Și asta pentru că nu-i făcut să fie cunoscut, ci să fie trăit ; cercetându-l, scotocind în el, îl înjosești, îl transformi în obiect. Cine încearcă asta, va ajunge să se poarte la fel și cu propriul lui eu. Orice formă de analiză fiind o profanare, este indecent să i te consacri. Pe măsură ce, pentru a le iscodi, coborâm în tainele noastre, trecem de la stinghereală la neliniște și de la neliniște la oroare. Cunoașterea de sine se plătește totdeauna mult prea scump. Ca, de altfel, orice cunoaștere. Când omul îi va fi atins miezul, nu va mai vrea să trăiască. Într-un univers *explicat*, nimic nu va mai avea un sens, în afară de nebunie. Un lucru pe care l-ai cercetat cu de-amănuntul își pierde orice importanță. Și, tot astfel, cel mai bun lucru, pentru insul în a cărui taină am pătruns, este să dispară. Toți oamenii poartă o mască, mai puțin din necesitatea de a se apăra cât din pudoare, din dorința de a-și ascunde irealitatea. A le-o smulge de pe chip înseamnă a-i meni și a te meni pierzaniei. Hotărât lucru, nu-i bine să stai prea mult sub Copacul Cunoașterii.

În orice ființă care nu știe că există, în orice formă de viață lipsită de conștiință există ceva sacru. Cel ce n-a invidiat niciodată regnul vegetal a trecut pe lângă drama omului, ignorând-o.

Pentru că l-am vorbit prea adesea de rău, timpul se răzbună : mă pune în poziția cerșetorului, mă silește să-l regret. Cum de-am putut să-l asemuiesc cu infernul ? Infernul este acest prezent încremenit, această tensiune monotonă, această eternitate răsturnată ce nu se deschide spre nimic, nici chiar spre moarte, pe când timpul, curgând, desfășurându-se, oferea măcar consolarea unei așteptări, fie ea și funebră. Dar ce să mai aștepti aici, la limita inferioară a căderii, unde nu-i cu putință să cazi mai mult, unde nu ai

nici măcar speranța unui alt abis ? Și ce să mai aștepti de la nefericirile ce ne pândesc, se arată întruna, par a fi singurele lucruri ce există și sânt singurele ce există cu adevărat ? Dacă, pornind de la frenezie, care-i o tresărire de viață, o virtualitate de lumină, poți să reîncepi totul, altminteri stau lucrurile cu această dezolare subtemporală, anihilare în doze mici, înfundare într-o repetiție fără ieșire, demoralizantă și opacă, din care nu poți scăpa decât tot cu ajutorul freneziei.

Când eternul prezent nu mai este *timpul* lui Dumnezeu și devine timpul Diavolului, totul se strică, totul devine reluare la nesfârșit a intolerabilului, totul se prăbușește în prăpastia unde zadarnic aștepti un deznodământ, unde putrezești în nemurire. Cel ce cade aici se răsucește în fel și chip, se zbuțumă fără folos și nu produce nimic. Orice formă de sterilitate și de neputință aparține deci infernului.

Nu te poți crede liber când te regăsești mereu cu tine însuși, mereu în fața sinelui, în fața *aceluiiași*. Această identitate – fatalitate și totodată obsesie – ne înlănțuie de tarele noastre și ne trage îndărăt, aruncându-ne în afara noului, în afara timpului. Iar când ești aruncat, nu mai alergi către viitor, ci doar îți *amintești* de el.

Oricât de sigur ai fi că nu ești liber, există certitudini în fața cărora ne resemnăm cu greu. Cum să acționezi știindu-te determinat, cum să vrei și să fii totodată un *automat* ? Din fericire, există în faptele noastre, dar numai în ele, o anumită indeterminare : pot să amân momentul când voi face un anume lucru ; în schimb, îmi e cu neputință să fiu altul decât sânt. Dacă, la suprafață, am o anumită posibilitate de manevră, în profunzime totul e *încremenit* pentru totdeauna. Numai mirajul libertății este real ; fără el, viața nu ar fi practicabilă, și nici măcar de conceput. *Conștiința* necesității în general și a obstacolelor pe care le întâmpinăm în particular ne incită să ne credem liberi ; conștiința implică distanță și orice distanță trezește în noi un sentiment de autonomie și de superioritate care, evident, nu comportă decât o valoare subiectivă. În ce măsură conștiința morții îndulcește ideea morții sau amână moartea ? A ști că ești muritor înseamnă în realitate a muri de două ori, ba nu, înseamnă a muri de fiecare dată când știi că trebuie să mori.

Libertatea e frumoasă pentru că ești tot mai strâns legat de ea pe măsură ce ți se pare mai imposibilă. Și mai frumos este faptul că a putut fi negată și că această negare a constituit marele recurs și fondul multor religii, multor civilizații. Nu vom putea niciodată lăuda îndeajuns Antichitatea pentru că a

crezut că destinele noastre sânt înscrise în astre, că în fericirea sau în nefericirea noastră nu-i nici urmă de improvizație sau de hazard. Știința noastră s-a descalificat pentru totdeauna fiindcă nu a știut să opună unei atât de nobile „superstiții“ altceva decât „legile eredității“. Aveam fiecare „steaua“ noastră ; iată-ne acum sclavii unei odioase chimii. E ultima degradare a ideii de destin.

Nu-i nicidecum improbabil ca o criză individuală să devină într-o zi criza tuturor, ea dobândind astfel nu o semnificație psihologică, ci una istorică. Nu-i vorba aici de o simplă ipoteză ; există semne pe care trebuie să ne obișnuim a le citi.

După ce a stricat adevărata eternitate, omul a căzut în timp, unde a izbutit, dacă nu să prospere, cel puțin să trăiască : sigur e că s-a obișnuit cu noua lui condiție. Procesul acestei căderi și al acestei deprinderi se numește Istorie.

Dar iată că-l amenință o altă cădere, a cărei amploare e încă greu de apreciat. De data asta el nu va mai cădea din eternitate, ci din timp ; și a cădea din timp înseamnă a cădea din Istorie, înseamnă, devenirea fiind suspendată, împotmolirea în inertia și posaca monotonie, în absolutul stărnării, acolo unde verbul însuși se împotmolește, neputându-se înălța până la blasfemie sau până la implorare. Iminentă sau nu, această cădere e posibilă, ba chiar inevitabilă. Când îi va fi dată, omul nu va mai fi un animal istoric. Și atunci, după ce-și va fi pierdut până și amintirea adevăratei eternități, a primei sale fericiri, își va întoarce privirile spre universul temporal, spre acest al doilea paradis din care va fi fost izgonit.

Atâta vreme cât rămânem înlăuntrul timpului, avem semeni cu care intrăm în rivalitate ; de îndată ce nu mai sântem acolo, tot ce fac și tot ce pot crede despre noi ne lasă indiferenți, pentru că sântem atât de desprinși de ei și de noi înșine încât a produce o operă sau a ne gândi numai la asta ne pare zadarnic sau bizar.

Insensibilitatea față de propriul destin este caracteristică celui ce a căzut din timp și care, pe măsură ce căderea se produce, devine incapabil să se manifeste sau să mai vrea să lase după sine fie și numai niște urme. Timpul, fără îndoială, constituie elementul nostru vital ; când ni se ia, ne găsim fără sprijin, în plină irealitate sau în plin infertil. Sau în amândouă deodată, în plictis, în acea nostalgie nepotolită a timpului, în acea neputință de a-l

recupera și de a ne insera în el, în acea frustrare de a-l vedea curgând acolo, sus, deasupra nefericirilor noastre. Să pierzi și eternitatea și timpul ! Plictisul este obsesia acestei duble pierderi. Altfel spus, starea normală, modul de a simți oficial al unei umanități azvârlite în sfârșit din istorie.

Omul se ridică împotriva zeilor și îi neagă, recunoscându-le calitatea de fantome ; când va fi proiectat sub timp, se va găsi atât de departe de ei, încât va fi pierdut până și ideea existenței lor. Și, drept pedeapsă a acestei uitări, va face atunci experiența căderii complete.

Cel ce vrea să fie mai mult decât este, va fi totdeauna mai puțin. Dezechilibrului tensiunii îi va urma, după un răstimp mai mult sau mai puțin lung, cel al relaxării și al abandonului. Această simetrie odată propusă, trebuie să mergem mai departe și să recunoaștem că în cădere e cuprins un mister. Decăzutul nu are nimic comun cu ratatul ; el ne duce mai curând cu gândul la cineva ce ar fi primit o lovitură supranaturală, ca și cum o putere malefică s-ar fi înverșunat împotriva lui, luându-i mințile.

Spectacolul decăderii e mai teribil decât cel al morții : toate ființele mor ; numai omul este *chemat* să decadă. El e într-un raport precar cu viața (după cum și viața este într-un raport precar cu materia). Cu cât se îndepărtează mai mult de ea, fie înălțându-se, fie căzând, cu atât se apropie mai mult de propria-i nimicire. Fie că se transfigurează,. Fie că se desfigurează, el merge pe un drum care nu-l al lui. Trebuie să adăugăm însă că dacă l-ar ocoli, și-ar ocoli destinul.

A vrea înseamnă a te menține cu orice preț într-o stare de exasperare și de febrilitate. Acest efort te sleiește de puteri și omul nu-l poate face întotdeauna. A crede că ești menit să-ți depășești condiția și să te orientezi către condiția de supraom înseamnă a uita că-ți este greu să rezisti *ca om*, și că nu izbutești decât încordându-ți voința – principala-ți resursă – la maximum. Or, voința, care conține un principiu suspect și chiar funest, se întoarce împotriva celor care abuzează de ea. Nu-i firesc să vrei sau, mai exact, ar trebui să vrei atât cât e nevoie ca să trăiești ; de îndată ce vrei dincoace sau dincolo de o anumită limită, te degradezi și, mai devreme sau mai târziu, te prăbușești. Lipsa de voință este o boală, dar și voința e una, și încă și mai rea : din ea, din excesele ei, mai mult decât din absența-i, provin toate nefericirile omului. Dar dacă vrea prea mult în starea în care se află, ce s-ar întâmpla oare cu el dacă ar deveni supraom ? S-ar face țândări, fără

îndoială, și s-ar prăbuși în el însuși. Și, printr-un ocol grandios, ar fi silit atunci să cadă din timp pentru a intra în eternitatea de jos, limită ineluctabilă unde, la urma urmei, nu mai are importanță dacă ajunge stingându-se încet sau printr-un dezastru.